8
D42

Al. Dima

Principii de literatură comparată

Editura enciclopedică română

INSTITUTUL DE LIMBĂ
TEER

Principii de literatură comparată

8
D42

Al. Dima

Principii de literatură comparată

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR"
BIBLIOTECA
BUCUREŞTI

54306

Editura enciclopedică română
Bucureşti – 1972

Redactor : NORA ALMOSNINO
Tehnoredactor : CONSTANȚA BRANCIU

Coli tipar : 13

Tiparul executat sub comanda nr. 20 004 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1
București
Republica Socialistă România

Cuvînt înainte

Expunerea de față, cea dintîi de acest gen în literatura noastră de specialitate, își propune să atingă diferitele obiective pe care titlul ei le include.

Etimologic, «principiile» au însemnat totdeauna — în primul rînd — «începuturi», introduceri adică în cuprinsul disciplinei despre care se vorbea. O inițiere-călăuză în lăuntrul ei, adesea confuz și întortocheat prezentat în fel și chip, de diferiți cercetători, se impunea ca o necesitate de prim ordin.

Principiile *au adunat, mai departe, un ansamblu coerent de idei fundamentale, care alcătuiesc — de obicei — țesătura de nervuri a unei discipline. Aci s-au cuprins problematica ei de bază, determinarea obiectului și domeniilor lui, sistematizarea întregului cîmp al cercetării, concepția sub care acesta e privit. În sfîrșit, «principiile» au explicitat totdeauna liniile mari și esențiale ale dezvoltării unei discipline, îndrumările evolu-*

ţiei ei ulterioare, incitaţiile dominante ale studiilor ce vor urma în perspectiva timpului.

Situîndu-se în această matcă, Principiile de literatură comparată *pe care le prezentăm aci, îşi doresc să constituie — şi ele — mai întîi «un început» în sensul de mai sus, o introducere şi lămurire a labirintului deosebit de complicat al disciplinei atît de frecventată astăzi, impunînd numeroase şi complexe controverse din pragul şi pînă în profunzimile ei. Se cuprinde apoi aci, de asemeni, circumscrierea obiectului şi domeniilor literaturii comparate, incluzînd sistematizarea integrală a disciplinei care prezintă, pentru noi, spre deosebire de celelalte concepţii comparatiste,* o diviziune trihotomică : *cercetarea* relaţiilor literare internaţionale, *cea a* paralelismelor *şi cea a* caracterelor diferenţiale ale fiecărei literaturi în parte, *considerate sub unghi comparatist.*

Depăşim, prin urmare, vechea mentalitate care reducea domeniul literaturii comparate la studiul relaţiilor internaţionale, îndeosebi la cel al influenţelor şi izvoarelor, şi ne asociem celei noi, care acordă o influenţă tot mai crescîndă «paralelismelor literare», dar le adăugăm — şi acestora — un cîmp de cercetare mai puţin răscolit pe scară mondială, şi anume studiul «specificului naţional» al fiecărei literaturi, determinat prin metoda comparată. În ierarhia problematicii comparatiste, socotim chiar că e necesar să se acorde condiţiilor interne ale fiecărei literaturi, caracteristicilor ei distincte, o importanţă mai subliniată decît li s-a atribuit pînă acum, dat fiind că prezenţa lor se afirmă, cu putere, în toate compartimentele literaturii comparate. În ce priveşte, în sfîrşit, aspectul relativ-normativ al «îndrumărilor» cuprinse în conceptul de «principii», lucrarea noastră înregistrează inventarul general al direcţiilor cercetării de pînă acum şi deschide totodată perspecti-

vele celor viitoare, referindu-se îndeosebi la misiunile comparatismului român, ilustrate prin studii remarcabile și tipice, dar care trebuie multiplicate și extinse spre toate domeniile disciplinei. În acest fel, «principiile» de față constituie și incitații pentru studiile ce vor urma în cadrul literaturii comparate de mîine.

Expunerea sistematică ce cuprinde cea mai mare parte a acestei lucrări, e prefațată de două priviri istorice referitoare la mișcarea comparatistă mondială și la literatura comparată din România, care se completează reciproc și care-și propun nu numai descrierea evoluțiilor respective, ci și reliefarea principalelor soluții ale problemelor de bază ca și a aspectelor lor actuale.

În raport cu celelalte lucrări de același gen, apărute mai ales în Franța — cea a lui Paul van Tieghem din 1931, cea a lui Marius-François Guyard, din 1965 și cea a lui Claude Pichois și André M. Rousseau, din 1967 —, expunerea noastră introduce puncte de vedere noi, urmărind, în același timp, un triplu obiectiv: o largă și temeinică informație cu caracter istoric ce se urcă pînă în zilele noastre, o lămurire accentuată a problematicii fundamentale, paralel cu descrierea stadiului contemporan al disciplinei, în sfîrșit, o stimulare vie a cercetării comparatiste de pretutindeni și îndeosebi de la noi.

Al. D.

1968

Cu prilejul ediției a doua

Epuizarea în scurt timp a Principiilor *de față ca și evoluția comparatismului internațional și românesc în ultimii ani, dezvoltarea rapidă caracteristică de altfel tuturor disciplinelor moderne — au impus apariția celei de a doua ediții a acestei lucrări. Ea se prezintă, prin urmare, din nou specialiștilor, celor legați de învățămînt și publicului mare, păstrînd întreaga ei structură inițială, dar completează — cu numeroase date noi din anii recenți — informațiile privitoare la progresele literaturii comparate pe plan mondial și național, deopotrivă.*

Al. D.

1
Literatura comparată între disciplinele ştiinţei literaturii

Concepte preliminare şi delimitări

Ca disciplină istorică, literatura comparată se situează în cuprinsul domeniului mai larg al «ştiinţei literaturii» în sensul cel mai general al acestui termen, despre care vom vorbi de îndată. Ea se alătură istoriei, criticii şi teoriei literare ca şi, desigur, literaturii universale, într-un mod implicit sau explicit, aşa cum va apărea, de mai multe ori, în cursul acestei expuneri. Va trebui să fim preocupaţi, prin urmare, în pragul cercetării noastre, de operaţia preliminară a delimitării disciplinelor respective în vederea caracterizării specifice a literaturii comparate. Încadrarea acesteia în domeniul «ştiinţei literaturii» solicită însă, mai întîi, o serie de consideraţii cu privire la conceptul de «ştiinţă» însuşi, aplicat literaturii. El a fost utilizat, după cum se ştie, pe scară largă încă din secolul trecut, în cele mai variate accepţiuni, de la cele pozitiviste, la cele metafizice. La noi, Mihail Dragomirescu — de pildă — a statornicit un sistem al esteticii literare pe care l-a denumit «ştiinţa literaturii» şi care, plecînd de la o bază metafizică, a tins, totuşi, spre rigorile propriu-zise ale unei metodologii ştiinţifice.

Cuprinderea disciplinelor umaniste și a celor literare în speță, în cadrul tendinței generale de a deveni «științifice» se datorește extinderii conceptului de «știință» de la domeniul naturii la cel al spiritului încă din a doua jumătate a veacului trecut. S-au întemeiat atunci sociologia, psihologia, filologia, folcloristica, istoria etc., adeseori cu metode ale științelor naturii. Aplicațiile la literatură au venit nu numai din partea lingvisticii, ceea ce era și firesc, dar și din cea a psihologiei — la Sainte-Beuve, din cea a sociologiei — la D-na de Staël, chiar înaintea întemeierii acestei discipline, și pînă la Taine și Brandes, dar și direct din partea științelor naturii, la Brunetière, de pildă. Toată această atmosferă științifică s-a reflectat, la noi, în scrierile de început ale lui G. Ibrăileanu pînă și în terminologia sa critică, sub influență dominant naturalistă.

Se impune, așadar, să lămurim în prealabil, cel puțin în mod sumar, în ce măsură conceptul de «știință» se poate aplica literaturii înlesnind studiul adecvat al acesteia.

Prin «știință» înțelegem, în orice caz, și încă din antichitate, un proces de cunoaștere ; Kant a precizat, mult mai tîrziu, că e vorba de o cunoaștere certă și apodictică și, mai ales, de organizarea cunoștințelor după anumite principii. Spencer a comunicat apoi, o formulă renumită după care procesul de cunoaștere se înfățișează sub trei moduri distincte : o cunoaștere vulgară, disparată și empirică, o a doua, parțial unificată, și aceasta e echivalentă cu «știința» propriu-zisă, și o a treia, total unificată, filozofia.

«Știința literaturii» poate fi socotită, în lumina unor astfel de caracterizări, ca un proces de cunoaștere cu tendințe spre certitudine, ca un ansamblu de cunoștințe organizate pe anume axe de susținere și, după concepția lui Spencer, ca un sistem de cunoștințe parțial unificate în sensul că acestea se referă doar la domeniul restrîns al literaturii, ordonat de o valoare dominantă, care rămîne, desigur, cea estetică.

Obiectul cunoașterii în «știința literaturii» variază însă — se înțelege — după disciplinele care o constituie. *Critica literară* studiază astfel fenomene concrete, indi-

viduale, opere și autori, spre a le determina valoarea artistică și originalitatea. *Istoria literaturii* se referă la curente și școli, la geneze și filiații, cu un cuvînt, la clasificări în grupe sau la încadrări de personalități sub proiectorul timpului, cu accent, prin urmare, asupra epocii, a momentului respectiv. *Teoria literaturii*, în sfîrșit, își propune studiul categoriilor, al conceptelor abstracte (stiluri, metode, curente, genuri și specii, aspectele structurale, caracterele generale ale artei literare etc.). *Literatura comparată și cea universală*, pe care le prezentăm deocamdată împreună, își identifică obiectul în fenomene literare de tot felul (fie individuale, fie de grup), raportate la anume momente și care aparțin unor sfere lingvistice și istorice distincte unele de altele.

«Știința literaturii», în calitatea ei de disciplină, elimină — în orice caz — perceperea empirică a fenomenelor, reconstituirea lor inferioară prin metodele impresionismului, descrierea pur și simplu. Neexistînd o cunoaștere în sine, critica literară depășește ea însăși, implicit, tendința cercetării izolate, căci orice caracterizare presupune raportare, prin comparație, la fenomene analoge. Un mod de sistematizare apare deci pretutindeni, în toate disciplinele studiului literar, și el alcătuiește, de fapt, sîmburele științei către care tindem.

Forma cea mai înaltă a sistematizării, caracteristică științei, rămîne însă formularea «legilor», adică — după vechea definiție a lui Montesquieu — a «raporturilor necesare care derivă din natura lucrurilor, și, în acest sens, toate obiectele își au legile lor», ca «raport constant, stabil între fenomene». După cum se știe, unii reprezentanți ai studiului literar, mai ales istoricii, socotesc că disciplinele literare nu sînt decît repertorii metodice de fapte, cel mult serii, în sensul lui Xenopol și al școlii lui Rickert și Windelband, și înlătură orice idee de «lege». N-au lipsit, totuși, voci, chiar din epoca idealismului filozofic, și anume din cea a esteticii post-hegeliene, care au crezut în posibilitatea «legilor» esteticii literare. Printre aceștia, un Fr. Th. Vischer, de pildă, situat în genere în afara oricărei problematici sociale, socotea că poate fi definită ca «lege» a poeziei

caracterizarea acesteia ca sinteză a tuturor artelor, sinteză văzută imaginativ. Compoziția operei poetice alcătuiește astfel aspectul ei arhitectural, imaginile vizuale — pe cel pictural, sonoritatea — pe cel muzical, unele percepții tridimensionale — pe cel sculptural etc. Unele curente literare au și dezvoltat anume laturi ale acestei «sinteze», ca impresionismul — imaginile vizuale și picturale, parnasianismul — tendințele sculpturale, simbolismul — pe cele muzicale, clasicismul, în genere, pe cele arhitectonice etc. Firește, «legea» nu pare de loc exactă dacă ne gîndim că procesul imaginativ transformă sensibil structurile artelor transferate în poezie, întrucît *ut pictura poesis* e o apropiere foarte relativă, după cum sonoritatea versurilor nu e totuna cu muzica, iar basoreliefurile poeziei cu sculptura. Ceea ce interesează însă aci nu se referă la veracitatea legii, ci numai la tendința de a o formula și încă din unghiul de vedere al unei concepții idealiste.

Conceptul de «lege» a fost introdus însă în «știința literaturii», cu încredere și consecvență, de către marxism, dar nu într-un fel rigid și riguros, ca, de pildă, prin întemeierea lui pe o cauzalitate strictă de tip naturalist. Fenomenul literar nu este efectul, cu «consecvență invariabilă și necondiționată», a unui antecedent sau a unui ansamblu de antecedente care ar alcătui «cauza». În «știința literaturii» nu ne poate întîmpina un raport mecanic, întrucît între așa-numitele «cauze» și «efecte» se interpun totdeauna factori imprevizibili. Wellek și Warren au subliniat faptul în a lor *Theory of literature (Teoria literaturii)*[1] observînd — cu drept cuvînt — că oricît am studia «mediul», «cadrul», «determinanții» operei literare, nu epuizăm, prin aceasta, explicația integrală a fenomenului literar în ansamblul său. «Știința literaturii» în secolul trecut a tratat «cauzalitatea» unilateral, Sainte-Beuve a redus-o la biografie, Taine și Brandes la sociologie, Brunetière la sociologie și biologie.

[1] R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, trad. rom. de Rodica Timuș, *Studiu introductiv* de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru literatură universală, 1967.

O îmbrățișare largă a tuturor factorilor de luat în considerare, o cauzalitate vastă și amplă ne-a oferit-o însă marxismul, care introduce fenomenul literar în sistemul relațiilor reciproce dintre bază și structură, și determină caracterul indirect al raporturilor dintre literatură și condițiile economico-sociale. «Cauzalitatea» se identifică astfel cu descrierea minuțioasă, completă și elastică, a împrejurărilor economico-sociale, între care se integrează organic fenomenul literar. Trebuie observat, în plus, că nu e vorba aci numai de o pură metodă descriptivă, ci că aceasta include în cuprinsul ei judecățile de valoare corespunzătoare și că, prin urmare, determinismul social e însoțit concomitent de scara aprecierii și ierarhiei estetice.

În ce privește *literatura comparată*, ca domeniu al «științei literare», procesul ei de cunoaștere ordonată și sistematică are ca obiect un aspect particular al fenomenelor literare și anume nu cercetarea lor izolată sau în grupe distincte în cadrul istoriei respective, ci raportarea lor — așa cum observam și mai sus — la fenomene analoge dintr-o altă sferă națională. E de adăugat aci că diferențierea prin limbă a termenilor în raport, deși de o însemnătate capitală, nu constituie totuși o condiție suficientă, din moment ce studiile de literatură comparată se pot referi și la literaturi de aceeași limbă, ca, de exemplu, la cea engleză, franceză, germană sau spaniolă, în cuprinsul cărora au apărut dezvoltări istorice distincte, ca literatura din Anglia în comparație cu cea din America, cea din Franța în raport cu cea din Belgia sau Canada, cea din Germania, în paralel cu literatura din Austria sau Elveția. Literatura comparată va tinde și ea, ca orice ramură a «științei literaturii», spre determinarea modalităților generale ale raporturilor internaționale, prin reliefarea condițiilor economico-sociale care le explică. Acestea joacă, și aci, rolul «legilor» și al «cauzalității» ca factori de caracterizare științifică.

E necesar acum să determinăm raporturile literaturii comparate cu celelalte discipline din cuprinsul «științei literaturii».

Referindu-ne, mai întîi, la relațiile cu critica literară, ar părea — la prima vedere — că acestea nu se

manifestă în nici un fel. Totuşi, s-a putut observa uneori că cercetătorii comparatişti au neglijat sau şi-au depăşit misiunea de a studia fenomenele literare în calitatea lor specifică de structuri artistice. Paul van Tieghem, de pildă, cuprins de apele istorismului, socotea — la un moment dat — că «le mot „comparé" doit être vidé de toute valeur esthétique et doit recevoir une valeur historique» [2] («cuvîntul „comparat" trebuie să fie golit de orice valoare estetică, să dobîndească o valoare istorică»). Intervine, de aceea, sprijinul criticii literare spre a determina, în prealabil sau concomitent, identitatea estetico-literară propriu-zisă a fenomenelor în discuţie. Altfel, literatura comparată se transformă în «cultură comparată», «istorie comparată», «filozofie comparată» etc. Firește, astfel de cercetări nu sînt de dispreţuit, ele se amestecă chiar uneori pe nesimţite în studiile de literatură comparată ca în cazul analizei literaturii vechi, dar menţinerea independenţei domeniilor e absolut necesară.

Criticii literare îi revine, mai departe, misiunea să distingă, pentru literatura comparată, diferitele feţe sau aspecte ale structurilor, ca, de exemplu, compoziţia, stilul şi modalităţile lui, versificaţia, genurile şi speciile etc. O delimitare a lor, prin contribuţia conjugată a teoriei şi criticii literare, se impune de la sine.

În sfîrşit, valoarea artistică determinată cu metodele criticii e — prin ea însăşi — un factor al raporturilor literare internaţionale ca una care explică, de numeroase ori, înrîuririle reciproce dintre fenomenele aparţinînd unor arii deosebite de cultură. Marea şi hotărîtoarea influenţă a lui Baudelaire asupra poeziei europene din a doua jumătate a veacului trecut, şi mult dincolo de pragul acestuia, se întemeiază, deopotrivă, pe probleme de conştiinţă morală, dar şi — mai ales — pe largi motivări artistice. Se poate spune chiar, şi cu drept cuvînt, că vehicularea mesajelor filozofice şi sociale de la popor la popor a fost totdeauna înlesnită

[2] Paul van Tieghem, *La littérature comparée (Literatura comparată)*, ed. IV, Paris, 1951, pag. 21, trad. rom. de Al. Dima, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1966, p. 30.

de sprijinul convingător al artei literare și că, dimpotrivă, lipsa acesteia împiedică și deservește difuziunea ideilor și sentimentelor ce înalță umanitatea.

În ce privește contactele literaturii comparate cu teoria literară, ele sînt — firește — mult mai reduse. Scopul teoriei literare fiind, în fond, filozofic, tinzînd către un grad de generalitate tot mai accentuat, în timp ce literatura comparată stăruie asupra analizei concrete a fenomenelor în raport, atingerile celor două discipline devin întîmplătoare. E totuși cazul să observăm și aci, după cum vom arăta mai tîrziu, că literatura comparată, ca orice disciplină umanistă, nu e de loc lipsită de orizont teoretic. Studiul ei adîncește, fără îndoială, analiza fenomenelor literare în circulație internațională și tinde chiar spre dezvăluirea esenței lor, ceea ce se observă îndeosebi cu prilejul cercetării paralelismelor anistorice dintre faptele literare, legate prin structuri analoge. Literatura comparată se îndreaptă, în aceste cazuri, spre o poetică generală, ba chiar și spre o estetică generală, în vecinătatea imediată a teoriei literare.

Firește, relațiile literaturii comparate sînt și mai strînse și mai organice cu istoria literară, și asupra acestora se cade să insistăm, mai cu seamă.

54306

Obiectivele istoriei literare sînt, desigur, multiple și în genere cunoscute. Se cercetează aci originea unor fenomene literare (izvoare, influențe, raporturi cu realitatea naturală și socială), geneza interioară a acestora, adică determinarea etapelor parcurse de operă pînă la închegarea ei finală în legătură cu incitațiile epocii, așa cum, de pildă, Alain Guillermou a studiat «geneza interioară a poeziilor lui Eminescu» [3], conținutul de fapte al unei opere, ideile și sentimentele ei în raport cu cele ale timpului sau cu manifestări anterioare ale acestuia, mai departe, arta literară însăși în perspectivă istorică sau contemporană, situarea fenomenelor literare în filiație cronologică în cadrul genurilor și speciilor respective, în sfîrșit, istoria literară e preocupată de soarta

[3] Alain Guillermou, *La génèse intérieure de la poésie d'Eminesco (Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu)*, Paris, Marcel Didier, 1964.

LICEUL „CAROL I" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

operei după apariția ei, de succesele sau insuccesele prin care a trecut de-a lungul vremii și a literaturilor diferitelor popoare. Literatura comparată își însușește, la rîndu-i, aceste preocupări atît de variate și de vaste. Ea se ocupă, de asemenea, cu cercetarea factorilor externi aparținînd altor literaturi sau culturi, determinanți, într-un fel sau altul, ai operei (izvoare, influențe), cu geneza interioară a fenomenelor literare, descriind etapele ce au fost parcurse pînă la realizarea ei definitivă în raport cu intervenția unor incitări străine stimulatoare ale acestor faze, ea cercetează — mai departe — relațiile dintre diferitele aspecte ale structurii literare și eventualele lor modele externe ca și originile ideilor și sentimentelor unei opere în măsura în care punctele lor de plecare purced de la emițător aparținînd altor sfere lingvistice și istorice, apoi — desigur — nu mai puțin cercetează situarea fenomenelor literare pe plan mondial (paralelisme, afinități), în sfîrșit, cercetările literaturii comparate se interesează — la rîndu-le — de soarta operelor pe verticala timpului și în cadrul anumitor regiuni spațiale. E, prin urmare, limpede că disciplina de care ne ocupăm se integrează istoriei literare și metodelor istoriste în genere, ceea ce vom mai avea prilejul să reliefăm de-a lungul lucrării noastre.

În finalul acestor considerații se mai ridică încă o întrebare, și anume dacă literatura comparată rămîne — în concepția noastră — un domeniu exclusiv istoric-literar, sau dacă, cel puțin prin anumite aspecte ale ei, nu-și depășește obiectivele propriu-zis istorice.

Vorbind despre raporturile literaturii comparate cu teoria literaturii, am atins — de pe atunci — chestiunea. Țelurile finale ale disciplinei fiind soluționarea problemelor de bază privind influențele, paralelismele și valorile proprii ale fiecărei literaturi în comparație cu celelalte, se înțelege că literatura comparată are — după cum am arătat — o structură dominant istorică. Influențele nu pot fi tratate în afara epocii în care ele apar, paralelismele, ca — de exemplu — marile curente literare începînd din Renaștere și îndreptîndu-ne spre baroc, clasicism, luminism, romantism și realism, sînt totdeauna prezentate în lumina bazelor istorice și a ana-

logiei condiţiilor economico-sociale, în sfîrşit, determinarea valorilor proprii ale fiecărei literaturi în parte, prin comparaţie cu alte literaturi, presupune, de asemenea, raportări la epocă, precum şi comparaţia epocilor între ele, spre a statua eventualele constante ca şi schimbările dialectice ce s-au produs pe cascada timpului.

Cu toată această evidentă optică istorică, de necontestat, rămîne totuşi descoperit un anume aspect al paralelismelor, pe care l-am pomenit şi mai sus. Apropierile atît de semnificative între structurile unor opere îndepărtate în timp şi spaţiu, inexplicabile prin analogii economico-sociale oricît de vagi, le situează într-o tipologie vădit anistorică, pe baze general psihologice şi le îndreaptă astfel spre un anume orizont, evident sistematic. Ca orice disciplină umanistă de altfel, literatura comparată tinde şi ea — la rîndu-i — spre o încununare filozofică, aducîndu-şi contribuţiile proprii la lămurirea marilor probleme ale esenţei literare şi ale esteticii, în genere.

Integrarea literaturii comparate între disciplinele ştiinţei literaturii, de care ne-am ocupat anterior, solicită o prezentare mai amplă a conceptelor imediat înrudite privind literatura universală şi literatura comparată. Între acestea se produc, după cum vom arăta, numeroase interferenţe, dar pînă la urmă domeniile se diferenţiază, cel puţin, în mod relativ.

Ne vom referi, mai întîi, la conceptul de literatură universală, a cărui apariţie în timp a stîrnit discuţii aprinse. Ca fenomen masiv şi impunător, literatura universală s-a ivit — cu relief — abia în veacul trecut. La începutul acestuia, renumita vorbă a lui Goethe «Weltliteratur» («literatură universală»), frecvent citată, socotea că a sosit vremea literaturii universale, în timp ce literatura naţională nu mai înseamnă mare lucru [4].

[4] Johann Peter Eckermann, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens (Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale)*, trad. rom. de Lazăr Iliescu, prezentare de Al. Dima, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1965, p. 226.

Firește, afirmația marelui clasic era perfect adecvată în ce privește prima ei parte, secolul al XIX-lea caracterizîndu-se printr-o viguroasă circulație a bunurilor materiale și spirituale ale lumii, atrăgînd în vîltoarea lor creatoare și țările din Răsăritul Europei, inclusiv pe cele românești. Nu se potrivea însă realității cea de a doua parte a afirmației goetheene, după care literatura națională n-ar mai fi însemnînd un fenomen deosebit tocmai în epoca dezvoltării aprige a ideologiei naționale și a diferențierii accentuate a literaturii europene, o dată cu formarea și dezvoltarea națiunilor burgheze. Se producea, de fapt, procesul concomitent al conștiinței universale, dar și cel național al literaturilor, cel al apropierilor dintre ele, dar și al diferențierilor.

Procesul universalizării literaturilor nu se confundă însă, desigur, cu cel al apariției unei conștiințe universale a lor. Cel dintîi poate fi urmărit departe în timp, încă din antichitatea orientală și europeană, existînd — încă de pe atunci — mari regiuni între care circulația valorilor literare se dovedea deosebit de vie. Întreg spațiul asiatic, cel extrem-oriental, cel din Japonia, Mongolia și pînă în China și India, era străbătut de opere care circulau nu numai în domeniul folcloric ; de asemenea, spațiul Orientului Apropiat, din Egipt și pînă în Palestina, cunoștea aceeași vehiculare de valori. În ce privește Europa de miazăzi, circulația literaturii grecești se desfășurase liber și cu putere, iar literatura latină avea să se constituie ea însăși după modele eline, dar fără a i se compromite originalitatea. Evul mediu a alcătuit, cu baza lui religioasă catolică — în Occident, cu cea ortodoxă — în Orient, cu limba lui comună latină — în Occident, cu slava și greaca — în Orient, un limpede domeniu al universalității. Marile curente literare și general-culturale care au urmat de la Renaștere, baroc și clasicism, și pînă la luminism, romantism și realism, apoi școlile și curentele din a doua jumătate a veacului trecut și pînă în vremea noastră, de la parnasianism și simbolism și pînă la suprarealism și expresionism — ne-au înfățișat numeroase aspecte ale universalității.

Evoluția istorică din antichitate și pînă astăzi, cu toate variațiile ei, ne-a prezentat însă un concept al universalității cu caracter vădit istoric, relativizat pe epoci. Alta a fost concepția universalității în antichitate, alta în evul mediu, alta în epoca modernă. Unele trăsături au rămas însă constante, și pe acestea urmează să le adunăm aci.

Literatura universală a însemnat, pentru toată lumea, depășirea în anume direcții a literaturilor naționale. După cum am mai arătat cu un alt prilej [5], opoziția universal—național nu cuprinde însă întreaga sferă istorică a procesului în discuție. Întrucît nu se poate vorbi de aspectele naționale ale antichității, de pildă, e mai potrivit să înlocuim amintita opoziție cu una mai generală, și anume cu cea dintre universal și particular, care e aplicabilă tuturor timpurilor.

Literatura universală nu este, apoi, după cum s-a accentuat de numeroase ori, un concept sumativ al literaturilor particulare sau naționale. Concepția stăruie, însă, încă de la cursul lui Wilhelm Schlegel din 1801—1804 și pînă la istoria literaturilor lui Oskar Walzel sau Kurt Wais (1939), cuprinzînd toate încercările germane dintre 1894 (Julius Hart) și pînă la 1914 (Paul Wiegler), și chiar pînă la istoria literaturilor desfășurată de Giacomo Prampolini în a sa *Storia universale della letteratura (Istoria universală a literaturii,* 1933—1938) și pînă la *Enciclopedia Pleiadei* de sub conducerea lui Raymond Queneau (1956). Juxtapunerea literaturilor naționale continuă să se afirme și astăzi uneori, în cadrul, îndeosebi, al încercărilor de închegare a unei istorii a literaturilor europene. Se mai identifică încă urme ale vechii concepții europocentriste, deși e evident că momentul istoric actual nu e unul european, ci unul general-mondial. La Congresul internațional de literatură comparată din 1967 de la Belgrad, s-a preconizat o nouă istorie a literaturilor europene, dar — de data aceasta — în sens mai larg, de istorie a literaturilor în limbi europene, ceea ce, evident, extinde cercetarea și peste lumea Ame-

[5] Al. Dima, *Conceptul de literatură universală și comparată,* București, Editura Academiei R. S. România, 1967, p. 13.

ricii de Nord și de Sud, și peste o parte a Africii sau Asiei.

Literatura universală cuprinde, nu numai literatura așa-numitelor «popoare mari», ca volum al populației, și cu străvechi tradiții culturale, ci — după accepțiunea cea mai nouă și mai proprie — și pe cea a «popoarelor mici», a căror artă literară a urcat, la rîndu-i, scara valorilor mondiale, cuprinzînd pe un Lenau, Andersen, Petöfi sau Eminescu — spre a cita numai la întîmplare. De altfel, trebuie observat că știința comparată europeană începe a fi preocupată tot mai frecvent de însemnătatea literară a «popoarelor mici». La Congresul internațional de literatură comparată de la Utrecht din 1961 s-a discutat, printre altele, despre «literatura popoarelor mici cu limbi neuniversale», tema fiind înscrisă oficial în programul consfătuirii.

Observam însă mai sus că literatura universală se definește prin depășirea literaturilor particulare. Cum trebuie înțeleasă această depășire ? În orice caz, nu prin ignorarea caracterelor acestor literaturi particulare care rămîn de fapt la baza universalității. E vorba de un alt fel de depășire a particularului, și anume prin trecerea unui fenomen literar din aria unei limbi și a unui stil istoric în sfera altora și de răspîndirea lui stimulată tocmai de însușirile lui originale. E necesar însă aci să mai adăugăm o precizare. Dacă Rabelais, De Coster sau Creangă și-au dobîndit universalitatea prin valorile proprii și specifice ale artei lor naționale, o exagerare hiperbolizată a acestora duce la un efect contrar. Ne referim, de pildă, la literatura dialectală atunci cînd e prea izolată și prea specifică lingvistic și etnografic, spre a putea intra în circulație universală. Se impune deci determinarea unui loc geometric între particularitate și universalitate, care să înlesnească circulația, peste hotare, a unor fenomene caracteristice diferitelor popoare.

Literatura universală se caracterizează apoi, prin ideologia înaintată a operelor ei, prin critica socială pe care o mînuiește și prin eficacitatea reală a acesteia. Iată de ce scriitorii socotiți mai «neutrali» se încadrează unui grad de universalitate mai modest și scrisul lor e mai puțin gustat pe scară mondială.

Se înţelege, în sfîrşit, că literatura universală îşi dobîndeşte meritele ei şi prin caracterul artistic predominant al structurii în care cristalizează. Inventivitatea subiectului, expresivitatea stilului şi a limbii, capacitatea de creare a personajelor, îndemînarea compoziţiei, scînteierea imaginilor, arta versificaţiei sprijină — în mod efectiv — fenomenul de universalitate.

În ce priveşte criteriile de recunoaştere aplicate realităţii istorice, ele pot fi reduse sau sistematizate, după opinia noastră, în trei modalităţi distincte. Sînt sau devin universale, într-adevăr, operele, autorii, curentele sau personalităţile care apar la mai multe popoare în aceleaşi epoci sau în perioade apropiate, avînd structuri analoge, fapt explicabil — aşa cum am arătat — prin condiţii economico-sociale asemănătoare. Sînt sau devin universale apoi fenomenele care exercită înrîuriri asupra altor literaturi, fie prin importanţa personalităţii scriitorilor, fie prin cea a ideilor şi sentimentelor, fie prin valoarea subiectelor sau a artei literare respective. Sînt sau devin universale, în sfîrşit, fenomenele care se răspîndesc dincolo de aria lor lingvistică, dar nu numai prin procesul difuziunii însuşi, ci şi prin structura lor ideologică şi artistică valoroasă.

Se înţelege că în realitatea istorică aceste trei modalităţi se împletesc de cele mai multe ori, ca, de exemplu, în cazul marilor curente mondiale, care sînt, deopotrivă, opera condiţiilor sociale analoge, a înrîuririlor ce s-au exercitat reciproc, a difuziunii largi a operelor componente. Nu e însă mai puţin adevărat că istoria literară citează şi cazuri cînd unele modalităţi, mai sus pomenite, pot fi izolate şi identificate în stare cel puţin relativ pură, cum s-ar putea reliefa aci unele exemple, despre care vom vorbi cu alte prilejuri.

Conceptului de literatură universală i se alătură însă cel de literatură comparată, şi asupra raporturilor dintre acestea urmează acum a ne întreţine.

Între modalităţile literaturii universale pe care le studiază şi literatura comparată se numără — în primul rînd — paralelismele şi influenţele. Trebuie observat însă, de îndată, că unghiul de vedere al celor două discipline nu este de loc acelaşi. Paralelismele şi influen-

țele apar în cadrul literaturii universale în calitate de *criterii* de recunoaștere a universalității. Spunem că un fenomem literar e *universal*, ca, de pildă, Renașterea sau barocul, pentru că el apare în mai multe țări deodată ori la mici intervale între ele, sau fiindcă exercită înrîuriri asupra altor literaturi, ca, de exemplu, petrarchismul sau rousseauismul. Ne aflăm, prin urmare, în fața unor mijloace ce definesc. Paralelismele și influențele joacă însă un alt rol în cuprinsul literaturii comparate. După cum vom arăta mai tîrziu în cadrul acestei lucrări, fenomenele amintite interesează aci ca procese în desfășurare și sînt studiate în literatura comparată ca atare. Ne ocupăm anume numai de descrierea lor concretă, cu funcțiunile operative respective.

În ce privește difuziunea, ea interesează mai puțin sub unghi comparatist și poate fi invocată numai ca un fenomen secundar sau complimentar, cantitativ, spre a susține paralelismele sau influențele cu date statistice.

Ni se mai înfățișează apoi și alte diferențe. Rolul originalității literare apare în feluri deosebite în cuprinsul celor două discipline. Pentru literatura universală, valoarea specifică a unei literaturi alcătuiește una din bazele posibile ale universalității și e privită ca atare. Pentru literatura comparată, originalitatea unei literaturi devine scopul însuși al comparatismului, care o demonstrează pe calea raportărilor reciproce. Nu e vorba, prin urmare, numai de o constatare și de o explicare a universalității, ci de o reliefare viguroasă a valorilor proprii pe un fundal mondial. Spre deosebire de literatura universală, care se aplică apoi de preferință asupra aspectelor ce leagă literaturile între ele, literatura comparată e obligată să se ocupe totdeauna și de răsfrîngerile particulare ale fenomenelor universale. Căci nu numai Renașterea, barocul sau romantismul european ne interesează, ci și aspectele acestor curente în diferite țări, laturile deosebitoare ale lor, măsura în care ele reflectă condițiile fiecărui popor sau ale fiecărei națiuni într-un anume moment al istoriei lor.

Literatura comparată se ocupă apoi, de unele probleme ce nu sînt specifice literaturii universale, care-i oferă doar materialele de susținere. Între acestea, să ci-

tăm deocamdată, cu titlu ilustrativ, filiația temelor de-a lungul istoriei literare mondiale, ca, de pildă, motivul sociogonic în literatura și filozofia universală, atît de măiestrit studiat de Tudor Vianu, de la Hesiod, Eschil, Protagoras, Plotin și Democrit și pînă la Lucreţiu, Vergiliu și Ovidiu ; apoi, de la Dante, Voltaire și Rousseau și pînă la Victor Hugo, filiația fiind urmărită apoi mai departe pe scara literaturii române, de la Heliade și Eminescu pînă la Tudor Arghezi. Literatura universală a oferit aci, după cum se vede, scena pe care s-a desfășurat procesul sociogoniei, în timp ce literatura comparată a caracterizat personajele principale, a diferențiat rolurile, a analizat soluțiile tematicii generale în lumina epocilor respective, cu un cuvînt, a operat — în mod constant — prin raporturi comparatiste, reciproce în cadrul timpului.

2
Mişcarea comparatistă mondială

Dezvoltarea literaturii comparate propriu-zise începe — după cum se ştie — abia în a doua jumătate a secolului trecut, şi anume spre sfîrşitul acestuia, şi continuă, ramificîndu-se şi precizîndu-şi ţelurile, pînă în epoca noastră. O privire retrospectivă asupra drumului parcurs pînă acum se impune nu numai din obişnuitele motive istorice, dar şi pentru a putea fi urmărită evoluţia direcţiilor ei principale de la constituire şi pînă astăzi.

Nu e de loc lipsit de interes să schiţăm, mai întîi, contribuţia deseori uitată a precursorilor dinaintea secolului al XIX-lea, de la Renaştere şi pînă la romantism, întrucît — se înţelege — semnalele sporadice din trecut îşi au însemnătatea lor neîndoioasă.

Orientarea Renaşterii spre antichitate a determinat, în mod necesar, unele studii de tip comparatist. Se publicau astfel comentarii punînd în paralelă pe scriitorii greci cu cei latini, spre a demonstra superioritatea celor dintîi ca modele pentru ceilalţi, dar fără a anula originalitatea acestora. Îndeosebi se tindea să se arate că Vergiliu a respectat, cu mare grijă, regulile artei

epice a lui Homer. De asemenea, se scriau comentarii privind, mai cu seamă, pe Dante și Petrarca în raport cu scriitorii antichității.

Secolul al XVII-lea și perioada clasică, deși au continuat în genere linia fidelității față de antichitate, au început să devină sensibile față de originalitate în raport cu diferitele modele literare, dintre care unele aparțineau însuși evului mediu sau epocii imediat anterioare. O astfel de concepție ne e dezvăluită de obiecțiile ce i s-au adus lui Pierre Corneille cu privire la apropierile *Cidului* său (1636) față de izvoarele lui spaniole. După cum se știe, tema *Cidului* care purcede de la un mare poem din secolul al XII-lea, reluată de baladele din *Romancero* și apoi de *Poemul lui Rodrigo* din secolul al XIV-lea, au incitat teatrul spaniol de la începutul secolului al XVII-lea, pe Jean de la Cueva și, mai ales, pe Lope de Vega, închegînd, prin cele două piese ale lui Guillen de Castro, modelul către care s-a îndreptat Corneille. S-a produs, prin urmare, în mod implicit, o cercetare comparată între dramaturgia spaniolă și cea franceză. De asemenea, o altă piesă a lui Corneille, melodrama clasică *Héraclius* (1646), a provocat reproșuri, sub aspectul originalității, și în veacul următor.

Secolul al XVIII-lea, cu ambianța lui cosmopolită, a dezvăluit în mod sensibil interesul pentru literaturile străine și pentru o serie de priviri de ansamblu asupra literaturii europene. Printre spiritele deschise străinătății trebuie citat — în primul rînd — Voltaire însuși, care, în *Lettres philosophiques ou lettres anglaises (Scrisori filozofice sau scrisori engleze*, 1733), adunînd materiale din timpul exilului său în Anglia, popularizează literatura britanică pentru francezi, opunînd — de fapt — eleganța și măsura franceză, cum spunea el, atitudinilor «cam barbare» ale celor de dincolo de canal și elogiind tragedia franceză în raport cu Shakespeare, considerat ca autor de «farse monstruoase», pline de «idei bizare și gigantice» etc. În cadrul vechiului vis despre «o republică a literelor», care încîntase anterior pe un Petrarca sau pe un Erasmus, un scriitor ca Ludovico Antonio Muratori, autorul unei vaste corespondențe și a unor cercetări teoretice cu privire la poezie,

care schițează un studiu *Della perfetta poesia italiana (Despre poezia italiană desăvîrșită,* 1706), se referă și la ansamblul occidental al acesteia. De asemenea, unul din primii istorici ai literaturii italiene, Francesco Saverio Quadrio, publică o cercetare, *Della storia e della ragione d'ogni poesia (Despre istoria și rațiunea oricărei poezii,* 1752), în care atinge și aspecte ale influenței poeziei provensale asupra celei italiene. În sfîrșit, cu același titlu ilustrativ, îl citățm și pe Dénina, cu un studiu general cu privire la literatura europeană (1761).

Caracterul raționalist al epocii luminilor, lipsit de spirit istoric, n-a putut duce însă la studii comparatiste pe baza diferențierilor dintre fenomenele literare în discuție. Abia sfîrșitul veacului al XVIII-lea aduce — cu La Harpe, profesor de literatură, și cu Marmontel, profesor de istorie — începutul altui climat, cu unele aspecte istoriste. E însă vremea în care apare și Herder și, cu el, se deschide, mai larg, o fereastră spre concepția istorică a culturii și, prin urmare, se vor înlesni perspectivele unui comparatism mai organic.

Veacul al XIX-lea prilejuiește, prin evenimentele lui politice, sociale și culturale, încă din prima lui jumătate, prin vehicularea ideilor Revoluției din 1789 și a celor următoare ca și prin războaiele napoleoniene, o atmosferă favorabilă unei vii circulații a bunurilor materiale și spirituale ale timpului. După cum am mai arătat, Goethe prefațează noul curs al istoriei culturale și statornicește importanța apariției unei «Weltliteratur». În *Manifestul Partidului Comunist,* Marx și Engels determină sociologic evoluția literaturilor, la începutul secolului al XIX-lea, observînd : «Die nationale Einseitigkeit und Beschränktheit wird mehr und mehr unmöglich und aus den vielen und lokalen Literaturen bildet sich eine Weltliteratur» («Unilateralitatea și mărginirea națională devin tot mai cu neputință și din multiplele literaturi naționale și locale se formează o literatură mondială»).

Creșterea interesului pentru literaturile străine se dovedește, prin urmare, tot mai intensă și se îndrumă spre două direcții : spre aspectele comune ale literaturilor naționale, ca o prelungire a concepțiilor luministe

ale veacului anterior și spre aspectele diferențiale ale acestora, tendință încurajată de mișcarea romantică, în plină desfășurare la începutul secolului.

Frații Schlegel sînt, în această vreme, promotorii unei literaturi universale care îmbrățișează — deopotrivă — antichitatea și epoca modernă. O vastă panoramă a literaturii mondiale ne-a oferit, de pildă, Friedrich Schlegel în renumitele sale prelegeri de la Universitatea din Viena (1812) [1], iar fratele său, August Wilhelm, deschide receptivitatea germană pentru Shakespeare, pentru poezia italiană, spaniolă și portugheză (1804) [2], și pune — împreună cu Friedrich — bazele școlii romantice. În aceeași epocă, Friederich Bouterwek [3] schițează o viziune a poeziei și elocinței italiene, spaniole, portugheze și franceze din secolul al XIII-lea pînă în al XIX-lea, în afară însă de ideologia romantică. Aci e locul a fi citată D-na de Staël, care a popularizat, în Franța și întregul Occident, lumea aproape necunoscută a Germaniei din epoca «Sturm und Drang»-ului («Furtună și avînt»), a clasicismului și romantismului, comparînd Nordul, considerat romantic, cu Sudul, socotit clasic, descriind caracterele specifice — după ea — ale literaturii germane (individualismul, spiritul independent, tendința metafizică), ca și personalitățile de seamă ale epocii, de la Wieland și Winckelmann și pînă la Lessing, Goethe și Schiller. Ea glorifică idealul romantic, și îi opune, din punctul ei de vedere, liberal, Germaniei, Franța din epoca lui Napoleon.

Toate aceste lucrări, prin spiritul universal de care erau animate, prin raporturile comparatiste către care îndrumau fenomenele literare și culturale la începutul secolului al XIX-lea, au pregătit temeinic atmosfera

[1] Fr. Schlegel, *Geschichte der alten und neuen Literatur (Istoria literaturii vechi și noi)*, Viena, 1912.

[2] A. W. Schlegel, *Blumensträusse italienischer, spanischer und portugesischer Poesie (Buchete de flori din poezia italiană, spaniolă și portugheză)*, Viena, 1804.

[3] Fr. Bouterwek, *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des XIII-e Jahrhunderts (Istoria poeziei și elocinței de la sfîrșitul secolului al XIII-lea)*.

care va înlesni mai tîrziu constituirea literaturii comparate.

Mai e necesar să adăugăm, la cele de mai sus, dezvoltarea unor condiții prielnice întemeierii disciplinei noastre ca știință istorică. Ne referim astfel, mai întîi, la bazele istoriei însăși, pe care încep a le pune François Guizot și Augustin Thierry publicînd, între deceniul al treilea și al patrulea, mari lucrări privind istoria Franței și a Europei, și scoțînd în relief determinantele sociale, chiar sub forme antagoniste. Paralel cu dezvoltarea istoriei politice și sociale, veacul al XIX-lea — și încă din primele lui decenii — prilejuiește și întemeierea științei literare sub aspectul istoriei și criticii literare. Abel François Villemain, renumit profesor al Sorbonei (1822), e autorul unor reputate lecții de istorie a literaturii franceze (1828—1829) și, mai tîrziu (1846), al unor studii de literatură antică și străină, prin care lărgește orizontul francez și prin care începe a mînui metoda comparată, aplicînd-o, îndeosebi, literaturii popoarelor latine din regiunea Mediteranei. [4] El dedică pagini, rămase clasice, poeziei italiene, operei lui Dante mai ales, și epicii spaniole inspirate de tema *Cidului*. Optica timpului devine la el obligatorie, putînd fi considerat, de aceea, ctitorul criticii istorice. Contemporanul său Jean-Jacques Ampère, apoi Philarète Chasles și Edgar Quinet se orientează, de asemenea, spre studii de literatură comparată. E locul a fi citat aci și Sainte-Beuve, care nu neglija nici el să semnaleze influențele străine ce se exercitau asupra scriitorilor studiați, dar — după cum se știe — accentul cercetării sale cădea, pînă la urmă, asupra aspectului propriu, original al scriitorilor. Termenul de «literatură comparată» însuși, impropriu de altfel, după cum vom arăta, apare pentru prima oară la acești cercetători. Philarète Chasles va publica, de pildă, roadele învățămîntului său în douăzeci de volume, sub titlul general : *Études de littérature comparée (Studii de literatură comparată*, 1847—1864).

[4] A. Fr. Villemain, *Cours de littérature française (Curs de literatură franceză), Études de littérature ancienne et étrangère (Studii de literatură antică și străină).*

Cercetătorii de mai sus pot fi consideraţi deci, ca cei dintîi comparatişti, deşi nu ne aflăm, firește, încă în faţa unei aplicaţii metodologice consecvente, care se va produce abia la sfîrşitul veacului. Ei rămîn precursori entuziaşti cu intuiţia viitoarei discipline, dar — deocamdată — juxtapun mai mult, disparatele lor cunoştinţe privind diferitele literaturi naţionale.

Elveţia susţine, la rîndu-i, începuturile literaturii comparate încă din primele decenii ale veacului. După Sismondi, autorul unei lucrări despre literatura Sudului Europei (1813) [5], Joseph Hornung, istoric al dreptului comparat, e chemat să prezinte şi un curs de literatură comparată (1850) la Lausanne, în timp ce la Universitatea din Geneva se succed, în a doua jumătate a veacului, o serie de comparatişti cu renume, ca Richard, Monnier sau Rod.

În aceeaşi epocă, la începutul secolului, nu lipseşte nici contribuţia italiană, şi trebuie citat, în cadrul ei, Nicoló Ugo Foscolo, devenit, pentru puţină vreme, profesor de elocinţă la Universitatea din Padova, cu care prilej dezvoltă o lecţie inaugurală: *Dell'origine e dell'uffici della letteratura (Despre originea şi funcţiile literaturii,* 1809), în care ridică şi probleme de literatură comparată, după cum, mai tîrziu (în 1829), se va gîndi şi la problemele unei viitoare literaturi europene.

Literatura comparată dobîndeşte însă imbolduri şi de la alte discipline, care se orientează — în această vreme — tot mai mult spre comparatism. În domeniul ştiinţei naturii chiar, Georges Cuvier ţinea lecţii publice (1800—1805) de anatomie comparată şi aplica metoda la studiul vertebratelor. Se dezvolta atunci şi fiziologia comparată (către 1833) ca şi embriologia comparată. Dintre disciplinele umaniste, mitologia comparată, apoi lingvistica comparată, prin Fauriel, fraţii Grimm, Diez şi Bopp, în sfîrşit, folcloristica de acelaşi tip care a creat cele dintîi studii comparatiste cu privire la circulaţia internaţională a temelor şi motivelor, s-au dezvol-

[5] Sismondi, *Littérature du Midi de l'Europe (Literatura Sudului Europei),* f.l. 1813.

tat paralel cu literatura comparată, i-au sprijinit cor tuirea și au fost sprijinite, la rîndu-le, de aceasta.

Alături de îndemnurile ce veneau din domen științifice înseși și din metodologia aplicării compa tiste pe numeroase tărîmuri ale cercetării, un det minant hotărîtor al literaturii comparate l-a constitu realitatea istorică însăși adică dezvoltarea relațiilor li terare internaționale de-a lungul epocilor trecute, înain tea secolului al XIX-lea. Evoluția acestora a dezvălui trei mari perioade, în cuprinsul cărora fenomenele lite rare s-au rînduit în vaste unități mondiale, stimulînc studiul de ansamblu al acestora, prin urmare, priviri generale și comparatiste asupra literaturii europene. E vorba anume de evul mediu propriu-zis, cristalizat, într-o bună măsură, de identitatea credințelor religioase — catolicismul, în Apus, ortodoxismul, în Răsărit —, de fondul folcloric comun — tipuri, motive, legende —, de cultura latină în Occident, de cea bizantină și slavă în Orient. Urmează Renașterea, a cărei unitate se reazemă pe moștenirea literaturii antice și pe umanismul epocii în ansamblul lui, apoi luminismul secolului al XVIII-lea, închegat în jurul culturii și limbii franceze.

Evul mediu a alcătuit obiectul unei cercetări magistrale a lui Ernst Robert Curtius, în care studiază minuțios, dar și cu ample vederi sintetice, supraviețuirile lumii antice în cadrul feudalității latine — *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter (Literatura europeană și evul mediu latin)*, 1948 —, iar epoca luministă s-a bucurat de două cercetări fundamentale de ansamblu aparținînd lui Paul Hazard, una dezvăluind tranziția de la spiritul tradiționalist al secolului al XVII-lea spre cel critic și individualist al secolului al XVIII-lea *(La crise de la conscience européenne — Criza conștiinței europene [1680—1715]*, din 1935), alta clădind o vastă sinteză a veacului al XVIII-lea *(La pensée européenne du XVIII-e siècle, de Montesquieu à Lessing — Gîndirea europeană a secolului al XVIII-lea de la Montesquieu la Lessing*, din 1946).

Evoluția literaturii comparate înregistrează un ritm mai viu, cu preocupări mai variate și anticipînd, de pe acum, constituirea unei discipline autonome, în

C[illegible]oua jumătate a secolului al XIX-lea și anume între c[illegible]eniul al șaptelea și ultimul al veacului. Încep cerce-[illegible]ri cu privire la problematica influențelor, mai ales Franța, unde o tradiție de acest fel urca pînă la sfîr-[illegible]șitul secolului anterior. Se studiază, mai cu seamă, re-[illegible]țiile literare franco-germane, răsunetul lui Dante și Shakespeare în Germania, raporturile reciproce dintre Anglia, Germania, Italia și Franța. Apar acum și cerce-tări de filiații, legate de Goethe, Byron sau Mickiewicz, pătrunzînd astfel mai adînc în domeniul viitor al disci-plinei, dar se ivește și prima cercetare amplă cu privire la *Marile curente ale literaturii europene din secolul al XIX-lea*[6], aparținînd lui Georg Brandes, care va de-veni un precursor de seamă al literaturii comparate în cîmpul dificil al sintezelor europene. Lucrarea, publi-cată în șase volume în daneză, între 1872 și 1890, a fost tradusă în germană și apoi în alte limbi. Ea înfățișează, pe rînd, nu numai aspectele literare, ci și unele feno-mene politice ale timpului într-o optică liberală, înce-pînd cu preromantismul francez, trecînd la cel german, față de care ia atitudini critice cu aluzii la romanticii danezi, apoi la «naturalismul din Anglia», la «școala romantică din Franța», la «tînăra Germanie». Lucrarea interesează, cu tot spiritul ei polemic atît pentru de-scrierea «marilor curente europene» cît și pentru ta-bloul sugestiv al culturii daneze și scandinave de la sfîrșitul veacului trecut.

În cadrul aceleiași perioade, mai trebuie citate, deși numai pentru contribuții indirecte la literatura comparată, nume ca cele ale lui Francesco de Sanctis, ale cărui eseuri, publicate între deceniul al șaselea și al optulea, și a cărui renumită istorie a literaturii italiene (1870—1871) ating și probleme care se referă la disci-plina de care ne ocupăm. El dorea stimularea acesteia prin crearea unei catedre la Universitatea din Neapole (1861). Arturo Graf propunea apoi literaturii comparate o ținută mai științifică, spre a surprinde, cum spunea el, «sotto l'aspetto variato e mobile, quel esenziale e con-

[6] Georg Brandes, *Hövedströminger i det 19-e Aarhundredes europoeiske Litteratur* (în daneză). Ediția germană, Leipzig. 1897.

stante» («sub aspectul variat și schimbător pe cel esențial și constant»). Comparatismul italian îmbrățișa și el, la sfîrșitul secolului trecut, metoda erudiției pozitiviste.

În perioada în care ne aflăm, și anume în deceniul al optulea, apar primele prefețe și articole referitoare la teoria literaturii comparate, ceea ce înseamnă că ne apropiem de momentul în care disciplina ia conștiință de sine însăși. Faptul se produce, într-adevăr, după 1885, cînd începem să asistăm — am spune — la constituirea oficială a literaturii comparate ca disciplină autonomă. Apare acum primul volum consacrat unei sinteze a istoriei literaturii mondiale, semnată de Macaulay Posnett *(Comparative literature — Literatura comparată,* 1886). Lucrarea a fost larg comentată în diferite țări și a precipitat, prin aceasta, dezvoltarea disciplinei noastre. Ea utilizează metoda analogică propunîndu-și a degaja legile genetice ale genurilor literare, determinate de condițiile sociale asemănătoare. Posnett admira civilizația greco-latină, dar își căuta raporturile comparative — ceea ce e foarte semnificativ pentru această vreme — și dincolo de Europa, pînă în Mexic, în India sau China, de pildă. În același timp, la Geneva se deschid primele cursuri de «istorie comparată a literaturilor», iar în Germania, în 1887, Max Koch începe a edita *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte (Revistă de istorie literară comparată),* fiind prefațată de prescripțiile programatice ale directorului, cea dintîi revistă de specialitate care va apărea pînă în 1910. Periodicul ne înfățișează, deci, primul centru de coordonare al cercetărilor comparatiste, aducînd, de aceea, o contribuție hotărîtoare. Ne întîmpină, paralel, o serie de studii privind influențele străine în Anglia, îndeosebi cele spaniole și italiene sau influența franceză în Italia și Germania.

Un imbold deosebit, care trebuie, cu precădere, subliniat, îl obține literatura comparată — în această perioadă — de la Ferdinand Brunetière, atît prin lecțiile sale de mare răsunet ținute la Școala normală superioară cît și prin articolele lui din *Revue des deux mondes.* El înțelege și propagă necesitatea depășirii istoriografiei literare naționale către literatura univer-

sală și preconizează, prin accentuare internațională, determinarea «curbei evolutive a literaturilor europene».

Ideile lui Brunetière aveau să dea, în curînd, roade, datorită elevilor săi, îndeosebi lui Joseph Texte, autorul — printre altele — a unei declarații entuziaste cu privire la perspectivele literaturii comparate : «Je crois à l'avenir de la littérature comparée et européenne — Brandes, Max Koch, Erich Schmidt en Allemagne, Posnett en Angleterre ont ouvert la voie. Nous y marcherons» («Cred în viitorul literaturii comparate și europene — Brandes, Max Koch, Erich Schmidt în Germania, Posnett în Anglia au deschis drumul. Îi vom urma»). J. Texte a redactat într-adevăr prima teză de seamă a disciplinei abia constituite, una din marile lucrări ale comparatismului științific al epocii — *J. J. Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire (J. J. Rousseau și originile cosmopolitismului literar,* 1895) —, după care au urmat o serie de studii despre literatura europeană (1898), capitolele care cuprind bilanțul influențelor străine în literatura franceză din tratatul lui Petit de Julleville (1896—1900) și mai ales introducerea la vasta bibliografie prezentată de Louis Paul Betz. J. Texte e primul titular al unei catedre de literatură comparată în Franța și anume la Lyon. Paralel și în strînsă colaborare se desfășoară concomitent activitatea lui Betz, autorul unei teze despre *Heine en France (Heine în Franța,* 1895) și a numeroase studii comparatiste, dar mai ales făuritorul instrumentului de lucru absolut necesar, al unei bibliografii metodice (1897), care avea să se dezvolte de la 3 000 de titluri, în 1899, la 6 000, în 1904, cînd lucrarea va fi preluată de F. Baldensperger, care începe — de pe acum — să-și pregătească renumita sa teză despre *Goethe en France (Goethe în Franța)* ce va apărea în 1904. O mișcare asemănătoare, dar într-un ritm mai lent, se desfășoară contemporan și în Italia, unde Arturo Farinelli, alături de Flaminni și alții, se dedică cercetării relațiilor literare dintre Spania, Germania și Italia.

La sfîrșitul veacului, ne mai întîmpină două evenimente care au întărit atmosfera prielnică literaturii

comparate. Ne referim la o vie dezbatere publică, desfășurată între 1894—1895, la care au participat Jules Lemaître și Emile Faguet cu privire la cosmopolitismul literar și raporturile lui cu spiritul național, controversă reluată de mai multe ori și care a crescut interesul pentru disciplina noastră fără să aducă ea însăși contribuții științifice. Citām apoi, în cadrul Congresului internațional de istorie comparată ținut la Paris cu ocazia primei Expoziții universale, activitatea secției de istorie literară comparată de sub conducerea lui Gaston Paris și Ferdinand Brunetière. Deși această din urmă manifestare a avut un răsunet mai redus, înregistrarea ei e totuși necesară în cadrul acestui istoric general.

Sfîrșitul de secol, prin contribuțiile lui teoretice, prin studiile de bază mai sus citate, ca cercetări concrete ale domeniului de care ne ocupăm ca și prin dezvoltarea metodologiei și a bibliografiei ca procedee ajutătoare, a așternut — fără îndoială — fundamentele noii discipline, al cărei act de naștere a fost semnat, de fapt, în chiar această din urmă perioadă.

Începînd din pragul noului veac, literatura comparată înaintează cu pași mai repezi spre limpezirea și atingerea obiectivelor ei. Evoluția îi e înlesnită prin reînnoirea metodelor de istorie literară, care se impun prin figura dominantă a lui Gustave Lanson, întemeietorul școlii filologice și istorice franceze a timpului. Lecțiile lui de la Școala normală superioară și cele de la Sorbona, articolele și cărțile sale, îndeosebi *Histoire de la littérature française (Istoria literaturii franceze*, 1894), felul în care a știut să prelucreze și să dezvolte moștenirea literară a lui Sainte-Beuve și Taine, pe de o parte, pe cea a lui Brunetière, pe de alta, au imprimat istoriei literaturii europene directive de seamă : minuția, soliditatea și abundența informației, situarea scrierilor în cadrul epocii lor, considerarea fenomenelor literare în perspectivă socială, analiza lor esențială, documentată la extrem. Toate tratatele și manualele, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și pînă la cele ale lui Bédier și Hazard (1923—1924), Abry, Audic și Crouzet, Des Granges, Mornet etc., s-au dezvoltat pe urmele lui Lanson. Se înțelege că și literatura comparată va utiliza

cîştigurile pozitiviste ale metodologiei lansoniene în cercetările ei de după 1900.

Personalitatea care preia, după această dată, torţa literaturii comparate e Fernand Baldensperger, urmaş al lui J. Texte la catedra din Lyon şi editor, după cum am mai arătat, al bibliografiei lui Betz. Teza sa despre *Goethe en France* îl impune cercetării comparatiste europene. Preocupat, mai cu seamă, de influenţa străinătăţii asupra Franţei pe care o demonstrează prin numeroase lucrări, manuale etc., ca cele adunate în patru volume : *Études d'histoire littéraire (Studii de istorie literară*, 1907—1939), sau în *Le mouvement des idées dans l'émigration française (Mişcarea ideilor în emigraţia franceză*, 1925), şi prin funcţiile deţinute la Lyon şi Sorbona, Baldensperger devine factorul cel mai activ al propagării literaturii comparate în toată Europa, îndeosebi în cadrul ţinutei academice. Cercetările sale sînt deopotrivă de natură teoretică, de pildă, *Littérature comparée : le mot et la chose (Literatură comparată : termenul şi obiectul)* [7], precum şi aplicativă, după cum am arătat mai sus. El e, apoi, unul din întemeietorii şi directorii *Revistei de literatură comparată*, întemeiată în 1921, alături de Paul Hazard, condusă apoi de acesta şi de Jean-Marie Carré, în sfîrşit, de Marcel Bataillon şi care apare şi astăzi, cu concursul Centrului naţional de cercetări ştiinţifice din Franţa. S-a constituit şi o bibliotecă a revistei, continuată cu o colecţie de *Études de littérature étrangère et comparée (Studii de literatură străină şi comparată)*, cuprinzînd îndeosebi teze de doctorat.

Paul Hazard e, alături de Baldensperger, cealaltă figură dominantă a şcolii comparatiste franceze. Ilustrul profesor de la Sorbona şi Collège de France, unde a ocupat catedra de literaturi moderne comparate, cu mari relaţii în lumea universitară, care i-a decernat titluri de onoare, Hazard a fost preocupat — mai cu seamă — de relaţiile literare, culturale şi politice ale Franţei cu Italia, începînd cu teza de doctorat despre *La révolution*

[7] În *Revue de littérature comparée (Revistă de literatură comparată)*, 1921, nr. 1.

française et les lettres italiennes (Revoluția franceză și literatura italiană, 1910) și pînă la studiul *L'influence française en Italie au XVIII-e siècle (Influența franceză în Italia în secolul al XVIII-lea*, 1934), în colaborare cu H. Bédaride.

Criza conștiinței europene, cealaltă lucrare citată, desfășoară o vastă sinteză a atmosferei intelectuale din care s-a ivit profilul lumii moderne. Se urmărește, îndeosebi, perioada de «criză» și de trecere de la ideile clasicismului, bazate pe «stabilitate», la cele noi, ale «mișcării și progresului», urcînd trepte, pe care le numește «marile schimbări psihologice ale timpului» : lupta împotriva credințelor tradiționale, încercarea de reconstrucție, în sfîrșit — valorile imaginative și sensibile, referindu-se aci, în mod accentuat și profund, la domeniile psihologiei. Importanța lucrării constă, mai ales, în arcuirea unei priviri de ansamblu asupra Europei timpului, a făuririi unei imagini generale a epocii, după cele mai bune metode ale comparatismului francez.

Lui Paul Hazard i se alătură, în cadrul aceleiași școli, Paul van Tieghem, devenit și acesta, după 1931, unul din profesorii de seamă ai Sorbonei, format, la rîndu-i, la disciplina lui Lanson. Teza sa de doctorat tratează despre *Ossian en France (Ossian în Franța*, 1917) și se situează pe linia inaugurată de Baldensperger privind influențele străine asupra patriei sale și cele referitoare la periodicul *L'Année littéraire (1754—1790) comme intermédiaire en France des littératures étrangères (Anul literar (1754—1790) ca factor intermediar între literaturile străine în Franța).* Curînd, după 1924, van Tieghem începe să redacteze studii mai vaste cuprinzînd mișcarea literară din întreaga Europă, după ce fusese preocupat de problemele teoretice ale disciplinei (*La notion de littérature comparée — Noțiunea de literatură comparată*, 1906 ; *La synthèse en histoire littéraire — Sinteza în istoria literară ; La littérature comparée et la littérature générale — Literatura comparată și literatura generală*, 1920 etc., publicate în diferite re-

viste). Cercetarea sa sintetică asupra preromantismului [8] a devenit o lucrare clasică. În timpul elaborării, el a mai redactat o *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique (Istoria literară a Europei și Americii,* ed. I, 1945), extinderea unui manual mai vechi din 1925. Se înfățișează aci, în secțiuni orizontale, marile curente europene evoluînd în mai multe țări deodată, pe categorii sincronice de sensibilități literare. De mare circulație, lucrarea a fost completată printr-o alta, *Les grands écrivains étrangers (Marii scriitori străini,* 1928), comunicînd informații de bază, analize și extrase din scrierile reprezentative de care se ocupase anterior. I-au urmat sinteze despre *Le romantisme dans la littérature européenne (Romantismul în literatura europeană,* 1948), la care se adaugă și o altă serie de studii, ca cele despre descoperirea lui Shakespeare pe continent. Micul manual de literatură comparată, apărut mai întîi în 1931, a ajuns în 1951 la ediția a IV-a și a fost tradus și comentat în românește de semnatarul acestor rînduri (1966).

În Italia, evoluția literaturii comparate continuă după 1900 linia erudită de mai înainte, ca, de pildă, prin lucrarea lui E. Maddalene, care a cercetat raporturile dintre Lessing și Goldoni (1906).

Cercetătorul cel mai de seamă rămîne aci Arturo Farinelli, citat și mai sus, care publică, printre altele, privirea sa generală asupra *Romantismului în lumea latină* (1927) [9], determinînd caracterele mișcării și ilustrînd-o prin fenomene literare din toate țările romanice. Ni se înfățișează, pe rînd, estetica romantică, filozofia și religia, atracția evului mediu, exotismul, sentimentalismul, arta cuvîntului etc. Contribuțiile lui Farinelli au avut largi ecouri europene și, de aceea, au surprins, cu drept cuvînt, unele manifestări anticomparatiste ale lui spre sfîrșitul strălucitei sale cariere. De altfel, în Italia, pe aceeași linie se situa și Benedetto Croce, marele este-

[8] Paul van Tieghem, *Le préromantisme. Études d'histoire littéraire européenne (Preromantismul. Studii de istorie literară europeană),* Paris, 1924—1948.

[9] A. Farinelli, *Il romanticismo nel mondo latino,* 1927.

tician, deşi el însuşi fusese preocupat de probleme de literatură comparată, în speţă, de relaţiile literare italo-spaniole în secolul al XVII-lea. Pentru Croce, care a publicat în 1903 în revista *La critica,* de sub a sa conducere, un articol despre literatura comparată, aceasta n-ar fi chemată să rezolve problemele principale ale artei literare. Disciplina e prezentată ca un simplu instrument de cercetare istorică, de integrare a fenomenelor literare în albia tradiţiilor, o «critică de raporturi şi paralele», care poate impresiona, dar care ar rămîne — în fond şi pînă la urmă — «goală şi falsă». Conform punctului de vedere al sistemului său, Croce socoteşte că menirea ştiinţei literare, şi în speţă a criticii, e să expliciteze individualitatea, originalitatea operei în mod monografic, ca intuiţie-expresie, nu s-o reducă la «raporturi îndepărtate şi extrinseci». Cu toate aceste obiecţiuni, cercetările comparatiste au continuat în Italia, dînd — uneori — rezultate remarcabile, ca în lucrarea lui G. Pellegrini despre *La poesia didascalica inglese nel settecento italiano (Poezia didactică engleză în secolul al XVIII-lea italian,* 1958).

După cum se ştie, Germania a dat — prin Goethe — un imbold de seamă literaturii universale. Romantismul, aşa cum am arătat anterior, prin fraţii Schlegel îndeosebi, şi-a adus — la rîndu-i — contribuţiile, urmate, la sfîrşitul secolului trecut şi la începutul veacului nostru, de activitatea lui Max Koch şi a revistei sale, mai sus citată. După război, tendinţele comparatiste s-au accentuat şi aci, şi anume prin studiul comparat al literaturilor europene adică prin reliefarea aspectelor lor comune, dar şi prin sublinierea diferenţelor tradiţionale, specifice fiecărei literaturi. Sfera de cercetare e, mai cu seamă, occidentală, şi studii ca cele ale lui W. Milch, H. O. Bürger sau H. W. Eppelsheimer, autorul unui manual bibliografic de literatură universală, se referă — cu accent — la unitatea literaturii din Apus.

Două cărţi au dominat îndeosebi cîmpul comparatist, estetic şi istoric german, cu puternic răsunet european, după cel de al doilea război mondial. E vorba de magistrala lucrare a lui E. R. Curtius despre *Europäische*

Literatur und lateinisches Mittelalter (1948) pe care am mai citat-o și cea a lui Auerbach : *Mimesis* (1946). Curtius, romanist, istoric literar și filozof al culturii, a fost — fără îndoială — personalitatea cea mai înaltă a difuziunii și interpretării culturii și literaturii franceze în Germania în perioada dintre 1914—1930. De la teza sa de doctorat, referitoare la locul lui Brunetière în istoria criticii franceze (1914) [10], și pînă la *Frankreich, eine Einführung in die französische Kultur (Franța, o introducere în cultura franceză*, 1930), el a semnat mai multe studii cu teme aparținînd acestui domeniu. Privirile sale au îmbrățișat, de fapt, întreg spațiul european, la confluența dintre antichitate și evul mediu, și pe acesta însuși. Cu toată marea sa capacitate sintetică, Curtius s-a sprijinit totdeauna pe fapte istorice și pe disciplina riguroasă a filologului. Lucrarea despre *Mimesis* a lui E. Auerbach e o tipică cercetare stilistică «Stilforschung», care prezintă, prin minuțioase analize, aproape microscopice, ale unor scurte fragmente, o panoramă istorică a literaturii occidentale, perioadă de perioadă, din evul mediu și pînă în epoca noastră. El reține două domenii (ideile și sentimentele, pe de o parte, «imitația realității concrete», pe de alta) și două stiluri care le exprimă (marele stil literar și stilul trivial, comic), care au fuzionat, de două ori în cursul istoriei, în evul mediu și în epoca modernă în secolul al XIX-lea.

Un rol de seamă în ce privește stimularea literaturii comparate l-a jucat în Germania profesorul Kurt Wais de la Universitatea din Tübingen, care a subliniat cu toate prilejurile însemnătatea acestei discipline, după ce publicase mai înainte (în 1939) o culegere colectivă de studii despre literatura contemporană a popoarelor europene, în care însă se aplică încă metoda juxtapunerii literaturilor naționale. Renumitul cercetător a susținut nu numai necesitatea literaturii comparate, dar și prezența ei implicită în cadrul oricăror studii de istorie literară. El s-a referit, îndeosebi, la relațiile simbolismu-

[10] E. R. Curtius, *Ferdinand Brunetière ; ein Beitrag zur Geschichte der französischen Kritik (Ferdinand Brunetière ; o contribuție la istoria criticii franceze)*, 1914.

lui german cu romantismul francez, în cartea despre Mallarmé. De asemenea, s-a publicat, sub conducerea sa redacțională, o serie de *Forschungsprobleme der vergleichenden Literaturgeschichte (Probleme de cercetare ale istoriei literare comparate,* 1951). Kurt Wais, format în școala filologiei romanice și a comparatismului francez al lui F. Baldensperger, s-a referit — de mai multe ori — la Occidentul medieval, cercetînd continuu problemele epicii din Europa de vest și raporturile ei cu *Nibelungenlied (Cîntecul Nibelungilor,* 1953), s-a oprit asupra liricii franceze de la Marot la Valéry, dar și asupra unor scriitori din America de Sud, ca Romulo Gallegos și Gabriela Mistral. Citabile pentru însemnătatea lor sînt și lucrările lui Fritz Strich atît cele teoretice, ca, de exemplu, studiile mai vechi despre *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte (Istorie universală și istorie literară comparată)* din *Philosophie der Literaturwissenschaft (Filozofia teoriei literaturii),* editate de Ermatinger (1930) cît și cele despre *Goethe und die Weltliteratur (Goethe și literatura universală,* 1946), care s-au bucurat de un larg ecou. Mai e necesar să pomenim o lucrare ajutătoare ca bibliografia traducerilor germane a tipăriturilor franceze dintre 1700—1948. În Republica Federală a Germaniei s-a constituit o Asociație de literatură comparată, condusă de profesorul Horst Rüdiger de la Universitatea din Bonn, eminent cercetător de renume internațional, acesta fiind și directorul revistei *Arcadia,* care apare în aceeași localitate.

Cercetările comparatiste de după ultimul război mondial din Republica Federală a Germaniei se mișcă în sfera Occidentului european și se încadrează, cu precădere, metodei istorice.

Dezvoltarea literaturii comparate în S.U.A. datează cam din pragul secolului al XX-lea de cînd a început să se predea la universitățile din Columbia și Harward, introdusă fiind de profesorul Irving Babbit. Un sprijin evident i s-a acordat de către școala franceză, îndeosebi prin contribuțiile lui F. Baldensperger, care a ținut cursuri aci între cele două războaie și care a revizuit, împreună cu W. P. Friederich, bibliografia disci-

plinei (1950). Catedrei de la Harward i s-a adăugat cea de la Yale, unde profesează René Wellek și unde se predau, deopotrivă, și literaturile slave. Sfera comparatismului american s-a rezumat, mai întîi, la literatura locală, în urma succesului lui Faulkner, Hemingway și Dos Passos ; ea s-a extins însă apoi și asupra celei din Europa. Profesori veniți de pe continentul european ca G. A. Borgese, Americo Castro, Leo Spitzer și Roman Jakobson au întărit sensibil și în S.U.A. disciplinele literare și comparatismul însuși. A apărut și o revistă americană — *Comparative literature* — care adună studiile de specialitate.

Domeniile în care se lucrează aci mai asiduu cu metode comparatiste sînt teoria literară și stilistica. În lucrarea de mare circulație a lui Wellek și Warren, *Teoria literaturii* (1949), un capitol întreg se ocupă de literatura comparată și de relațiile ei cu «literatura națională, generală și universală». Autorii întreprind aici o analiză subtilă de precizare a conceptelor și a raporturilor dintre ele. Se amintește, mai întîi, vechiul interes al comparatismului pentru studiile de folclor și raportul acestuia cu literatura scrisă, și se arată necesitatea depășirii școlii franceze, a studierii relațiilor binare și chiar multilaterale, îndeosebi a celor despre influențe. Acestora li se adaugă, după părerea autorilor citați, și literatura generală despre care vorbea Paul van Tieghem, și e vădit că preferința lor se îndreaptă spre cercetarea aspectelor comune ale literaturilor naționale și mai puțin spre cele diferențiale, deși cele din urmă sînt și ele înregistrate, dar — se pare — mai mult în mod teoretic. Nu lipsesc în S.U.A. nici cercetări comparatiste în spirit tradițional, ca, de pildă, cele ale lui H. Remak asupra criticismului la Stendhal (1947) [11], dar se manifestă și tendințe de extindere a comparatismului dincolo de sfera propriu-zis literară, spre celelalte «arii de expresie umană» adică spre celelalte arte, și chiar dincolo de acestea. O sinteză metodologică și perspectivele lite-

[11] H. Remak, *German criticism of Stendhal (Criticismul german la Stendhal)*, 1947.

raturii comparate sînt cuprinse într-o lucrare colectivă editată de N. P. Stallknecht și H. Frenz, în 1961 [12].

Comparatiștii americani participă la lucrările Asociației internaționale de literatură comparată, nume de seamă figurînd în Biroul acestei organizații. Citățm astfel pe : Werner Friederich de la Universitatea din Carolina de Nord, pe René Wellek de la Universitatea din Yale, Chandler Beall de la Universitatea din Oregon, H. Block de la Universitatea din Brooklyn, H. H. Remak de la Universitatea Indiana, la care se adaugă cercetători reputați din Canada ca M. V. Dimič de la Universitatea din Alberta și Eva Kushner de la Universitatea din Ottawa.

De o dezvoltare apreciabilă se bucură apoi comparatismul în Japonia, în cadrul extinselor relații cu Occidentul, încă între 1868—1912. Puternica tendință internaționalistă de după ultimul război mondial, ilustrată prin creșterea considerabilă a traducerilor (Japonia este țara în care se traduce azi cel mai mult), a sprijinit mișcarea comparatistă, cristalizată în 1948 într-o Societate națională japoneză, care publică un buletin trimestrial și o revistă. S-a întemeiat, de altfel, și un Institut de literatură comparată la Universitatea din Tokio (1953). Înrîuririle care s-au exercitat asupra japonezilor vin, îndeosebi, din partea școlii franceze și a celei americane. Se studiază, mai cu seamă, influența poeticii engleze asupra prozodiei japoneze, apoi cea italiană și cea franceză, dar și relațiile dintre literatura japoneză și cea chineză, și, în genere, și cele cu lumea budistă.

În țările socialiste din Răsăritul Europei, comparatismul cunoaște, îndeosebi în ultimul deceniu, o dezvoltare dintre cele mai interesante și mai semnificative, în lumina concepțiilor marxist-leniniste. Contribuții de seamă se datoresc cercetătorilor sovietici, preocupați deopotrivă de teoria literaturii comparate care se cere elucidată, ca și de raporturile literaturii ruse și sovietice cu toate țările lumii. Numele de mai mare relief sînt

[12] N. P. Stallknecht și H. Frenz, *Comparative literature, metod and perspective (Literatură comparată, metodă și perspectivă)*, 1961. Ediție excelentă, revizuită, 1971.

cele ale lui R. M. Samarin, I. Anisimov, V. M. Jirmunski, M. P. Alekseev, la care se adaugă, de asemenea, V. I. Kuleşov, N. I. Konrad, I. G. Neupokoeva, B. G. Reizov, T. Motîliova, a căror activitate, în acest domeniu, s-a înteţit, îndeosebi după 1956. Cîteva volume colective au prezentat atît studii metodologice şi în genere teoretice cît şi cercetări concrete. În 1960, de pildă, apoi şi în 1966, a apărut un volum masiv cu privire la teorie, metode şi influenţe în cadrul relaţiilor reciproce şi interacţiunilor dintre literaturile naţionale, şi un altul cuprinzînd «probleme ale metodologiei ştiinţei literare», inclusiv unele referitoare la literatura comparată. Teme concrete referitoare la diferitele modalităţi ale realismului au fost dezvoltate în volumele apărute între 1963—1967. Întrucît asupra unora dintre aceste contribuţii vom mai reveni în partea sistematică a acestei expuneri, reţinem deocamdată cîteva din aspectele teoretice cele mai tipice.

Comparatismul rus şi apoi cel sovietic îşi are, desigur, tradiţia lui, care purcede mai cu seamă de la Al. Veselovski în contextul ştiinţei literare mondiale de la sfîrşitul veacului trecut, specialist de reputaţie internaţională în folcloristica comparată, preocupat de asemenea de teme şi motive mondiale în spirit pozitivist, ambiţionînd spre o ştiinţă comparatistă de mare extindere. Depăşind însă vechile metode, noul comparatism sovietic, revoluţionat de marxism, a purces pe alte căi, mai sigure. El a întreprins, mai întîi, o critică severă a structurii anterioare a disciplinei, căreia nu i se poate contesta îndreptăţirea. Cînd, de pildă, N. I. Konrad combătînd europocentrismul a cerut ca cercetarea comparatistă să se extindă şi asupra popoarelor din Orient ca, de altfel, în genere asupra întregii lumi, un astfel de punct de vedere şi-a găsit ecoul şi în Occident, unde a fost susţinut cu tărie, la rîndu-i, de René Étiemble. De asemenea, a fost acceptată ideea cuprinderii Răsăritului european, neglijat în mod vizibil, anterior. S-a cerut apoi şi o extindere pe scara timpului, comparatismul apusean tratînd, îndeosebi, perioadele de după Renaştere. De un interes subliniat a început să se bucure şi evul mediu, atrăgîndu-se atenţia nu numai asupra

moştenirii antice, a celei latine mai ales, ca, de pildă, în opera lui Curtius, ci şi asupra relaţiilor promovate în cercul celorlalte limbi, a celei sanscrite, eline, slave, chineze, persane, arabe etc. Cu un cuvînt, teoria marxistă a solicitat o extindere spaţială şi temporară a domeniului comparatist, corespunzătoare spiritului mondial contemporan. Se subînţelege că s-a accentuat depăşirea cercetării interne, naţionale a literaturilor şi necesitatea studiului relaţiilor internaţionale ca parte integrantă a proceselor literare văzute în desfăşurarea lor concretă. Teoria comparatistă sovietică a tins chiar către determinarea unor «legităţi» ale fenomenelor literare. S-au luat, de asemenea, în considerare mai multe modalităţi ale literaturii comparate, şi anume : raporturile dintre literaturile naţionale în cadrul unor comunităţi determinate istoric, raporturile comparativ-tipologice legînd fenomenele literare fără contacte istorice între ele, în sfîrşit, aceste din urmă relaţii înseşi, adică influenţele lor reciproce. E interesant de adăugat că amintitele raporturi nu sînt văzute izolat, ci în relaţiile dintre ele, în cuprinsul unui proces literar putînd apărea şi raporturi istorice, şi fenomene independente, şi amîndouă categoriile împreună. Teoria sovietică mai scoate în relief, de asemenea, scopul diferenţierii literaturilor, a originalităţii fiecăreia în parte, demonstrată pe calea comparaţiei.

La Congresul din 1970 de la Bordeaux a participat — prin comunicări — o numeroasă delegaţie sovietică, reprezentînd variate direcţii ale comparatismului, ca, de pildă, cercetări ale unor epoci diferite, începînd din evul mediu şi pînă astăzi, probleme de sociologie literară în cadru comparatist, soarta scriitorilor străini în Rusia etc. Citărm cîteva titluri semnificative de comunicări : V. M. Jirmunski despre *Literatura evului mediu ca problemă de literatură comparată*, M. P. Alekseev despre *Plurilingvism şi creaţie literară*, N. I. Balachov despre *Aspectul sociologic al noţiunii sistemului de relaţii în literatura comparată*, K. N. Gregorian despre *Poezia lui Verlaine în Rusia*, P. R. Zaburov despre *Voltaire şi societatea rusă din secolul al XIX-lea* etc.

În cadrul dezvoltării literaturii comparate în Răsăritul Europei și în țările socialiste, contribuțiile cristalizate — printre altele, și cu prilejul congreselor internaționale, începînd cu cel din 1931 de la Budapesta și continuînd cu cel din 1962 din același oraș ca și la alte congrese de mai tîrziu — s-au dovedit temeinice. Ele se situează, de altfel, în albia unei tradiții susținute încă din al optulea deceniu al veacului trecut, cînd apărea la Cluj o revistă de literatură comparată (1877—1882), condusă de profesorul de origine germană Hugo Meltzl. Integrîndu-se metodei dialectice a relațiilor istorico-sociale care cuprind și fenomenele literare, reprezentanți ai comparatismului — și ne referim îndeosebi la academicianul István Söter din Ungaria — au încercat, printre altele, să extindă cercetarea la ansamblul manifestărilor artistice ale unei civilizații într-o epocă dată, pe urmele tradiției lui Veselovski și a studiilor stilistice și tipologice ale lui Jirmunski. S-a propus o «metodă comparatistă-complexă», care tinde să substituie vechiului studiu al «influențelor» pe cel al «receptării», pe aceeași linie pe care s-a situat și la noi regretatul Tudor Vianu cînd a vorbit despre «revoluția copernicană» a literaturii comparate, oferind o nouă perspectivă disciplinei noastre. O schiță dezvoltată a istoriei literaturii comparate în Ungaria a prezentat György Mihály Vajda, într-un volum colectiv apărut în 1964 [13].

Preocupări de literatură comparată nu lipsesc nici celorlalte țări socialiste, și vom cita aci doar — cu titlu ilustrativ, întrucît, din păcate, nu sîntem în posesia unor date mai ample — contribuțiile cehe ale eminentului cercetător acad. Jan Mukarovski și pe cele ale profesorului Iulius Dolansky. Cel dintîi a detaliat, printre altele, obligațiile științei literare față de literatura mondială contemporană, sarcini cerute organic de evoluția convergentă a literaturii internaționale, a explicitat concursul activ al literaturii comparate în procesul de for-

[13] G. M. Vajda, *Essai d'une histoire de la littérature comparée en Hongrie (Eseu de istorie a literaturii comparate în Ungaria)*, în *Littérature hongroise, littérature européenne (Literatură ungară, literatură europeană)*, f. l. p. 525—589.

mare a unei literaturi generale pentru întreaga lume, a scos în relief contribuţia literaturii comparate la rezolvarea unor probleme de teorie literară, ca şi rolul ei pacificator şi umanist. Julius Dolansky, slavist mai ales, participant apreciat la congresele internaţionale de literatură comparată, e preocupat, ca — de altfel — numeroşi cercetători din Europa centrală şi răsăriteană (László Gáldi, L. Sziklay, de pildă), de relaţiile dintre literaturile acestor regiuni, ceea ce a provocat discuţii susţinute. (Vezi *Acta literaria Academiae Scientiarum Hungariae*, 1965.)

Cercetători poloni se interesează şi ei de acest fel de probleme, ca, de exemplu, profesorul Cazimir Wyka. Împreună cu profesorul M. Brahmer de la Varşovia, de asemenea un specialist de reputaţie, autorul unei cercetări despre petrarchism în literatura poloneză din secolul al XVI-lea (1967), studiile acestora îmbrăţişează un larg cîmp al cercetării europene. Pe lîngă obişnuitele cercetări privind relaţiile bilaterale (ca, de exemplu, *Schiller în Polonia* de M. Szyjkowski, 1915), se urmăresc obiective mai generale, îmbrăţişînd marile curente literare pe urmele tradiţiei lui Ed. Porebowicz *(Andrei Morztyn, ca reprezentant al barocului*, 1893), ca şi în lucrările lui St. Lempicki *(Renaştere, luminism, romantism*, 1923) sau J. Krzynowski *(De la evul mediu la baroc*, 1938). O tendinţă generală spre teoretizare caracterizează de asemenea studiile poloneze, ca cele semnate de S. Skwarczyntka *(Introducere în ştiinţa literaturii*, 1954—1965) sau Henryk Markiewicz *(Principalele probleme ale ştiinţei despre literatură*, 1966).

Cercetările de literatură comparată nu interesează mai puţin în Republica Democrată Germană, şi anume în jurul universităţilor din Berlin, Lipsca şi Greifswald, îndeosebi. Rita Schober, directoarea Institutului de romanistică din Berlin, e preocupată mai ales de relaţiile literare germano-franceze din secolul trecut, referindu-se la Balzac şi Zola. Preocupări insistente de literatură universală şi comparată au fost însă cultivate mai cu seamă la Universitatea din Greifswald, unde au avut loc discuţii ample cu privire la problematica teoretică a acestei discipline. Directorul Institutului de filologie

mare a unei literaturi generale pentru întreaga lume, a scos în relief contribuţia literaturii comparate la rezolvarea unor probleme de teorie literară, ca şi rolul ei pacificator şi umanist. Julius Dolansky, slavist mai ales, participant apreciat la congresele internaţionale de literatură comparată, e preocupat, ca — de altfel — numeroşi cercetători din Europa centrală şi răsăriteană (László Gáldi, L. Sziklay, de pildă), de relaţiile dintre literaturile acestor regiuni, ceea ce a provocat discuţii susţinute. (Vezi *Acta literaria Academiae Scientiarum Hungariae*, 1965.)

Cercetători poloni se interesează şi ei de acest fel de probleme, ca, de exemplu, profesorul Cazimir Wyka. Împreună cu profesorul M. Brahmer de la Varşovia, de asemenea un specialist de reputaţie, autorul unei cercetări despre petrarchism în literatura poloneză din secolul al XVI-lea (1967), studiile acestora îmbrăţişează un larg cîmp al cercetării europene. Pe lîngă obişnuitele cercetări privind relaţiile bilaterale (ca, de exemplu, *Schiller în Polonia* de M. Szyjkowski, 1915), se urmăresc obiective mai generale, îmbrăţişînd marile curente literare pe urmele tradiţiei lui Ed. Porebowicz *(Andrei Morztyn, ca reprezentant al barocului*, 1893), ca şi în lucrările lui St. Lempicki *(Renaştere, luminism, romantism*, 1923) sau J. Krzynowski *(De la evul mediu la baroc*, 1938). O tendinţă generală spre teoretizare caracterizează de asemenea studiile poloneze, ca cele semnate de S. Skwarczyntka *(Introducere în ştiinţa literaturii*, 1954—1965) sau Henryk Markiewicz *(Principalele probleme ale ştiinţei despre literatură*, 1966).

Cercetările de literatură comparată nu interesează mai puţin în Republica Democrată Germană, şi anume în jurul universităţilor din Berlin, Lipsca şi Greifswald, îndeosebi. Rita Schober, directoarea Institutului de romanistică din Berlin, e preocupată mai ales de relaţiile literare germano-franceze din secolul trecut, referindu-se la Balzac şi Zola. Preocupări insistente de literatură universală şi comparată au fost însă cultivate mai cu seamă la Universitatea din Greifswald, unde au avut loc discuţii ample cu privire la problematica teoretică a acestei discipline. Directorul Institutului de filologie

germană — H. J. Geerdts — a publicat, împreună cu colaboratorii săi (prof. Besthorn, Nöckle, Steiner), contribuții de acest fel în buletinul științific al universității citate (1965).

Își continuă, de asemenea, vechea lui activitate, referindu-se îndeosebi la secolul al XVIII-lea, reputatul profesor Werner Kraus.

Tabloul general al literaturii comparate actuale nu prezintă, prin urmare, nici măcar o unitate aproximativă. El ilustrează, tocmai prin această varietate a punctelor de vedere, complexitatea disciplinei, frământarea pe care o răscolește astăzi «criza de creștere» despre care s-a mai vorbit. În unele prezentări ale tabloului de care ne ocupăm, se încearcă o grupare pe «școli» și pe țări a comparatismului mondial. Se vorbește, de pildă, despre o școală americană, caracterizată prin tendințe «exclusiv estetice», prin care s-ar opune «școlii franceze», cu tendințe «exclusiv istorice», și care, împreună, s-ar deosebi radical de «școala sovietică» și de celelalte manifestări marxiste din diferite țări socialiste sau din Occident. După cum a și arătat-o René Étiemble în ascuțitul și spiritualul său eseu *Comparaison n'est pas raison (Comparația nu e un argument)* ca și dările de seamă publicate în *Revue de littérature comparée (Revista de literatură comparată)*, nu se poate vorbi, în ultima vreme, de școli perfect unitare în fiecare țară în parte, și nici de puncte de vedere absolut distincte. Istorismul francez se deplasează, de exemplu, fără a fi totuși cu totul abandonat, spre o poetică sau sociologie literară comparată. Excelenta lucrare a lui Jacques Voisine, fostul președinte al Asociației internaționale de literatură comparată, despre *Jean-Jacques Rousseau en Angleterre (Jean-Jacques Rousseau în Anglia, perioada 1778—1830)*, precedată de studiul lui Roddier cu privire la același Rousseau, în aceeași țară (între 1750—1778), sau cea a lui Roland Mortier, dedicată lui *Diderot en Allemagne (Diderot în Germania*, 1954), se alătură studiilor de stilistică și poetică preconizate de Étiemble și celor de sociologie literară semnate de R. Escarpit. Étiemble susține el însuși tendința spre varietate a curentelor comparatiste franceze, în timp ce găsește puncte evidente de

contact cu comparatismul marxist, mai cu seamă în ce privește extinderea în spațiu a cercetărilor de dincolo de sfera Europei occidentale ca și îmbrățișarea concepției tipologice.

Dezvoltarea literaturii comparate din ultimele decenii se datorește și congreselor internaționale, care au înregistrat, pe de o parte, bilanțuri, pe de alta, au deschis noi perspective de lucru. Comisia internațională de istorie literară, care și-a ținut cel de al IV-lea Congres la Paris în 1948, congresele Federației internaționale de limbi și literaturi moderne care au avut loc la Oxford, Heidelberg, Liège, New York și Strassbourg, între 1954—1966, și, în sfîrșit, cele ale Asociației internaționale de literatură comparată din Veneția, Chapel Hill, Utrecht, Fribourg (Elveția), Belgrad, dintre 1958—1967, au adus contribuții hotărîtoare stimulării și promovării cercetărilor de specialitate. Unele țări, ca Franța, S.U.A., Japonia, Coreea de Sud, Algeria, și-au constituit societăți naționale de literatură comparată, noi înșine pregătindu-ne în același sens. Ceea ce se dovedește limpede e năzuința spre colaborare a tuturor comparatiștilor din lume, de la cei americani la cei francezi, de la aceștia la cei sovietici și japonezi, inclusiv antrenarea celor din țările cu mai mică tradiție în acest domeniu, dar care posedă forțe de creație științifică. Congresul Asociației de literatură comparată de la Belgrad (1967) a demonstrat dorința și voința cercetătorilor de pretutindeni de a se alinia într-un front comun, cu toate diferențele de metodă, în scopul studierii unor probleme de interes general, ca, de pildă, acea proiectată istorie a literaturilor europene, fără a se renunța însă la diferențele naționale.

Ultimul congres a avut loc în august-septembrie 1970 la Bordeaux. S-a putut constata, cu acest prilej, lărgirea sferei internaționale a participanților prin reprezentanți din tot mai multe țări, crescînd — mai cu seamă — numărul celor care veneau din Răsărit la 33% din totalul celor înscriși. La Bordeaux au luat parte aproape 400 de cercetători reprezentînd 32 de naționalități și vorbind 26 de limbi. Interesul acestui din urmă

congres a fost susţinut nu numai de avîntul general al disciplinei, ci şi de tematica incitatoare la discuţii.

Comunicările şi intervenţiile s-au centrat pe două mari probleme : *Literatura şi societatea, aspecte de structură şi comunicare* şi *Literaturile lumii mediteraneene, moşteniri şi reînnoiri.* Au fost prezentate peste o sută de comunicări din ambele domenii, cu un accent puternic pe tema sociologică. La problemele dominante s-au adăugat două colocvii, care s-au referit la relaţiile Europa — Africa şi Orient — Occident.

Preocuparea sociologică dominantă, după cum am arătat, a confirmat încă o dată — şi pe plan internaţional — că problemele literare nu mai pot fi tratate în afara cadrului general al dinamicii sociale în care apar. Reprezentantul direcţiei sociologice — prof. Robert Escarpit, care a fost şi organizatorul Congresului de la Bordeaux — a prezentat un raport despre *Literar şi social,* conchizînd că e necesară o sociologie a cărţii sau o psihosociologie a lecturii şi, în genere, o sociologie a operei literare. De asemenea în două rapoarte speciale s-a înfăţişat stadiul actual al *Dicţionarului internaţional de termeni literari* şi al unui proiect privitor la o *Istorie a literaturilor de limbi europene,* despre care vom refera pe larg la sfîrşitul acestei lucrări.

Ceea ce a caracterizat ţinuta întregului Congres de la Bordeaux a fost obiectivitatea sa faţă de reprezentanţii tuturor ţărilor atît în ce priveşte alegerea tematicii, cît şi a punctelor de vedere distincte, ca şi spiritul general de cooperare internaţională, cu respectul variatelor concepţii ce s-au exprimat cu prilejul problemelor discutate.

3
Literatura comparată în România

Ca pretutindeni, primele studii comparatiste apar şi în România la sfîrşitul secolului trecut, paralel cu închegarea în Occident a disciplinei. Impulsul se datoreşte învăţămîntului superior din Franţa : Sorbonei, Şcolii normale superioare, lui École des hautes études şi Collège de France. Cea dintîi lucrare, aparţinînd lui Pompiliu Eliade, editată în 1898 *(De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie — Despre influenţa franceză asupra spiritului public în România)* e dedicată în mod caracteristic Şcolii normale superioare, al cărei elev se prezintă, recunoscător, autorul.

Căile de dezvoltare ale comparatismului român au fost multiple. El a apărut mai întîi, incidental şi implicit, în manualele, tratatele sau sintezele de istorie a literaturii române, în mod firesc atunci cînd acestea au trebuit să se ocupe de izvoarele străine ale scriitorilor noştri sau să schiţeze paralele între ei şi literatura de peste hotare, cu prilejul caracterizărilor. De asemenea, comparatismul s-a ivit în cuprinsul prezentărilor de ansamblu ale literaturilor străine în relaţiile dintre ele, ca, de pildă, în cursurile de istoria

literaturilor romanice ale lui N. Iorga [1] sau în cele litografiate ale acad. Iorgu Iordan [1a], din același domeniu, care au scos în relief contactele dintre literaturi și uneori paralelismele evidente. În ce privește manualele și sintezele, ele au apărut — după cum se știe — în ultimele două decenii ale secolului trecut, ca cele ale lui Aron Densusianu (1885) [2], ale lui V. A. Urechia (1885) [3], ale lui Ion Nădejde (1886) [4], și mai ales cele ale lui Al. Philippide *(Introducere în istoria limbii și literaturii române,* 1888) și M. Gaster *(Geschichte der rumänischen Literatur — Istoria literaturii române,* 1896). De valori inegale și ca lucrări de început, ele nu cuprind decît referiri comparatiste reduse. Acestea se lărgesc abia după sfîrșitul veacului, cînd, între 1904 și 1945, apar cele mai de seamă cercetări de ansamblu, cea dintîi dată marcînd prima ediție a istoriei literaturii române a lui N. Iorga *(Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688)* și cea din urmă, studiul de sinteză al lui D. Popovici *(La littérature roumaine à l'époque des lumières — Literatura română în epoca luminilor).* Cărțile lui N. Iorga publicate între 1904—1934, cuprinzînd toate fazele de dezvoltare ale literaturii române din epoca veche și pînă la cea contemporană, lucrarea lui Sextil Pușcariu referitoare la literatura veche (1920) [5], apoi — în succesiune cronologică — *Istoria literaturii române vechi* a lui N. Cartojan (1940), ca și *Istoria literaturii ro-*

[1] Nicolae Iorga, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor,* vol. I—III, indice alfabetic de Virgil E. Șotropa (4 vol.), București, 1920, 1925.

[1a] Iorgu Iordan, *Literaturile romanice în raporturile lor reciproce.* În *Revista critică,* 1927, p. 89—109.

[2] Aron Densusianu, *Istoria limbei și literaturei române,* ed. I, Iași, 1885. *Istoria limbei și literaturei române,* ed. a II-a, Iași, 1894.

[3] V. A. Urechia, *Schițe de istoria literaturii române. Carte didactică secundară,* Partea I, București, 1885.

[4] Ion Nădejde, *Istoria limbei și literaturei române cu probe de limbă, de ortografie și grafie din toate veacurile...* Pentru cursul superioru liceală, Iași, 1886.

[5] Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Cursuri populare,* vol. I, *Epoca veche.* Sibiu, 1920 (pe copertă, 1921).

mâne din Transilvania a lui N. Drăganu (1938) [6], *Cursurile de literatură modernă* ale lui G. Bogdan-Duică (1923) [7], *Panorama de la littérature roumaine contemporaine (Panorama literaturii române contemporane)* a lui Basil Munteanu (1938), *Istoria literaturii române* a lui D. Murărașu (1941), ampla prezentare a lui Eugen Lovinescu relativă la *Istoria literaturii române contemporane* (1925—1937) și pînă la *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* a lui G. Călinescu (1941), la care se adaugă erudita expunere mai sus citată a lui D. Popovici (1945), în sfîrșit, cursurile lui Al. Piru despre *Literatura română veche și cea premodernă* (1961, 1964) — unele dintre aceste lucrări de bază, altele manuale sau cursuri deosebit de utile, toate folosesc, în diferite feluri, metodele comparatiste cu prilejul precizării unor izvoare sau paralele.

Adiacent trebuie adăugat aci și domeniul folcloristicii, în măsura în care acesta se adresează comparatismului, ceea ce — de fapt — s-a întîmplat mai întotdeauna. Vom cita, cu titlu ilustrativ, vechile studii ale lui Lazăr Șăineanu privitoare la basme [8] și care continuă în genere studiile anterioare ale lui B. P. Hasdeu (1878—1880), mînuitor erudit al comparatismului, pe care l-a aplicat mai tîrziu cu noi perspective Ovid Densusianu în *Viața păstorească în poezia noastră populară* (1923). Folcloristica actuală acordă un spațiu tot mai larg comparatismului, referindu-se atît la literatura populară a sferei geografice înconjurătoare — la spațiul sud-est european — cît și la cea mondială.

Studiile speciale de literatură comparată au apărut însă, așa cum observasem mai sus, la sfîrșitul vea-

[6] Nicolae Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle (Istoria literaturii române din Transilvania de la origini la sfîrșitul secolului XVIII)* (extrait de *La Transylvanie)*, Bucarest, 1938.

[7] G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Întîii poeți munteni. Lecțiuni*, Cluj, 1923.

[8] Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popórelor învecinate și ale tuturor popórelor romanice. Studiu comparativ*, București, 1895.

culuí trecut în cadru universitar şi în strînsă legătură cu şcoala istorică şi pozitivistă.

Comparatismul român a întîmpinat unele dificultăţi, datorită problematicii sale specifice, care trebuie amintite aci. Situarea literaturii noastre în cadrul sud-est european presupune — atît pentru perioada feudală cît şi, în parte, pentru cea modernă —, cum se spune între comparatişti, un «echipament» mai complicat şi mai vast, cuprinzînd, pe lîngă cunoaşterea unor limbi occidentale, şi familiarizarea cu limbile orientale, cu greaca, cu limbile slave din Răsărit, Nord şi Sud, în sfîrşit, cu limba turcă. Tabloul cercetărilor noastre comparatiste arată într-adevăr o preferinţă pentru studiile privind relaţiile cu Occidentul tocmai din pricina pomenită, şi abia în ultimele decenii o cultivare mai susţinută a sferei sud-est europene, paralel cu însuşirea limbilor respective.

O a doua dificultate se datoreşte, am putea spune, lipsei de claritate a fenomenelor literare, mai ales în ce priveşte epoca veche, dar şi începuturile celei moderne, în sensul amestecului valorilor, a amalgamului cultural, din care adesea aspectul estetic se alege cu anevoie. De aceea, literatura comparată a devenit la noi un fel de «cultură comparată», filozofie sau politică comparată, ceea ce, firește, nu reprezintă o eroare fundamentală, cu condiţia ca să se distingă mereu punctele de vedere eterogene.

Cu aceste scurte preliminarii, trecem la expunerea istoricului comparatismului român, pe care nu-l vom prezenta ca pe o bibliografie completă, ci numai în direcţiile lui principale, citînd lucrările reprezentative doar cu titlu ilustrativ, în raport cu obiectivele la care s-au referit.

Problematica fundamentală a literaturii noastre comparate a fost constituită, îndeosebi, din domeniul cercetării relaţiilor culturale şi literare internaţionale de-a lungul veacurilor. S-au studiat, cu alte cuvinte, influenţele suferite de literatura noastră în diferite perioade, ceea ce se întreprinde, de altfel, pretutindeni pe scara comparatismului mondial.

Ne vom referi, mai întîi, la perioada feudală, și anume la acele fenomene literare în structura cărora aspectele «culte» se interferează cu cele populare, la cărțile populare. Domeniul aparține, prin excelență, metodei comparatiste, care se află în fața unui obiect de studiu cu totul adecvat, apariția și circulația cărților populare producîndu-se într-un vast cadru geografic internațional, care se extinde uneori chiar la mai multe continente. S-au realizat, în acest sector, importante cercetări monografice, în primul rînd, pe urmele tradiției lui B. P. Hasdeu. Amintim anume studiile lui N. Cartojan referitoare la *Alexandria în literatura română* (1910), *Fiore di virtù în literatura română* (1928) sau *Legenda Troadei în literatura veche* (1925). Acestora, și altor studii cu obiective asemănătoare, li s-au adăugat priviri sintetice, amintind — la rîndu-le — tot de Hasdeu, și anume de cercetările acestuia relative la *Cărțile poporane*[9]. Vom cita aci cartea de bază a lui N. Cartojan — *Cărțile populare în literatura română* (1929). Se scoate în relief circulația traducerilor, versiunile și trecerea lor dintr-o literatură în alta, influențele sud-slave, bizantine, asiatice și nu mai puțin cele occidentale.

Vom ilustra studiul comparatist al cărților populare cu prezentarea succintă a tezei de doctorat a prof. N. N. Condeescu, autorul eminentei lucrări *Legenda Genovevei de Brabant și versiunile sale românești* (1938)[10], concepută și realizată în spiritul școlii istoriste. Cercetarea aparține sferei tematologice și se așază în cadrul studiilor privind legendele, ca, de pildă, cel despre *Don Juan* a lui G. Gendarme de Bevotte (ediția a II-a, 1929), sau cel despre *Saristine* al lui Robert Guiette (1927).

[9] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă... Studiu de filologie comparativă.* În : B. P. Hasdeu. *Cuvente den betrani, limba vorbită între 1550—1600...* Tom. II, București, 1879 <pe copertă : Leipzig. Otto Harrasowitz, București, Direcțiunea Arhivelor Statului, 1880>.

[10] N. N. Condeescu, *La légende de Geneviève de Brabant et ses versions roumaines.* (Académie Roumaine, *Études et Recherches,* IX, Bucarest, 1938.)

La noi, lucrări referitoare la legende și motive au mai scris Ramiro Ortiz *(Fortuna labilis — Soarta schimbătoare,* 1927), Anita Belciugățeanu *(Carpe rosam — Bucură-te de trandafiri,* 1931), D. Găzdaru *(Originea și răspîndirea motivului «amărîtă turturea» în literaturile romanice,* 1934) și, cu orizont mai larg, cuprinzînd și literatura cultă, D. Caracostea *(Leonore,* 1929).

Teza de care vorbim aruncă o privire amănunțită asupra originii și circulației legendei Genovevei pornind de la versiunea ei romană și pînă la ultimele versiuni românești, inclusiv tratarea literară a lui Mihail Sadoveanu din *Măria Sa Puiul Pădurii.* Se analizează riguros formarea legendei, versiunile latine, pătrunderea ei în diferite țări, în Franța, Italia, Spania, Olanda, Anglia, se circumscrie apoi motivul, care e urmărit începînd din epoca preromantică și romantică — recunoașterea și triumful inocenței — pînă în secolul al XX-lea. Numeroase și migăloase cercetări sînt, în sfîrșit, cristalizate în «tablouri de filiație», grafice care descriu ilustrativ evoluția traducerilor, a textului inspirat indirect din legendă și roman, a versiunilor noastre, toate între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea.

Un al doilea domeniu al comparatismului românesc aplicat evului mediu cuprinde aria largă a influențelor primite din partea culturilor și literaturilor spațiului în care am evoluat în această vreme. Firește, nici aci nu vom urma drumul prezentării propriu-zise a unei bibliografii, care, desigur, ar fi prea abundentă și costisitoare. E vorba numai de punctări reprezentative.

Raporturile noastre cu literatura și cultura slavă au început a fi cercetate mai amplu îndată după jumătatea veacului trecut, în primul rînd de către B. P. Hasdeu, iar mai tîrziu de către I. Bogdan și alții. Studii caracteristice au fost semnate de P. P. Panaitescu (de exemplu : *La littérature slavo-roumaine et son importance pour l'histoire des littératures slaves — Literatura slavo-română și importanța sa pentru istoria literaturilor slave,* 1929), I. C. Chițimia *(Cronica lui Ștefan cel Mare,* 1932), dintre cele privind influența bulgară, studiile lui Emil Turdeanu *(Literatura bulgară în secolul al XIV-lea și difuziunea ei în Țările Române,*

1947) [11], dintre cele relative la influența polonă, tot de P. P. Panaitescu, specialist pe acest tărîm *(Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin,* 1925), dintre studiile privind înrîurirea rusă, cel al lui P. Constantinescu-Iași *(Relațiile culturale româno-ruse din trecut,* 1954). În ce privește influența elină, dezvoltată și aceasta după cea slavă și cercetată îndelung, studiile critice de bază au aparținut lui Demetrios Russo *(Elenismul în România,* 1912, și *Studii istorice greco-române,* 1939).

Un interesant capitol al acestei perioade se referă la răsfrîngerea în literaturile străine a imaginii marilor domnitori români ai epocii. Vom cita astfel studiul lui I. Bogdan *(Vlad-Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui,* 1896) și pe cea a lui Pandele Olteanu *(Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș,* 1961, lucrare de lingvistică, dar care atrage implicit atenția și asupra figurii domnului), apoi cercetările lui O. Tafrali și D. Russo *(Poema lui Stavrinos,* în *Studii istorice greco-române,* 1939, și *Poema lui Palamide,* 1905, în care se prezintă două evocări ale lui Mihai Viteazul în versuri grecești).

Referindu-ne de acum înainte la perioada modernă, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și apoi la cel următor, în speță, la Școala ardeleană și Curentul latinist, cercetarea comparatistă tipică aparține, după opinia unanimă, lui D. Popovici și se intitulează *La littérature roumaine à l'époque des lumières* (1945). Amplul studiu consideră procesul de modernizare al literaturii române ca un rezultat direct al influențelor luminilor și remarcă formele variate determinate la noi de contactele cu literaturile străine : poezia minoră în genul Văcărești lor, scrieri de preocupări mai înalte la un Dumitru Golescu sau I. Tăutu, literatura emancipată a unui Vasile Pogor, și pînă la creația cea mai caracteristică a epocii — *Țiganiada* —, asupra căreia se insistă cu drept cuvînt. După depășirea influenței slave și grecești, «Renașterea» transilvană din perioada 1779—1829 apare

[11] Émile Turdeano, *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains,* Paris, Droz, 1947.

ca un puternic ecou al luminismului francez îndeosebi, difuzat prin numeroase căi la noi, mai ales prin încă frecventele relații culturale greco-române. D. Popovici insistă asupra funcțiunii Școlii ardelene ca factor de desprindere din complexul spiritual sud-est european. *Literatura română în epoca luminilor* e, fără discuție, una din lucrările fundamentale ale comparatismului român, în sensul școlii franceze, cu accentuarea — din păcate, exagerată — a elementului emițător în paguba celui receptiv. Lucrarea se încadrează totodată cercetărilor insistente asupra influenței franceze în România, care se deschid, de fapt, la sfîrșitul veacului trecut, cu vastul studiu mai sus citat a lui Pompiliu Eliade *(De l'influence française sur l'esprit publique en Roumanie, les origines ; étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes — Despre influența franceză asupra spiritului public în România, originile ; studiu asupra stării societății românești în epoca domniei fanariote*, 1898, urmat de *La Roumanie au XIX-e siècle*, 1914)[12]. Obiectivul îl constituie vechiul regim, prin care se înțelege, după cum arată subtitlul, secolul al XVIII-lea, și îmbrățișează, pe larg, «starea societății, intermediarii influenței franceze și rezultatele acesteia».

Prin «spiritul public», asupra căruia se exercită influența, se înțelege «ansamblul opiniilor și sentimentelor comune unui popor». Cercetarea depășește, prin urmare, domeniul pur literar, căruia îi dedică totuși o treime a «rezultatelor», ocupîndu-se de «Renașterea» română și influența franceză în ce privește lecturile boierilor de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, traducerile acestora, succesul micilor poeți francezi în Principate — ca Dorat, Piron sau Collardeau —, imitații și traduceri ale lui Iancu Văcărescu și Costachi Conachi, anticipînd astfel — într-o măsură — studiul mai larg,

[12] Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle. Les trois présidents plénipotentiaires (România în secolul al XIX-lea. Cei trei președinți plenipotențiari)*, Paris, 1914 (vol. II al cărții *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX-ème siècle — Istoria spiritului public în România în secolul al XIX-lea*, Tome I—II, Paris, 1905—1914).

de mai tîrziu, al lui D. Popovici, prezentat de noi anterior. Volumul lui Pompiliu Eliade e caracteristic şi pentru îmbrăţişarea totală a influenţei franceze, socotită de el determinantă, în mod hotărîtor, pentru întreaga noastră cultură şi civilizaţie. Datorită ei, crede Pompiliu Eliade, asistăm «nu la Renaştere, ci chiar la „naşterea" unui popor» (*Introducere*, p. I—II), «cele două mici provincii româneşti» neexistînd «pentru civilizaţie şi de loc pentru istorie» *(idem*, p. I), mai înaintea influenţei franceze. Se constată, deci, de îndată tendinţa hiperbolizării acestei înrîuriri şi o subapreciere vădită a vechii noastre culturi dinaintea secolului al XIX-lea. Cercetarea marchează totuşi, după cum am arătat, data de început propriu-zis a comparatismului românesc.

Un revers al medaliei îl oferă studiul lui V. V. Haneş, elev al lui Pompiliu Eliade, *Formarea opiniei franceze asupra României* (1929), a cărui preocupare se concentrează asupra primei jumătăţi a veacului trecut, urmărind, cu ajutorul unei bibliografii minuţioase, cuprinzînd şi periodicele timpului, părerile franceze despre un popor ca cel român, în plină prefacere în această epocă, citîndu-se nume de relief ca Lamartine, conducător în 1846 al Societăţii studenţilor români de la Paris.

Influenţa franceză în România a fost studiată şi în cadrul literar propriu-zis, şi vom cita aci cele două lucrări tipice în acest domeniu, cea a lui N. I. Apostolescu : *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine (Influenţa romanticilor francezi asupra poeziei româneşti*, 1909) şi cea a lui Charles Drouhet : *Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi* (1924). Prima, din cele două, îmbrăţişează aproape întregul material al secolului trecut din perioada preromantică, de la Iancu Văcărescu şi Grigore Alexandrescu, apoi de la aceştia la traducători cum au fost Const. Stamati şi Costache Negruzzi, trecîndu-se apoi la Nicolae Bălcescu (considerat ca autor al *Cîntării României)*, la D. Bolintineanu, N. N. Nicoleanu, Al. Depărăţeanu, Mihail Zamfirescu, Nicolae Scurtescu, în sfîrşit, la V. Alecsandri şi la familia Hasdeu, inclusiv — se înţelege — Bogdan Petriceicu. N. I. Apostolescu aparţine riguroasei metode

istoriste și e, de fapt, descoperitor a numeroase izvoare, ca și autor al unei priviri generale asupra literaturii române în funcție de cea franceză. Apropieri de texte, de idei, de sentimente, de îndrumări se produc aci pentru prima oară, dar nu e mai puțin adevărat că uneori tendința cercetătorului se îndreaptă în sensul acoperirii originalității operelor ca, de pildă, atunci cînd caracterizează *Cîntarea României* ca încărcată de influențe din Chateaubriand, Byron, Lamennais, Michelet, *Biblie*, și se prezintă ca aspect nou doar limba «cu sonoritatea ei muzicală» [13]. Studiul lui N. I. Apostolescu e prefațat de Émile Faguet și dedicat, în semn de recunoștință, acestuia și lui Mario Roques, ambii dascăli ai autorului. În cuvîntul său introductiv, Faguet subliniază originalitatea poeziei românești față de împrumuturile romantice, observînd : «preluînd sucul și întreaga substanță a romantismului francez, poeții români au procedat exact ca oamenii Pleiadei în momentul lor de originalitate, atunci cînd își asimilau poezia grecilor și romanilor».

Studiul lui Charles Drouhet reprezintă, mai departe, de fapt, prima încercare de a cerceta, în mod amplu și amănunțit, influențele franceze asupra unui scriitor român văzut în ansamblul operei lui. Sînt urmărite «modelele franceze» ale poeziei lirice și epice, ca și cele ale variatului repertoriu dramatic al lui Alecsandri, pornind de la Lamartine, Hugo și Gautier, sau de la alți scriitori mai mărunți. Autorul a avut de înfruntat rezistențe din partea admiratorilor romantici ai bardului de la Mircești, îngrijorați — pe nedrept — de umbrirea originalității poetului. Drouhet atrage însă atenția asupra «interesului psihologic și literar» al cercetării, întrucît, alături de dependența lui Alecsandri față de anume modele, s-a procedat la disocierea elementelor străine de cele proprii, s-au reliefat modificările introduse de poet, tinzîndu-se către o caracterizare specifică. Faptul s-a dovedit posibil prin accentuarea naționalizării împrumuturilor, prin transpunerea personajelor și schimbarea temelor și motivelor, da-

[13] *Op. cit.*, p. 194.

torită contribuției aprinse a patriotismului lui Alecsandri. Romantismul superficial al acestuia a fost, de asemenea, scos în relief în raport cu temperamentul său clasic.

Cercetarea influențelor franceze s-a putut sprijini pe amănunțita bibliografie franco-română a lui G. Bengesco (1895) [14], revizuită și augmentată (în 1907), care cuprinde un catalog al lucrărilor franceze asupra României, ca și al lucrărilor scrise de români în limba franceză. Mai tîrziu, în 1930 [15], A. și G. H. Rally publică, de asemenea, o bibliografie franco-română, cuprinzînd operele în franceză ale unor scriitori români și operele franceze relative la România.

Influența italiană atît cea exercitată înăuntrul literaturii noastre vechi, cît și cea referitoare la secolul al XIX-lea, a fost cercetată mai temeinic mai întîi de fostul profesor de limba italiană al Universității din București, Ramiro Ortiz, și de școala care s-a format în jurul lui. *Per la storia della cultura italiana in Romania (Despre istoria culturii italiene în România,* 1916) e o sinteză anticipativă a unor lucrări de amănunt de mai tîrziu, care se vor datora tot distinsului profesor însuși, preocupat de evul mediu român și de alte teme de acest fel, pe care avea să le publice în culegerea de studii *Varia romanica* (1932), în reviste. Organele proprii ale comparatismului italo-român au devenit publicații periodice : *Roma* (1922—1944) și *Studii italiene* (1934—1943), în care apar numeroase lucrări din acest domeniu. Iată cîteva cercetări cu privire la relațiile italo-române : *Teatrul lui Metastasio în România* (1934) de Al. Ciorănescu, *Duiliu Zamfirescu și Italia* (1935) de

[14] Georges Bengesco : *Bibliographie franco-roumaine du XIX-e siècle (Bibliografia franco-română în secolul al XIX-lea),* Tome I, Bruxelles, 1895 ; *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIX-e siècle jusqu'à nos jours (Bibliografia franco-română de la începutul secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre).* Deuxième édition augmentée d'une préface, d'un supplément (1895—1906) et d'un index alphabétique, Paris, 1907.

[15] Getta Hélène Rally et Alexandre Rally, *Bibliographie franco-roumaine (Bibliografia franco-română),* Préface de Mario Roques. Première Partie. Tome I—II, Paris, 1930.

Mariana Zamfirescu, numeroase studii de Al. Marcu referitoare îndeosebi la raporturile revoluționarilor pașoptiști cu italienii *(Alfieri și revoluționarii noștri de la 1848 ; Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României)*, apoi, de același autor, monografia *Alecsandri și Italia* (1929) [16], Nina Façon : *Benedetto Croce în cultura românească* (1940), urmărind difuziunea și discuțiile pro și anticroceene de la A. D. Xenopol și pînă la D. Caracostea etc. Se adaugă studiile — în același domeniu — ale lui G. Călinescu [17], Anita Belciugățeanu, Al. Balaci [18].

Relațiile româno-spaniole, care purced cel puțin de la traducerea cronicarului Miron Costin din Antonio de Guevara *(Ceasornicul domnilor)*, au fost prezentate sporadic, începînd cu N. Iorga în *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și raporturile lor* și continuînd cu referirile lui Ovid Densusianu și ale școlii lui, îndeosebi cu lucrările lui Al. Popescu-Telega. Trebuie citate aci și contribuțiile lui G. Călinescu : *Impresii asupra literaturii spaniole* (1946) și cursurile acad. Iorgu Iordan în domeniul filologiei romanice. În 1929, N. Iorga înfățișează la Congresul de istoria Spaniei din Barcelona o comunicare despre *Rapports entre l'Espagne et*

[16] Al. Marcu, *Romanticii italieni și românii*, Note, București, Cultura Națională, 1924. *V. Alecsandri și Italia*, București, Academia Română, Memoriile Secțiunii literare, Seria III, Tomul III, mem. 9, 1927. *L'Italia in cerca della latinita dei Rumeni (Italia în căutarea latinității românilor)*, Bucarest, 1927. *V. Alecsandri e l'Italia. Contribute alla storia dei rapporti culturali tra Italia e la Rumania nell'Ottocento (V. Alecsandri și Italia. Contribuții la istoria raporturilor culturale dintre Italia și România în Ottocento)*. Roma, *Pubblicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale*, 1929. *Athènes ou Rome ? À propos de l'influence italienne en Roumanie vers 1820 (Atena sau Roma ? Cu privire la influența italiană în România pe la 1820)*, Paris, H. Champion, 1930. *Torquatto Tasso în romantica românească*, vol. I, *Studii italiene*, București, 1937.

[17] G. Călinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII (Unii misionari catolici italieni în Moldova în secolele XVII și XVIII)*, Roma, Școala Română, 1925.

[18] Al. Balaci, *Studii italiene*, București, Editura pentru literatură universală, 1958—1968.

les Roumains (Raporturi între Spania și Români), urmată — la diferite date — de unele cercetări comparatiste, ca cele ale lui Ramiro Ortiz, care se ocupă o dată de ecourile unui motiv madrigalesc în Spania și România (1924) [19], și ale lui Al. Popescu-Telega, care descrie raporturile a două drame ale lui Lope de Vega cu istoria și literatura noastră (1936) [20], ca și *Asemănări și analogii în folclorul român și iberic* (1927). Cu prilejul Colocviului internațional consacrat civilizațiilor, limbilor și literaturilor romanice de la București din 1959, organizat cu sprijinul U.N.E.S.C.O., Biblioteca Academiei R. S. România a redactat o bibliografie selectivă : *Echos iberiques hispano-americaines en Roumanie (Ecouri iberice hispano-americane în România)*, semnată de G. Baiculescu, Al. Duțu și Dorotea Sasu-Țimerman.

În ce privește comparatismul româno-german, cercetărilor care se referă la raporturile dinaintea secolului al XIX-lea (semnate de Sextil Pușcariu, Traian Bratu sau Karl Kurt Klein) li se adaugă altele care se ocupă de acest veac, cînd — mai ales în a doua jumătate — înrîurirea germană devine mai puternică, începînd cu «Junimea» și cumpănindu-se cu cea franceză.

Comparatismul nostru se concentrează, îndeosebi, asupra lui Eminescu, ale cărui izvoare germane sînt urmărite, cu asiduitate, de la Titu Maiorescu, G. Bogdan-Duică, Tudor Vianu și G. Călinescu pînă la ultima lucrare a lui Liviu Rusu despre *Eminescu și Schopenhauer* (1966), acest din urmă filozof atrăgînd atenția în mod insistent. Studiul sistematic al influențelor germane asupra poeziei lui Eminescu e inaugurat, în cadrul cercetărilor sintetice, de Tudor Vianu : *Poezia lui Eminescu* (1930), care se referă, mai cu seamă, la tema principală a raporturilor cu romantismul german. O sinteză de mai amplă anvergură, deși realizată succint, aparține aceluiași mai sus citat autor și privește *Influența*

[19] Ramiro Ortiz, *Per la fortuna di un motivo madrigalesco italiano in Ispagna e in Rumania (Despre destinul unui motiv madrigalesc italian în Spania și România)*, Palermo, 1924.

[20] Al. Popescu-Telega, *Două drame de Lope de Vega interesînd istoria și literatura românilor*, Craiova, Ramuri, 1936.

lui Hegel în cultura română (1933). E un «memoriu» care, cu toate că nu se aplică direct literaturii beletristice, se ocupă totuși de aceasta în cadrul general al îndrumării culturii noastre din veacul trecut. Hegelianismul a făurit într-adevăr în secolul al XIX-lea o anumită atmosferă, care a cuprins pe un Heliade Rădulescu, pe un Mihail Kogălniceanu, Radu Ionescu, pe Mihai Eminescu, pe Titu Maiorescu și apoi, în perioada dintre cele două războaie, a înrîurit discuția dintre Ștefan Zeletin și Eugen Lovinescu relativ la geneza civilizației noastre. O cercetare specială asupra hegelianismului e semnată de autorul acestei lucrări *(Motive hegeliene în scrisul eminescian,* republicată în volumul *Conceptul de literatură universală și comparată,* 1967).

Caracteristice mai sînt și studiile care tratează despre soarta marilor clasici germani în România, ca de exemplu cel al lui Ion Gherghel *(Goethe în literatura română)* [21] sau al lui I. E. Torouțiu : *Heine și heinismul în literatura românească* (1930). Ambele utilizează o bibliografie vastă, despuind, alături de cărți, numeroase periodice și insistînd asupra traducerilor, al căror catalog aproape complet îl redactează. Lucrarea lui I. Gherghel cuprinde și o schiță asupra *Aspectului general al influenței literaturii germane asupra literaturii române* și se referă apoi, pe larg, la Goethe, la întîiele traduceri și imitații, la cele ulterioare apoi, oprindu-se îndeosebi asupra traducerilor din *Faust* și a circulației motivelor faustice în România.

Influența engleză producîndu-se la noi mai tîrziu, în secolul trecut, spre sfîrșitul acestuia, și în cel următor, studiile respective au trebuit să apară, de asemenea, în această perioadă. O primă cercetare de ansamblu ne întîmpină abia în 1924, cînd fostul profesor al Universității din Cluj, P. Grimm, publică studiul *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză.* El fusese precedat doar de unele lucrări sumare,

[21] Ion Gherghel, *Goethe în literatura română,* cu o privire generală asupra întregii înrîuriri germane ; *Studiu de literatură comparată,* vol. I, București, Academia Română, Memoriile Secțiunii literare, Seria III, Tomul V, mem. 8, 1931.

de felul celor ale lui Marcu Beza [22] și I. Botez : *Scriitori englezi despre români* (1920). Cercetarea lui P. Grimm (extras din *Daco-Romania)* se ocupă doar de prezentarea traducerilor de la începutul secolului al XIX-lea și pînă la data apariției studiului său, de traducători ca Heliade și C. A. Rosetti și pînă la G. Topîrceanu și M. Dragomirescu (1922). Constată că s-au tradus și au fost imitați, cu diferite prilejuri, Shakespeare, Young, Ossian, Byron, Milton, Pope și compară transpunerile și textele originale, determinînd astfel calitatea celor dintîi.

O schiță a relațiilor istorice anglo-române a fost publicată și de N. Iorga. O bibliografie anglo-română și româno-engleză se datorește lui O. Pădureanu (1946).

Raporturile româno-ruse manifestîndu-se și în cadrul literaturii noastre vechi s-au accentuat în secolul al XIX-lea și sînt înregistrate din 1830, cînd apare cea dintîi traducere românească a *Odei către Dumnezeu* a lui G. R. Derjavin. Un studiu de ansamblu privind mai multe domenii e cel mai sus citat al lui P. Constantinescu-Iași despre *Relațiile culturale româno-ruse din trecut* (1954), precedat — în perioada dintre cele două războaie — de unele cercetări speciale ale Eufrosinei Dvoicenko despre influența lui Pușkin, Lermontov, Jukovski și alții asupra lui C. Stamati (1934) și asupra altor scriitori români (1937).

Comparatismul româno-rus și româno-sovietic s-a dezvoltat în ultima vreme în mod accentuat, dar în fond nu s-a concentrat în lucrări monografice, în afară de cele ale Tatianei Nicolescu — *Opera lui Gogol în România,* 1959, și *L. N. Tolstoi în literatura română,* 1963 — caracterizate, ambele, printr-o documentare vastă, din care nu lipsesc gazetele și revistele, ca și printr-o interpretare largă, pe baze marxiste, a difuziunii și înrîuririlor exercitate de acești doi clasici asupra literaturii noastre. Lucrarea despre L. N. Tolstoi, în-

[22] Marcu Beza, *Shakespeare in Roumania (Shakespeare în România),* London, J. M. Dent, 1931 ; *Vechi legături cu Anglia,* București, Academia Română, Memoriile Secțiunii literare, Seria III, Tomul VIII, mem. 11, 1938.

deosebi, epuizează aproape întreg materialul la îndemînă, se referă deopotrivă la personalitatea marelui scriitor și la opinia românească despre el, la pătrunderea și răspîndirea operei sale în România în diferitele perioade ale secolului trecut și pînă astăzi, schițînd și ecoul operei în creația cîtorva scriitori români și, în genere, în evoluția romanului românesc.

Deosebit de prețioase documentar sînt contribuțiile bibliografice ale lui Filip Roman (Barbu Theodorescu) despre *Literatura rusă și sovietică în limba română (1830—1959)*, cuprinzînd 8 502 titluri de volume, articole și studii, ce interesează domeniul pînă în momentul apariției bibliografiei (1959), lucrare prefațată de Tamara Gane, care aruncă o privire de ansamblu asupra relațiilor româno-ruse de-a lungul veacurilor.

Un capitol important ar trebui să fie consacrat, desigur, influențelor exercitate de literaturile popoarelor vecine din spațiul sud-est european și din cel central, din secolul al XIX-lea și pînă astăzi. Din păcate, cercetările de acest fel sînt încă rare, deși e evident că relațiile literare din această zonă au existat efectiv și s-au manifestat în ambele direcții : spre literatura română și, de la aceasta, spre celelalte literaturi ale popoarelor înconjurătoare, cuprinzînd și folclorul, în relații și mai strînse înăuntrul acestui cadru geografic. De curînd s-a publicat o bibliografie maghiară a literaturii române (1966) pentru perioada 1831—1965, semnată de conferențiarul Samuel Domokos de la Universitatea din Budapesta, care cuprinde, amplu, istoricul legăturilor literare româno-maghiare, în speță, receptivitatea maghiară față de valorile folclorului și literaturii noastre culte.

Comparatismului român i se mai datoresc apoi o serie de contribuții referitoare la relațiile dintre diferite literaturi naționale, în afară de cea română. Ne întîmpină astfel lucrările mai vechi ale lui N. Șerban despre *Leopardi et la France (Leopardi și Franța,* 1910) și *Alfred de Vigny et Frédéric II (Alfred de Vigny și Frédéric II,* 1920) a lui Al. Ciorănescu, *Ariosto en France, des origines à la fin du XVIII-e siècle (Ariosto în Franța, de la origini pînă la sfîrșitul secolului al*

XVIII-lea, 1939), cîteva studii ale lui N. N. Condeescu, ca *Sistemul lui Galilei şi opinia franceză din secolul al XVIII-lea* (1942), sau *Concepţii apusene despre omul ideal de la Renaştere la sfîrşitul secolului al XIX-lea* (1946), ca cele ale lui Tudor Vianu privitoare la propagarea unor reputaţii literare străine într-o literatură naţională, ca J. J. Rousseau şi influenţa lui literară în Germania, republicat în vol. *Studii de literatură universală şi comparată* (1963), referindu-se la Herder, Goethe, Schiller, Klinger şi întreg «Sturm und Drang»-ul. Nu putem trece aci peste teza de doctorat a lui D. D. Roşca, tratînd despre *L'influence de Hegel sur Taine, théoricien de la connaissance et de l'art (Influenţa lui Hegel asupra lui Taine, teoretician al cunoaşterii şi artei*, 1928), deşi lucrarea aparţine filozofiei şi esteticii în primul rînd, dar prin aceasta — indirect — şi problemelor de artă literară. Dedicată profesorului său de la Sorbona — Émile Bréhier — şi tradusă de curînd în româneşte (1968), studiul ne interesează aci mai ales prin cea de-a doua parte a lui, cea referitoare la «filozofia artei» a lui Taine şi influenţa exercitată de Hegel asupra ei în ce priveşte «natura artei, artă şi cunoaştere, artă şi natură, procedeele artei, ierarhia valorilor estetice». Totul se încheie cu concluzia generală : «toate ideile estetice importante susţinute de Taine vin din Hegel».

Un paragraf aparte îl alcătuiesc studiile unor cercetători străini despre literatura română, deşi ele nu sînt opera unor români şi ca atare nu se încadrează direct comparatismului nostru, decît prin tematica lor. Vom cita, dintre ultimele lucrări, pe cele mai caracteristice, şi anume pe cea a lui Alain Guillermou despre *La génèse intérieure de la poésie d'Eminesco (Geneza interioară a poeziei lui Eminescu*, 1946) şi pe cea a Rosei del Conte, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto (Mihai Eminescu sau despre Absolut*, 1962), cuprinzînd atît studii de tematică în prima parte cît şi aspecte ale artei şi limbajului eminescian, în cea de-a doua.

Un sector de seamă al literaturii comparate e cel al filiaţiilor de idei şi al istoriei unor teme poetice de-a lungul epocilor. Înregistrăm, în acest domeniu, o tra-

diție mai susținută, care purcede de la B. P. Hasdeu și se continuă cu Ovid Densusianu și N. Cartojan, dezvăluind preocupări de folclor comparat, privind, îndeosebi, cărțile populare. Și aci contribuțiile lui Tudor Vianu sînt exemplare, dar, fiind în genere cunoscute, nu vom mai aminti decît pe *Arghezi, poet al omului (Cîntare omului)*, în cadrul literaturii comparate (1964), amplu studiu tematologic și poligenetic, în care ni se desfășoară o vastă panoramă a sociogoniilor antichității și gîndirii moderne, de la Hesiod și Eschil la Vergiliu și Ovidiu, de la aceștia la Dante și Milton, la Voltaire și Rousseau, la Michelet și Quinet, la Hugo, la parnasieni și pînă la scriitorii români, Heliade și Eminescu. Opera lui Arghezi devine ultima verigă din seria tematică, milenară a sociogoniei, produsul poetic reprezentativ al noii culturii socialiste.

Deși încă în fază incipientă, comparatismul român poate cita și studii privind tipurile tradiționale ale literaturii universale sau legendele celebre, pe care le exemplificăm tot prin contribuțiile lui Tudor Vianu (*Patosul adevărului în «Oedip» și «Hamlet»* și *Mitul prometeic în literatura română*, republicate și acestea în volumul de *Studii de literatură universală și comparată*, ediția a II-a, 1963). Ne vom mai opri asupra capitolului care cuprinde așa-numitele «cercetări paralele», putînd fi construite sau pe baze psihologice ca studiul *Afinități elective: Titu Maiorescu și Goethe* (republicat în vol. *Conceptul de literatură universală și comparată* de Al. Dima, 1967), sau pe baze ideologice și politice, ca în *Madách și Eminescu* a lui Tudor Vianu, un adevărat omagiu adus celor doi poeți, reprezentînd fiecare poporul său și contribuind «la formarea unei umanități noi, demne și libere».

Ar mai putea fi amintite, pentru implicațiile lor literare, unele lucrări de filozofia culturii, ca cele ale lui Lucian Blaga din *Trilogia culturii*, care cuprind abundent material comparatist privind tipologia culturii sau cele de istoria civilizației românești ale lui

Eugen Lovinescu [25] sau Şt. Zeletin (*Burghezia română, originea şi rolul ei istoric*, 1925), cu numeroase raportări la cadrul european în care s-a dezvoltat societatea noastră în secolul al XIX-lea.

E, în sfîrşit, necesar să înregistrăm participarea românească la Congresul Asociaţiei internaţionale de literatură comparată de la Utrecht (1961), de la Budapesta (1962), de la Fribourg (1964) şi de la Belgrad (1967), unde s-au prezentat comunicări apreciate, cele ale lui Tudor Vianu, N. I. Popa şi Liviu Rusu, la care se adaugă cele de la Belgrad, expuse de N. I. Popa, Liviu Rusu, Al. Dima, Vera Călin, Matei Călinescu, Stan Velea şi Radu Niculescu, cu toţii delegaţii noştri oficiali.

La ultimul Congres de la Bordeaux, din 1970, participarea românească a fost şi mai numeroasă în raport cu diferitele congrese anterioare. Au fost expuse şapte comunicări cu temele : 1. Liviu Rusu despre *Eul creator ca izvor al comunicării poetice şi al sociologiei literare;* 2. Al. Dima despre *Relaţia literatură-societate în concepţia criticii şi teoriei literare româneşti;* 3. I. Zamfirescu despre *Literatura română veche în cadrul culturii mediteraneene;* 4. I. C. Chiţimia despre *Aspecte ale fabulei esopice mediteraneene în cîteva literaturi europene;* 5. Tatiana Nicolescu despre *Tema Italiei în literatura rusă din secolul al XIX-lea;* 6. M. Novicov despre *Opera literară ca relaţie socială;* 7. Vera Călin despre *Condiţii favorabile dezvoltării noii retorici;* şi-au trimis de asemenea comunicările lor la Bordeaux : Paul Cornea, Zoe Dumitrescu-Buşulenga şi Stan Velea.

Lucrările Congresului s-au încheiat cu alegerea unui comitet de conducere, în care a fost cooptat şi un delegat român (Al. Dima).

Între comparatiştii români, mai stăruitor şi mai entuziast militant a fost totdeauna N. I. Popa, «intermediar», încă din perioada dintre cele două războaie, între şcoala franceză a lui Baldensperger şi Paul van

[25] Eugen Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol. I—III, Bucureşti, 1924—1925.

Tieghem, și revistele românești. O veche activitate în acest sens, dar mai ales în domeniul esteticii generale și literare, a desfășurat și Liviu Rusu, autor al unei teze : *Essai sur la création artistique (Studiu asupra creației artistice,* 1935) și al *Esteticii poeziei lirice* (1938), cea dintîi citată în lucrări străine de specialitate și cuprinzînd numeroase referințe de literatură universală.

Prof. Liviu Rusu a participat la mai toate congresele Asociației internaționale de literatură comparată, devenind o figură cunoscută și apreciată pe plan mondial datorită viziunii filozofice în care tratează problemele comparatiste.

Vom adăuga la toate acestea activitatea cadrelor universitare de literatură universală și comparată de pe lîngă universitățile noastre din București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova, unde, pe lîngă lucrările citate cu diferite prilejuri mai sus, se adaugă manualul de istorie a teatrului universal (pînă acum, 3 volume) al lui I. Zamfirescu [26] și cel al lui Octavian Gheorghiu cu aceeași temă (2 volume) [27], studiile Verei Călin, autoarea volumelor *Byron* (1961), *Curentele literare și evocarea istorică* (1963), *Metamorfozele măștilor comice* (1966) și ultima lucrare, cea despre *Romantism* (1970) ; cele ale lui Romul Munteanu [28], referitoare la anume aspecte ale luminismului în țările române și la romanul francez contemporan (1967) ; cele ale Zoei Dumitrescu-Bușulenga, dezvoltînd paralelele dintre clasicii români și scriitorii străini (despre Creangă, Eminescu, dar și o cercetare despre surorile Brontë) [29], la care se adaugă o amplă lucrare despre *Stilurile Renașterii,* ob-

[26] Ion Zamfirescu, *Istoria universală a teatrului,* vol. I, II, III, București, Editura pentru literatură și artă (începînd din 1958).

[27] Octavian Gheorghiu, *Istoria teatrului universal,* București, Editura didactică și pedagogică, 1967.

[28] Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor,* București, Editura didactică și pedagogică, 1962. *Bertholt Brecht,* București, Editura pentru literatură universală, 1966. *Noul roman francez,* București, Editura pentru literatură universală, 1968.

[29] Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Surorile Brontë,* București, Editura tineretului, 1968.

servațiile lui Matei Călinescu referitoare la romantismul european și titanismul lui Eminescu (1964). Se mai adaugă, pe linia cursurilor și manualelor, cele ale lui Ovidiu Drimba, începînd din 1963.[30] Trebuie reținute apoi, în cadrul unor vederi proprii, studiile lui Victor Iancu, îndeosebi cele despre Goethe, T. Vianu și Lucian Blaga. Firește, nu putem înșirui aci numeroasele nume ale unor cercetători mai noi ; subliniem totuși pe Hertha Peretz de la Universitatea din Iași, cu studii despre Thomas Mann, sau pe Dan Grigorescu și Sorin Alexandrescu de la Universitatea din București.

Vom încheia istoricul tipologic al comparatismului român semnalînd cele mai caracteristice opinii din teoria literaturii comparate ale ctitorului filozofic al disciplinei la noi, pe cele ale lui Tudor Vianu.

Încă din cuprinsul vechii sale *Estetici* (1934 ediția I), Tudor Vianu a insistat în mod special asupra metodei comparate, aplicînd-o varietății tipurilor estetice, spre a extrage, prin comparare, după cum remarca acolo, «rațiunea permanentă a artei». Esteticianul proceda aci descriptiv și explicativ deopotrivă, statuînd «corelația dintre tipurile artei și factorii extraestetici».

Trecînd la comparatismul literar propriu-zis, T. Vianu e preocupat de neajunsurile vechii școli pozitiviste, localizate la «strîngerea faptelor și punerea lor în relații de succesiune». El refuză, cu drept cuvînt, accentuarea hiperbolică a influențelor străine, care transformă operele receptoare într-un «mozaic de înrîuriri externe», rezultat al suprapunerii mecanice a textelor și expresie a unei «dependențe sclave» față de izvoarele lor. Referindu-se apoi la problema influențelor, T. Vianu găsește că ne aflăm în fața unei «adevărate revoluții coperniciene» a studiilor literare, focarul solar devenind receptarea. Discutînd mai departe domeniul însuși al literaturii comparate, cercetătorul nostru îl lărgește dincolo de problematica influențelor, spre studiul «propagării unei reputații literare, străine»,

[30] Ovidiu Drimba, *Istoria literaturii universale*, vol. I, II, București, Editura didactică și pedagogică, 1963 și următorii.

dar şi spre cel al paralelismelor între literaturi diferite şi care nu se explică printr-un izvor comun, ci prin analogiile condiţiilor sociale, morale, psihologice ce l-au generat. Se depăşeşte, prin urmare, carenţa vechilor studii pozitiviste, şi, sub înrîurirea materialismului istoric, se atinge nivelul mai înalt al explicaţiilor preconizate de noul comparatism.

Printre problemele teoretice pe care le tratează Tudor Vianu, cea a traducerilor l-a reţinut de asemenea, acestea fiind socotite «creaţii lingvistice», expresii ale echilibrului dintre naţional şi străin. Traducătorul îi apare ca un artist care lucrează pe o temă dată într-un tipar formal, prestabilit, iar stilul literar «se apropie de cel al poeţilor epici şi al virtuoşilor» adică al scriitorilor obiectivi şi mînuitori îndemînatici ai formelor artistice.

Cu problemele teoretice ale comparatismului s-a ocupat, mai înainte, o dată cu cercetările sale de izvoare şi motive, D. Caracostea, proclamînd îndeosebi necesitatea «unei literaturi comparate» a formelor, pentru a se putea determina exact locul structurilor literare româneşti în cadrul internaţional.

Problemele de teoria literaturii comparate sînt tratate sistematic şi în manualul apărut în limba spaniolă a lui Al. Ciorănescu : *Principios de literatura comparada (Principiile de literatură comparată,* 1964). Autorul, lingvist şi comparatist deopotrivă, preocupat de literatura spaniolă şi relaţiile ei, îndeosebi de barocul spaniol şi cel european în genere, arcuieşte o privire de ansamblu asupra problematicii disciplinei, pe care o concepe în sensul istorismului francez, mai cu seamă. Obiectul literaturii comparate e, după Al. Ciorănescu, alcătuit din «relaţiile de contact», «relaţiile de interferenţă» şi «relaţiile de circulaţie», termeni care transpun — de fapt — vechile opinii ale şcolii franceze. Sînt preţioase analizele amănunţite ale problemelor teoretice şi numeroasele referinţe istorice în perspectivă universală, temporală şi spaţială. Lucrarea de care vorbim e una din introducerile valoroase ale teoriei literaturii comparate.

Teoria literaturii comparate se dezvoltă mai departe la noi, şi lucrarea de faţă îşi propune ea însăşi să aducă unele contribuţii, pe care le vom prezenta în capitolele ulterioare.

Putem conchide, în urma acestui succint istoric desfăşurat în linii mari, că literatura comparată s-a dezvoltat şi la noi paralel cu cea de peste hotare încă de la sfîrşitul secolului trecut, că ea cuprinde mai toate tipurile de studii comparatiste care sînt reprezentate astăzi în domeniul disciplinei, că s-a îmbogăţit cu metodele noi ale explicaţiilor genetice şi că făgăduieşte perspective îmbucurătoare. Firește, sînt încă multe acţiuni de întreprins şi drumuri de străbătut, în primul rînd e necesară, după crearea Comitetului naţional de literatură comparată, înfiinţarea unei reviste proprii, care să reflecte activitatea cercetătorilor noştri din acest domeniu. Prima consfătuire de literatură comparată din iunie 1967 s-a ţinut în cadrul Institutului de istorie şi teorie literară «G. Călinescu» al Academiei R.S.România, iar cel dintîi volum colectiv de studii comparatiste a apărut la Editura Academiei în 1968. El a fost urmat de alte două : *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară* (1970), sub redacţia prof. Al. Dima şi prof. M. Novicov, *Studii de literatură universală şi comparată* de sub redacţia prof. I. C. Chiţimia, cuprinzînd comunicările prezentate la cea de a doua consfătuire de literatură comparată de la Bucureşti, organizată de Institutul de istorie şi teorie literară «G. Călinescu» al Academiei de ştiinţe sociale şi politice. În noiembrie 1971 a avut loc a treia consfătuire comparatistă a aceluiaşi Institut, de data aceasta cu participarea prof. Jacques Voisine de la Sorbona, care a tratat problematica contribuţiilor naţionale la literatura universală şi aspectele specifice româneşti în curentele europene.

4
Termenul şi obiectul

Discuţiile terminologice nu se bucură, în genere, de prea mult credit. Ele par unora dintre cercetători ca inutile, o dată ce nu etichetele interesează, ci conţinutul lor. Observaţia nu e însă, după părerea noastră, întemeiată. Termenii care desemnează conceptele ştiinţifice, şi cu atît mai mult disciplinele sub care acestea se organizează, trebuie să fie preciși și adecvaţi. Apariţia şi configuraţia lor exprimă, în fond, conştiinţa conţinutului respectiv, claritatea cu privire la însuşi cuprinsul noţiunii. Cînd totuşi nu se poate ajunge la termenul cel mai propriu, faptul se datoreşte — în anumite cazuri — unor dificultăţi stilistice propriu-zise.

Termenul de «literatură comparată» îşi are, şi el, desigur, istoricul său, care poate fi urmărit chiar pînă în secolul al XVIII-lea. Un francez (Murald, la 1725) şi un englez (Andreew, la 1785) ca şi periodicele franceze din acest veac — *L'Année littéraire*, 1754, *Journal étranger*, 1760, *Mercure de France*, 1780 — l-au folosit de mai multe ori. Prima jumătate a veacului următor, odată cu punerea bazelor disciplinei, l-a utilizat mai

frecvent. Pot fi înşiruite o serie întreagă de nume, de la Noël şi Laplace (1818), la Villemain (1827), la Jean Jacques Ampère (1832), la Louis Bernlow (1849) şi pînă la Sainte-Beuve (1868), care pare să-l fi impus cu prilejul unui articol al său despre Jean-Jacques Ampère.

Trebuie observat însă că, pe lîngă formularea «literatura comparată», s-a ivit la unii dintre autorii citaţi (la Ampère şi Bernlow, de pildă) şi termenul mai complicat, dar mai exact, de «istorie comparată a literaturilor». Din a doua jumătate a secolului trecut şi pînă astăzi, s-a căzut de acord asupra termenului de «literatură comparată» şi el e folosit curent : în franceză ca «littérature comparée» ; în italiană, ca «letteratura comparata» ; în spaniolă, ca «literatura comparada» ; în engleză, ca «comparative literature» ; în japoneză, ca «hikaku bungaku» ; în germană însă se utilizează «vergleichende Literaturwissenschaft» sau «vergleichende Literaturgeschichte», iar în olandeză, un calc al acesteia. E limpede că termenul cel mai exact e cel german, după cum observă şi cel mai recent manual (din 1967) a lui Pichois şi Rousseau, care accentuează, în plus, că participiul prezent din formularea germană exprimă mai adecvat actul comparaţiei în raport cu pasivul francez, care sună într-adevăr impropriu. Cu toate acestea, termenul oficial a rămas «literatură comparată», şi el circulă în mai toate ţările. O înlocuire a lui nu mai e astăzi cu putinţă, căci el aparţine acelor cuvinte despre care Renan spunea că trebuie păstrate chiar dacă sîntem convinşi că ele cuprind erori, şi cea mai gravă dintre acestea, în cazul nostru, ar fi desigur confuzia ce s-ar putea produce între obiectul disciplinei şi ea însăşi, ţinînd seama de faptul că, în realitate, nu de o «literatură comparată» e vorba, ci de o «ştiinţă» care compară o literatură cu o alta sau cu mai multe. Probleme de terminologie sînt ridicate, de altfel, în parte şi de vocabularul utilizat, cu privire la care autorii mai sus citaţi observă ironic că e împrumutat fie din «mecanica fluidelor» (izvoare, curente, confluenţe), fie din sfera «metaforelor negustătoreşti» (agenţi de difuziune, intermediari, bilanţuri, valori etc.), fie din «fizica spaţială» (emisiuni, transmi-

siuni, difuziuni etc). Se constată, încă o dată, și cu acest prilej, că metaforele îngreuiază știința și, adăugăm, de mai multe ori, o falsifică.

Adoptînd, prin urmare, termenul consacrat, va trebui să avem totdeauna în vedere, adevăratul său cuprins, despre care începem a ne întreține în cele ce urmează.

Observăm, mai întîi, că nu au lipsit opiniile care au contestat literaturii comparate că ar fi în posesia unui cîmp de cercetare distinct. S-a susținut astfel că disciplina n-ar avea un obiect specific, o dată ce trăsătura ei principală constă în utilizarea cu insistență a unei metode cu caracter general, care e cea comparată. «Literatura comparată» s-ar reduce în acest fel, de fapt, la o metodologie aplicabilă în fond, deopotrivă, literaturii mondiale și celei naționale. Practica de cel puțin opt-nouă decenii a demonstrat însă, specificitatea domeniilor disciplinei despre care vom vorbi pe larg în aceste pagini.

Pentru alții, obiectul literaturii comparate s-ar confunda cu cel al folcloristicii, în speță al folcloristicii comparate. Într-adevăr, studiul temelor și al migrațiilor sau cel al raporturilor reciproce dintre literatura populară și cea cultă, se desfășoară pe un plan internațional și cade implicit sub proiectorul comparatismului. Întrucît apoi cercetarea propriu-zis estetică a folclorului s-a impus tot mai mult în ultima vreme, folclorul literar devenind obiect al analizei alături de literatura cultă, cele două domenii ar putea coincide. Evident disciplina nu studiază numai folclorul, ci — mai cu seamă — relațiile dintre literaturile culte, de care nu se ocupă folcloristica. Totodată, s-ar putea însă ca folclorul de valoare estetică, în calitatea lui de literatură «propriu-zisă», să alcătuiască un capitol important al literaturii comparate. O remarcabilă tradiție a cercetării artistice brăzdează la noi și cîmpul folcloristicii, de la Alecu Russo pînă la Al. Odobescu, de la Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea și pînă la G. Călinescu.

Negarea unui domeniu specific al literaturii comparate a venit și din partea literaturii universale. S-a

vorbit de o acoperire a celor două domenii, dar am arătat încă din primul nostru capitol că altele sînt obiectivele literaturii comparate decît cele ale literaturii universale, cea din urmă orientîndu-se spre reliefarea tezaurului mondial al valorilor literare, cealaltă, spre raporturile şi circulaţia acestor valori în cadrul procesului real al istoriei.

Este evident că nu poate fi contestată prezenţa unui domeniu distinct al literaturii comparate, pe care urmează acum a-l delimita, mai întîi prin structura lui de ansamblu.

Definiţia cea mai generală a comparatiştilor mai vechi, dar care a fost reluată cu nuanţe pînă în zilele noastre, prezintă «disciplina ca studiu al relaţiilor dintre literaturi de limbi diferite». Iată, de pildă, formularea lui Paul van Tieghem, din micul său manual : «L'objet de la littérature comparée, nous l'avons déja indiqué, est essentiellement d'étudier les oeuvres des diverses littératures dans leurs rapports les uns avec les autres. Conçue dans les termes aussi généraux, elle comprendrait, à ne considérer que le monde occidental, les relations des littératures grecque et latine entre elles, puis la dette des littératures modernes, depuis le moyen âge, envers les littératures anciennes, enfin les rapports des littératures modernes entre elles». [1] («După cum am arătat, obiectul literaturii comparate constă în studierea raporturilor dintre operele diferitelor literaturi. Ea cuprinde deci, concepută în astfel de termeni generali, dacă n-am lua în considerare decît lumea occidentală — relaţiile dintre literaturile greacă şi latină, contribuţia literaturilor vechi la literaturile moderne începînd cu evul mediu, în sfîrşit, raporturile dintre literaturile moderne».)

Definiţia mai recentă, cea din 1965, a lui Marius François Guyard, de asemenea din micul său manual introductiv, formulează la rîndu-i : «La littérature comparée... c'est l'histoire des relations littéraires internationales. Le comparatiste se tient aux frontières lin-

[1] Paul van Tieghem, *La littérature comparée*, Paris, Armand Colins, ed. IV, 1951, p. 57.

guistiques ou nationales et surveille les échanges des thèmes, d'idées, de livres ou des sentiments entre deux ou plusieurs littératures» [2]. («Literatura comparată e istoria relațiilor literare internaționale. Comparatismul veghează la frontierele lingvistice sau naționale și supraveghează schimburile de teme, de idei, cărți sau sentimente între două sau mai multe literaturi».) După cum se vede, domeniul literaturii comparate s-ar reduce la relațiile binare sau plurale dintre literaturile de limbi diferite. Se cristalizează aci, de fapt, opinia vechii școli franceze din jurul lui Fernand Baldensperger și al *Revistei de literatură comparată*, ale cărei contribuții la dezvoltarea comparatismului au fost considerabile în ce privește aceste «relații externe», cum li s-a spus, dar care au căzut uneori în rutină și factologie.

S-a observat însă, cu drept cuvînt, că — în practică — cercetarea comparată s-a referit și la alte categorii de fenomene decît cele cuprinse sub egida relațiilor. S-a remarcat anume că asemănările dintre unele literaturi nu se datoresc numai contactelor directe dintre ele și influențelor, ci că ne aflăm uneori în fața unor analogii, concordanțe, coincidențe, simultaneități etc. (termeni relativ sinonimi), care au, de asemenea, dreptul de a pătrunde în cuprinsul literaturii comparate. Toate acestea alcătuiesc vastul cîmp al paralelismelor, despre care ne vom întreține pe larg într-un alt capitol al acestei lucrări. La acestea se mai adaugă apoi și un alt obiectiv, și încă unul dintre cele mai însemnate, și anume determinarea, prin comparație, a originalității fiecărei literaturi în parte. Căci tendința apropierii dintre literaturi și a constatării aspectelor comune ce le leagă, trebuie însoțită și de cea a descrierii structurii lor naționale, identificată prin comparație.

S-a încercat apoi mărirea sferei literaturii comparate și prin anexarea a încă două domenii, așa cum s-a propus, de pildă, în manualul lui Pichois și Rous-

[2] M. F. Guyard, *La littérature comparée*, Paris, 1965, p. 12.

seau. E vorba anume de «istoria ideilor» și de «structuralismul literar», care ar urma să ocupe două mari sectoare de nivelul schimburilor literare internaționale și «istoriei literaturii generale». De altfel, încă din 1931, Paul van Tieghem atrăsese atenția asupra importanței «istoriei ideilor» ca obiect al literaturii comparate. Cercetătorii englezi au cultivat-o, de asemenea, cu precădere. Ea ar trebui să se refere la ideile filozofice ale scriitorilor (la Lucrețiu sau Shelley), la cele preluate de la filozofi (de la Platon, Hegel, Schopenhauer etc.), la scriitori de factură filozofică (ca, de pildă, Montesquieu, Sartre), la ideile religioase, politice, literare etc. Nimeni nu poate contesta, desigur, importanța acestui domeniu al cercetării comparatiste, numai că el se cuprinde, de fapt, după cum vom arăta ulterior, implicit în fiecare dintre cele trei mari despărțăminte ale comparatismului mai sus enumerate și se contopește cu acestea. Într-adevăr, «istoria ideilor» apare și în capitolul dedicat relațiilor dintre literaturi și cel închinat paralelismelor, ca și în cel al determinării originalității literaturilor, ideile scriitorilor putînd fi atît produsul influențelor, sau expresia unor paralelisme fără contacte cît și proprii fiecărui scriitor în parte.

În ce privește propunerea de a se trata pe larg și separat «structuralismul literar» în care ar trebui să se studieze temele, motivele, compoziția, traducerile etc., și acestea apar de-a lungul celor trei mari compartimente. Nu e, prin urmare, nici un motiv ca acest domeniu să fie cercetat deosebit.

Rămîne, așadar, să conchidem că definiția literaturii comparate prin «relații externe» nu mai poate fi satisfăcătoare, că acestea alcătuiesc numai o parte a cîmpului cercetării și că o definiție adecvată trebuie să devină mult mai cuprinzătoare. Propunem, de aceea, înlocuirea termenului de «relații», în sensul strîmt, de contacte directe, cu unul care să îmbrățișeze și restul problematicii literaturii comparate, și anume cu cel mai larg de «raporturi» dintre diferitele literaturi, fiindcă înlăuntrul acestuia pot pătrunde și fenomenele de paralelisme cît și cele independente. Literatura compa-

rată studiază atunci, după opinia noastră, *raporturile dintre diferite literaturi* și anume pe cele de tipul relațiilor directe (influențe, izvoare etc.), pe cele cuprinse sub categoria paralelismelor ca și pe cele de independență adică pe cele care scot în relief originalitatea literaturii naționale.

Literatura comparată presupune, prin urmare, în primul rînd, prezența a doi termeni ce urmează a fi raportați unul la celălalt. Față de părerea generală că termenii în discuție aparțin axiomatic unor literaturi diferite, s-a ivit însă opinia lui Wellek, după care comparația se poate efectua și între fenomenele aceleiași literaturi, ceea ce e desigur adevărat. Uzul a consacrat totuși, de mult, ca pe o condiție *sine qua non* a comparatismului, conceptul de raporturi între literaturi diferite, și la acesta trebuie să rămînem.

Întrebarea care urmează, în mod firesc, se referă la definiția însăși a termenilor în raport. La prima vedere, s-ar părea că limba ar constitui criteriul suficient al diferențierii, raportul trebuind a se produce între literaturi de limbi deosebite. Procesul istoric ne dezvăluie însă și cazul unor literaturi de aceeași limbă, dar diferite totuși, ca, de pildă, literatura de limbă franceză din Canada, cea de limbă engleză din America de Nord, cea de limbă spaniolă din America de Sud etc. Ele nu se pot încadra pe de-a întregul literaturilor cu limba de baștină, pentru motivul că s-au dezvoltat în alte medii și și-au creat acolo alte tradiții. În funcție de acestea, ele alcătuiesc termeni deosebiți de raportare și se cuprind în sfera literaturii comparate. Mai avem apoi cazul contrariu, al literaturilor de limbi deosebite din cadrul aceluiași stat, ca, de exemplu, situația din Elveția, Belgia, sau cea de la noi, unde literatura română coexistă cu literaturi de limbă germană și maghiară. Între acestea, cu toate diferențele de limbă, s-au așternut însă unele tradiții și idealuri comune, ca cele din epoca socialistă, de pildă, dar comparatismul li se aplică și acestora.

Studiile de teorie a literaturii comparate au mai pus în discuție, în ultima vreme, puritatea domeniului însuși, în sensul că s-a propus ca cercetarea să se ex-

tindă și dincolo de valorile literare propriu-zise. S-a ajuns astfel la ceea ce s-a numit «studiul complex» al literaturii comparate. El a fost susținut de comparatistul american H. Remak, pentru care comparația ar trebui să cuprindă și «celelalte sfere ale relației umane» [3], referindu-se la toate formele culturii, dar îndeosebi la cele artistice. «Cercetarea complexă» și-a găsit apoi apărători convinși și în Ungaria, unde academicianul István Söter o privește din punct de vedere marxist și înțelege prin ea, pe de o parte, studiul bazelor economice și sociale, poziția de clasă, istoria civilizației etc., iar pe de alta, corelațiile cu celelalte arte și influențele dintre ele.

După cum se vede, această propunere nu e numai mai complexă, ci pare și mai completă. Sîntem totuși de părere că o extindere a comparatismului literar spre toate formele culturii, chiar numai spre cele artistice, trebuie considerată excesivă. Literatura comparată s-ar transforma atunci într-o filozofie comparată a culturii sau într-o știință generală a artelor, ceea ce i-ar depăși cu mult obiectul și i-ar îngreuia sarcinile. Se înțelege că va trebui utilizată metoda corelațiilor pentru lămurirea anumitor fenomene literare care au fost influențate de alte arte și s-au contaminat de atmosfera lor specifică, dar aceasta nu poate justifica depășirea domeniului literar propriu-zis.

O problemă de bază, tot cu caracter introductiv, e dimensiunea în timp și spațiu a domeniului literaturii comparate.

În ce privește extinderea lui, comparatismul se referea, pînă recent, chiar pînă în cel de al treilea deceniu dacă ne gîndim la manualul lui Paul van Tieghem, la Renaștere ca la epoca cea mai îndepărtată. Au fost studiate, mai înainte, doar secolul al XVII-lea și cel următor pînă la al XX-lea. S-a simțit, de aceea, nevoia întoarcerii înapoi pe clina vremii și s-a propus, de pildă, și cuprinderea evului mediu, de care începuse a se ocupa Ernst Robert Curtius.

[3] În volumul colectiv *Comparative literature*, 1961.

Atît cercetătorii sovietici cît și unii dintre cei occidentali împărtășesc această perspectivă. Ea e susținută astăzi de sovieticul N. I. Konrad și de francezul R. Étiemble, deopotrivă.

În ce privește spațiul, toată lumea e de acord că viziunea europo-centristă trebuie neapărat depășită. Vechile cercetări se ocupau, de altfel, numai de o parte a sferei europene și anume de cea apuseană îndeosebi, neglijînd pe cea răsăriteană și, în parte, pe cea centrală. Puține erau, de exemplu, studiile privind relațiile diferitelor literaturi europene cu literatura rusă. Și în această direcție N. I. Konrad e de acord cu R. Étiemble, întrucît amîndoi combat, după cum am mai arătat, formele europo-centrismului. Extinderea spre Orient și Extremul Orient pînă în Japonia e, de asemenea, curentă și cerută de ambii cercetători. Cînd apoi Congresul de la Belgrad a propus o istorie a literaturilor de limbi europene, el nu s-a referit numai la vechiul continent, ci și la Australia, America de Nord și de Sud, unde ne întîmpină încă aspecte ale literaturii europene.

Desigur, dilatarea — în timp și spațiu — îngreuiază cercetarea, dar cooperarea internațională e menită să învingă și această dificultate.

5
Domeniile

Materia

După determinarea generală a trăsăturilor de bază ale obiectului, e timpul să pătrundem înlăuntrul lui însuși, circumscriind mai de aproape domeniile. După opinia noastră, acestea ar putea fi împărțite în două mari sectoare :

1. Materia sau conținutul raporturilor internaționale ;

2. Forma sau modalitățile acestor raporturi.

În ce privește materia, aspectele acesteia sînt multiple și variate, exprimînd diferitele fețe ale structurii fenomenului literar, de la teme la idei și sentimente, și pînă la imagini și stiluri.

Ne oprim, mai întîi, asupra temelor comparatiste, asupra a ceea ce s-a numit, cu un termen devenit tehnic, «Stoffgeschichte» («istoria temei»), cu echivalentul francez mai puțin răspîndit «thématologie».

A fost, după cum se știe, cel mai cultivat capitol al literaturii comparate, mai întîi de germani, de școala lui Max Koch de la *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte (Revista de istorie literară comparată)* și de la colecția *Studien zur vergleichende Literatur-*

geschichte (Studii de istorie literară comparată), apoi de francezi și italieni. Numărul lucrărilor de acest tip a crescut mereu, dar uneori calitatea a lăsat de dorit, în așa fel încît s-a creat un anume sentiment de sațietate, care a dus, aproape, la denigrarea cercetărilor tematologice.

După părerea unora, astfel de studii ar fi potrivite doar pentru tezele de doctorat, cu caracter mai mult didactic. Se dovedește, prin urmare, necesară o discuție preliminară cu privire la utilitatea studiului temelor, cu atît mai mult cu cît nume reputate ca Paul Hazard, resping încadrarea tematicii în literatura comparată. Principalele argumente împotriva acesteia ar fi următoarele :

1. Temele n-ar alcătui decît «materii literare», ceea ce interesează fiind numai interpretările adică prelucrările originale ale acestora. Croce, Baldensperger și Hazard susțin această obiecție.

2. Temele ar fi indiferente întrucît aceeași finalitate poate fi servită de teme diferite, de exemplu, de cele din *Faust, Manfred, Cain* sau *Isus pe muntele măslinilor,* toate soluționînd problema destinului uman.

3. Studiile tematologice ar cuprinde simple cataloage de opere succesive, fără legături între ele.

4. De aci, discontinuitatea și lipsa de tradiție pe care ar ilustra-o tematologia.

5. Aceasta n-ar ridica, se obiectează mai departe, problema surselor și influențelor, sector însemnat al comparatismului.

6. Studiul temelor n-ar reliefa individualitatea expresivă a operelor, ci numai aspectele comune și uniforme ce le leagă.

7. Cercetarea n-ar raporta temele la circumstanțele lor istorice, localizîndu-le adesea la o singură epocă.

Față de avalanșa de argumente antitematice, nu s-au produs mai puține încercări de apărare a studiilor de acest fel, dintre care vom cita atitudinea lui Étiemble,

pentru care analiza unei teme poate sprijini înțelegerea operei însăși [1], sau un articol amplu al lui R. Trousson [2].

Reluînd, de aceea, discuția, vom observa mai întîi că unele dintre obiecțiile ce i se aduc tematologiei provin din sfera lucrărilor eșuate, care nu au izbutit să pătrundă adevăratul sens al cercetării. Faptul că unele studii n-au scos în relief continuitatea tradiției, n-au ridicat problema influențelor și surselor, n-au subliniat originalitatea operelor ce concretizează aceeași tematică sau n-au raportat-o la condițiile istorice — aparține planului empiric al realizărilor, nu configurației ideale a problematicii. Un autentic studiu de acest tip nu poate neglija descrierea atentă a firului tradițional al unei teme, nici sensul sau influențele ce leagă operele între ele de-a lungul veacurilor, nici caracterul propriu, specific, al fiecăreia dintre ele, nici cercetarea condițiilor economico-sociale în cadrul cărora apar, în diferite epoci. Cad astfel argumentele de la punctele 4 pînă la 7, ele reducîndu-se astfel — după cum observam — la invocarea defectelor unor anume lucrări concrete.

În ce privește celelalte trei puncte, iată contraobiecțiile noastre. Mai întîi, temele nu se reduc doar la «materiile literaturii», ci — după cum observă R. Trousson, referindu-se la mituri — încă din momentul preluării lor, ele ne apar cristalizate într-o formă relativ literară, sub chipul unor narațiuni mitologice. Alegerea lor însăși de către un autor sau altul ilustrează apoi o optică ideologică deosebită, și deci «prelucrarea» se ivește, în sîmbure, din chiar această clipă. Temele rămîn deci puncte de plecare necesare, care nu sînt de loc indiferente cercetătorilor. Este, mai departe, greu de susținut și cel de al doilea argument, după care aceeași finalitate ar fi servită de mai multe teme. S-ar putea crede că tematica lui *Faust* e exact aceeași ca cea a lui *Manfred* sau a lui *Isus pe muntele măslinilor*? Atingerile lor, evidente de altfel, sînt prea generale ca și for-

[1] R. Étiemble, *Comparaison n'est pas raison (Comparația nu e un argument)*, Paris, 1963, p. 80.

[2] R. Trousson, *Plaidoyer pour la «Stoffgeschichte» (Pledoarie pentru tematologie)*, în *Revue de littérature comparée*, 1964, nr. 1.

mularea : «destinul omului». Că, în sfîrşit, studiile tematologice s-ar reduce la simple cataloage de opere succesive e o afirmaţie care porneşte şi ea tot de la cazul operelor eşuate, mai sus pomenite.

Putem conchide, prin urmare, şi noi, alături de R. Trousson ale cărui contraobiecţii le-am întregit, că nu sînt motive serioase care ar putea elimina tematologia din cadrul literaturii comparate, ca, de altfel, nici cel al ştiinţei literare în genere. Adăugăm, în sfîrşit, că «argumentul» după care acest fel de studii ar fi fost prea mult practicate nu se dovedeşte nici el valabil, o dată ce în cuprinsul multor literaturi naţionale, printre care şi în cel al literaturii române, astfel de cercetări sînt abia la început.

Paul van Tieghem înţelege prin teme : «situaţiile impersonale, motivele tradiţionale, subiectele, locurile, cadrul, obiceiurile etc.» [3]. Li se asociază tipurile şi legendele, creîndu-se astfel — după autorul citat — trei categorii distincte.

E necesar să ordonăm puţin acest material amalgamat, înainte de a trece la caracterizarea lui. «Temele», de pildă, nu se confundă nici cu «motivele» şi nici cu «subiectele», cele dintîi fiind — de fapt — supraordonate faţă de celelalte, motivele adică fiind impulsul care determină parţial acţiunile din cadrul temelor ce se caracterizează printr-o mai largă amploare, iar subiectele deosebindu-se de teme prin aceea că apar ca forme organizate prin axa motivării însăşi. Temele se rezumă de obicei astfel, la formulări mai generale, fără concretizări. E mai potrivit, de aceea, să precizăm lucrurile şi să vorbim despre «teme şi motive» pe de o parte, despre subiecte, pe de alta, sau despre «teme şi subiecte» laolaltă, dar distingîndu-le după natura lor. De asemenea, nu e necesar să ajungem la o clasificare trihotomică, «tipurile şi legendele» fiind — în fond — tot teme, tipul Antigonei sau cel al lui Prometeu reprezentînd, în realitate, teme concretizate în personaje, iar legendele

[3] Paul van Tieghem, *Literatura comparată*, trad. rom. de Al. Dima, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1966.

nefiind altceva decît o categorie de teme speciale, caracterizată prin eroi mitici și acțiuni supraumane.

Iată cîteva din principalele categorii de teme care au căzut sau pot cădea sub proiectorul cercetării comparatiste.

Distingem, astfel, temele ca situații tipice foarte generale, ca — de exemplu — sacrificiul pentru datorie, infidelitatea, răzbunarea, gelozia etc. S-a încercat, de mult, reducerea acestora, mai ales în domeniul teatrului și romanului, la un mic număr de teme fundamentale. Citățm un exemplu de temă care ilustrează, în același timp, și categoria tipului, demonstrînd — în acest fel — și identitatea dintre temă și tip. Ne referim anume la situația generală și tipică a răzbunării, concretizată, de pildă, în figura Medeii. Începuturile temei sînt îndepărtate, ea izvorînd din mitul argonauților, cîntat de vechii poeți epici și lirici ai Greciei antice. Prima ei formă antică i se datorește, după cum se știe, lui Euripide, care o desfășoară în termenii zguduitori ai tragediei cunoscute. Urmează o întreagă tradiție, care cuprinde o seamă de autori latini rămași necunoscuți, apoi pe Ovidiu, a cărui tragedie, cu aceeași temă, a fost pierdută și, în sfîrșit, pe Seneca. Renașterea preia tema în secolul al XVI-lea prin Juan de la Peruse, imitator al lui Seneca, apoi, în epoca clasică, Pierre Corneille o tratează la rîndu-i. Secolul al XVIII-lea o reia din nou în Franța, Germania și Italia, fără ca veacul al XIX-lea să renunțe la ea, un scriitor ca Franz Grillparzer făurind o tragedie cu acest titlu. Numeroase alte variante scrise de autori mărunți ar putea fi citate. N-a lipsit nici transpunerea în muzică, începută încă din secolul al XVII-lea și continuată pînă tîrziu în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Luigi Maria Cherubini de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea rămîne, în acest domeniu, cea mai de seamă. De asemenea, ne întîmpină reprezentări picturale aparținînd lui Eugène Delacroix și Gustave Moreau.

Firește, o cercetare cu o astfel de temă ar trebui să țină seama de toate cerințele mai sus expuse ale tematologiei, descriind deopotrivă tradiția «Medeii» adică scoțînd în relief continuitatea temei, dar și succesivele

ei tratări de-a lungul vremii, interpretările originale, extinderea influenţelor de la o operă la alta etc.

O altă categorie de teme s-ar referi la locurile deseori evocate în literatura universală ca Roma, Veneţia, Italia în genere, Parisul etc. Să ne oprim, de pildă, la Veneţia. Cercetătorul comparatist poate identifica o întreagă serie de lucrări începînd cu o tragedie de la sfîrşitul secolului al XVII-lea — *Venice preserved* (*Veneţia salvată*, 1682) de englezul Thomas Otway, piesă de mare succes în epoca ei şi în secolul următor, şi care e trasă, la rîndu-i, dintr-o lucrare a francezului Saint-Réal, intitulată *Conjuration des Espagnols contre la république de Venise en l'année 1618 (Conspiraţia spaniolilor contra republicii Veneţia în anul 1618)*. Drama scriitorului englez a fost tradusă şi prelucrată în 1905 de Hugo von Hofmannsthal — *Das geretete Venedig (Veneţia salvată)* — dar contestată aprig de Stefan George. Thomas Mann a scris apoi o amplă nuvelă *Der Tod in Venedig (Moartea la Veneţia*, 1912), iar Maurice Barrès a evocat — de asemenea — «cetatea moartă» în *Amori et dolori sacrum (Ceea ce e sfînt în dragoste şi durere*, 1921), cu care prilej a amintit trecerea pe acolo a lui Goethe, a lui Chateaubriand, a lui Byron, a lui Musset, a lui George Sand şi pînă la Richard Wagner. Să reamintim aci şi tema «Veneţiei» în literatura română în jurul sonetului eminescian.

Desigur, deşi e vorba tot de acelaşi loc, nu se poate vorbi totuşi de o temă identică. Se distinge, de altfel, cu limpezime, aspectul politic al primelor trei lucrări, de cel poetic propriu-zis din celelalte, pe motivul general al înrîuririi climatului spiritual veneţian asupra eroilor sau a autorilor respectivi.

O altă categorie tematică o alcătuiesc «obiectele», în sensul general al cuvîntului, cuprinzînd plantele, animalele, lucrurile neînsufleţite etc. Oferim şi aci o ilustraţie, aparţinînd, de data aceasta, comparatismului românesc şi anume tema poetică a trandafirului, cercetată în literatura italiană şi în cea franceză a Renaşterii de către Anita Belciugăţeanu *(Carpe rosam*, 1931). Folosind ca puncte de plecare studiile parţiale cu această temă ale lui Ramiro Ortiz, Paul Laumônier, A. Sainati,

Gabriel Maugain, L. P. Thomas, autoarea desfășoară amplu — istoricul temei. Pornind de la poezia greacă și latină, referindu-se la poezia latină medievală, apoi la cea franceză tot medievală, la cea italiană din aceeași epocă și, în sfîrșit, la Renașterea franceză și italiană, Anita Belciugăteanu descoperă rădăcinile temei tocmai în *Biblie* și le urmărește apoi proliferarea de-a lungul epocilor mai sus citate, descriind atît continuitatea tradiției cît și aspectele particulare ale fiecărei opere în parte, precum și influențele ce s-au exercitat de la o scriere la alta.

O nouă categorie a temelor ne-o înfățișează tipurile prezente în literatura universală, fie cele naționale (ca turcul, evreul, ungurul, germanul, englezul etc.), fie cele profesionale (soldatul, ofițerul, valetul, subreta, curtezana etc.), fie cele sociale (țăranul, aristocratul, proletarul etc.). Iată, și de data aceasta, o ilustrare și anume vom înfățișa tipul țăranului, pe larg cuprins în istoria literaturii mondiale. Referindu-ne numai la epoca de după Renaștere, ne întîmpină comedia lui Lope de Vega — *El villano en su rincon (Țăranul în groapa sa,* 1617), cea a lui Tirso de Molina — *La villana de Vallecos (Țărănca din Vallecos,* 1520), romanul lui Marivaux — *Le paysan parvenu (Țăranul parvenit,* 1735), mai cunoscutul roman al lui Balzac — *Les paysans (Țăranii,* 1845), mai tîrziu, lucrarea lui W. Reymont — *Chlopi (Țăranii,* 1909) — pentru a pomeni numai unele scrieri cu această temă la care adăugăm reflectarea atît de bogată a țăranului în literatura română de la Alecsandri la Rebreanu și pînă la Marin Preda și Ion Lăncrănjan. Și aici, ca și mai sus, tema poate fi defalcată pe motive și țăranul urmărit sub diferite aspecte, ca — de exemplu — țăranul exploatat, țăranul parvenit, țăranul răsculat etc.

O categorie tematică deosebită e cea a tipurilor legendare, cele biblice — Satana, Cain sau Iuda — cele de origine greacă — Prometeu, Oedip, Medeea, despre care am vorbit mai sus, Sapho, Leandru etc. — cele cu baze simbolice — Faust sau Don Juan, — care au fost tratate încă din prima jumătate a secolului trecut și dintre care ne vom opri asupra tipului prometeic, că-

ruia i-a dedicat o vastă cercetare mai sus citatul Raymond Trousson [4]. Cu o excepțional de bogată bibliografie, tema e urmărită din antichitate de la mit la Hesiod și pînă la prima cristalizare artistică a lui Eschil *(Prometeu înlănțuit)*, după care Prometeu reapare în evul mediu sub forme creștine, spre a izbucni, mai viguros, în Renaștere, fie în lucrările de erudiție mitologică de felul celei a lui Boccaccio (1360), fie în acelea ale gînditorilor epocii: Ficino, Erasmus, Bacon, Bruno, în poeții Renașterii și în petrarchism, mai departe, în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea în cadrul Enciclopediei, după care apar fragmentele lui Goethe și Herder, Prometeul romanticilor, de la Shelley începînd. În sfîrșit, tema e prezentată și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în veacul nostru. Tratarea, și aci minuțioasă, se reliefează prin continuitatea tradiției și originalitatea diferitelor interpretări, nelipsind nici raportări general-istorice și particular-literare ca și considerațiile estetice respective. Remarcabil e faptul că apar referințe și cu privire la literaturile din estul Europei și de la noi. E, desigur, locul să amintim aci studiul lui Tudor Vianu *Mitul prometeic în literatura română* — căruia i se integrează o introducere cu privire la temă în literatura universală [5].

Un tip legendar, dar aparținînd unei epoci mai recente, e cel al lui Don Juan, despre care vom mai înșirui cîteva date. El a determinat una din tradițiile cele mai susținute ale tematologiei. Punctul de plecare n-a putut fi încă statuat cu preciziune, erudiții oscilînd între legende din Italia, Portugalia sau Germania, în care personajul e prezentat uneori ca o ființă fantastică, alteori ca un real istoric.

Prima operă cu această temă a fost comedia atribuită lui Tirso de Molina — *El burlador di Sevilla y Convidado di piedra (Seducătorul din Sevilla și oaspetele de piatră*, 1630), urmată de numeroase comedii

[4] R. Trousson, *Le thème de Prométhee dans la littérature européenne (Tema lui Prometeu în literatura europeană)*, Geneva, Droz, 1964.

[5] T. Vianu, *Studii de literatură universală și comparată*, ed. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1963.

«dell'arte» cu același subiect, ca cele ale lui Gilberto și Cicognini, tot din secolul al XVII-lea, reluări succesive de către Molière (*Don Juan sau banchetul de piatră*, 1665), de către Thomas Corneille — o imitație în versuri — *Don Juan ou le festin de pierre* (*Don Juan sau banchetul de piatră*, 1673), de către spaniolul Antonio de Zamora (1714), de Goldoni (1730), după care tema reapare cu strălucire în romantism, prin nuvela muzicală a lui E. T. A. Hoffmann, prin «satira epică» a lui Byron (1819—1824), prin tragedia lui Pușkin *Kamennyi-gost* (*Oaspetele de piatră*, 1830), prin drama fantastică a lui Al. Dumas-père : *Don Juan de Marana ou la Chute d'un ange* (*Don Juan de Marana sau căderea unui înger*, 1837), prin Nikolaus Lenau cu al său poem dramatic *Don Juan* (1844), spre a cita numai unele din interpretările mai cunoscute la care se adaugă scrierile de o altă categorie ale lui Alfred de Musset, Théophile Gautier, ale lui Alexei Tolstoi (1817—1875), ale lui Jules Barbey d'Aurevilly, ale lui Edmond Haraucourt (1848), fără a uita *Man and superman* (*Om și supraom*) a lui Bernard Shaw, dar trecînd totuși peste alte numeroase opere, completate printr-o importantă tradiție muzicală, care purcede de la Wolfgang Amadeus Mozart (1787) și merge la poemul simfonic al lui Richard Strauss (1887). Un astfel de opulent material a fost utilizat cu pricepere în complexul studiu al lui Gendarme de Bevotte : *La legende de don Juan, des origines au romantisme* (*Legenda lui Don Juan de la origini la romantism*, 1929).

Un alt aspect al structurii fenomenului literar îl alcătuiesc ideile, care devin astfel, și ele, în mod firesc, obiectiv al cercetării comparatiste. După 1931, mai ales, Paul van Tieghem a introdus, ca o importantă orientare a literaturii comparate, direcția «istoriei ideilor», susținută apoi — peste un deceniu — îndeosebi de englezi. Prin «idei» nu înțelegem însă aci o reflecție de caracter abstract, a cărei analiză ar trebui să aparțină, de drept, filozofiei, ci doar reprezentări intelectuale izvorîte din sensibilitatea scriitorilor sau determinînd această sensibilitate. E zona de interferență dintre filozofie și artă literară, dar accentul cade — se înțelege de la sine — pe emoția generată de idei.

În linii mari, ideile ne pot întîmpina, în literatură, sub două ipostaze : cele ce aparţin structurii unei anumite opere literare particulare, de exemplu : *Luceafărului, Sărmanului Dionis* sau unor poeme de Leopardi ori Vigny, ale căror izvoare sau influenţe trebuie cercetate comparatist, şi ideile generale ale ansamblului operei unui scriitor, concepţia lui de viaţă («Weltanschauung»-ul său), care a putut fi înrîurită de filozofi, ca, de pildă, de un Rousseau, de Schopenhauer, de Nietzsche, de Tolstoi, de existenţialiştii germani etc. Istoria literaturii cunoaşte apoi scriitori cu spirit filozofic sau filozofi cu spirit literar ca Platon, Montaigne, Pascal, Rousseau sau Sartre ; la noi, e cazul să fie citat, cel puţin, Lucian Blaga.

Studiile comparatiste cu astfel de teme, vor trebui să se refere — deopotrivă — la planul filozofic şi la cel literar, care nu pot fi, de altfel, despărţite.

Lucrări tipice de istoria ideilor sînt, neîndoios, cele ale lui Paul Hazard (1874—1944), pomenite într-un capitol anterior, dar asupra cărora se cade să revenim în acest nou context. În cea dintîi cercetare a sa referitoare la *Criza conştiinţei europene* (1935), marele comparatist francez studiază scurta perioadă de timp de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, doar 35 de ani (1680—1715), care reprezintă tocmai momentul de tranziţie spre o nouă epocă de efervescenţă caracteristică celei anterioare, de la Racine la Fontenelle, de la acesta la Voltaire, urmărindu-se trecerea de la «stabilitate la mobilitate», de la vechi la modern, de la sud la nord. Circulaţia ideilor filozofice şi literare se produce pe o scenă care se lărgeşte tot mai mult, cuprinzînd Anglia, Germania, Franţa şi Olanda. E vremea în care se începe un nou asalt în numele raţiunii împotriva credinţelor tradiţionale. Se întrevede, la orizont, noul ideal al reconstrucţiei, operă a secolului al XVIII-lea, prin empirismul lui Locke, deismul italian, prin apariţia francmasoneriei, elaborarea dreptului natural, a unei alte morale sociale.

În cea de-a doua lucrare a lui Paul Hazard, de asemenea citată anterior — *Gîndirea europeană în secolul al XVIII-lea* (1946) —, se înregistrează, cu strălucire, evoluţia spre luminism şi, reluîndu-se descrierea unor

fapte de mult cunoscute, li se descoperă semnificațiile cardinale sub optica timpului. Se analizează «procesul creștinismului», la care iau parte un Voltaire, un Lessing sau un Genovesi, și se reconstituie acea «cité des hommes» care va fi opusă «cetății lui Dumnezeu», de mai înainte.

Ambele cercetări, devenite clasice în materie, se caracterizează printr-un amplu spirit de sinteză, care leagă ideile filozofice și literare aparținînd mai multor națiuni occidentale între ele, și se construiește astfel o imagine de ansamblu a epocii care — abandonînd clasicismul — se îndreaptă spre romantism. Studiile lui Paul Hazard pot fi considerate ca adevărate modele a ceea ce s-a numit «literatură generală» și pot fi socotite, în anumite limite, ca îndrumătoare pentru noile cercetări de istorie a literaturilor europene, proiectate de Asociația internațională de literatură comparată.

Detaliem acum cîteva din principalele categorii de idei care au alcătuit sau pot alcătui temele unor studii comparatiste.

Reținem, mai întîi, ideile filozofice, de felul celor ilustrate mai sus, prin cercetările lui Paul Hazard, secolul al XVIII-lea fiind prin excelență domeniul tipic al acestora. Comparatiștii urmează a se ocupa de circulația ideilor filozofice în cuprinsul operelor literare sau a curentelor literare de la popor la popor, surprinzînd — după cum am arătat — coincidențele dintre filozofie și literatură. Li se alătură apoi ideile religioase, într-un fel o subcategorie a celor filozofice, care pot fi întîlnite în operele unor scriitori ca Pascal, Klopstock, Lessing, Novalis, Milton, Lamartine, Dostoievski și ale altora. Aspecte sau tendințe religioase sau antireligioase apar, sub diferite forme, în mai toate epocile literare, și comparatismul e obligat a le studia geneza, care poate purcede din *Biblie* sau de la scriitor la scriitor, de la națiune la națiune, de la curent la curent. Puncte de plecare în cercetarea istoriei ideilor religioase întîlnim la Pascal, Bossuet, Fénelon, Voltaire, Rousseau, Chateaubriand, Lamennais, spre a cita numai cîteva din numele cele mai caracteristice. Cel din urmă, autorul unei cărți de răsunet în vremea ei : *Paroles d'un croyant* (*Cuvintele*

unui credincios, 1833), a pătruns și la noi, cu repeziciune, încă din al patrulea deceniu al secolului trecut, influențînd pe Heliade, pe Cezar Bolliac, fiind tradus în 1848 de Dionisie Romano și chiar mai înainte, în 1843, de un I. Manu de la Blaj. Înrîurirea lui Lamennais asupra *Cîntării României* a lui Alecu Russo e de mult recunoscută, prin structura compoziţională asemănătoare, prin stilul mesianic și retoric consonant epocii pașoptiste.

O categorie deosebită a istoriei ideilor cuprinde pe cele morale. Se înțelege că acestea apar în numeroase opere literare ca unele care ridică problemele existenței umane și rostul ei însuși. Primatul conștiinței morale apare frecvent, și avem aci doar greutatea alegerii, pornind de la scriitorii antici și pînă la Ibsen, de pildă. O tipică temă ilustrativă e cea pe care ne-o oferă *Polyeucte*, tragedie a lui Pierre Corneille, din 1643. Izvorul, destăinuit de autor însuși, se găsește în martiriul *Sfîntului Polyeucte*, scris de Simeon Metaphraste și care povestește tragica soartă a eroului, apărător al creștinilor împotriva persecutorilor romani, condamnat — de aceea — de chiar socrul său și executat. Se ridică aci mai multe probleme morale, și interpretarea lui Corneille trebuie pusă alături de izvorul său, apoi de o serie de interpretări muzicale, care cuprind pe Donizetti (1840), pe Gounod (1878) sau pe Dukas (1891).

Influențe stăruitoare au purces, pe tărîm moral, din opera lui Petrarca, socotit îndreptar etic al secolului al XV-lea și al XVI-lea, de la Montaigne, ale cărui *Eseuri* au făcut școală în Anglia, de la moraliștii francezi din secolul al XVII-lea, care l-au înrîurit, de pildă, pe Schopenhauer sau pe Nietzsche, de la Rousseau spre un Lev Tolstoi, despre care s-a scris și o lucrare, cea a lui Markovici (1928).

O interesantă categorie de idei e cea științifică. Ea a exercitat totdeauna înrîuriri vădite asupra literaturii, ca, de exemplu, teoriile și ideile științifice din anume epoci, influențele suferite de Emile Zola din domeniul biologiei și sociologiei sfîrșitului veacului trecut, sau cele primite de «decadenți» din psihiatrie și psihanaliză. O «poezie științifică» a existat încă din perioada Pleia-

dei, şi noile invenţii şi descoperiri ştiinţifice ale vremii noastre n-au fost cîntate numai o dată în literatură.

De o însemnătate deosebită sînt, desigur, ideile estetice a căror circulaţie a fost totdeauna vie, începînd din Renaştere, şi care, pornind din Italia, au radiat în multe direcţii în cadrul vederilor clasiciste despre artă, de exemplu. Înrîurirea lui Aristot asupra lui Horaţiu cea a amîndorura asupra scrierilor Renaşterii, influenţa lui Boileau sau Diderot asupra lui Lessing, circulaţia ideilor romantice în diferite ţări din Occident, înrîuririle străine asupra lui Heliade de la noi, studiate atît de precis de D. Popovici — iată numai unele din aspectele acestui domeniu, bogat în roade.

Li se alătură, tuturor acestora, ideile politice, n lipsite de la Platon şi pînă la scriitorii contemporani prin Bacon, Hobbes, Machiavelli, Locke, Vico, Hegel şi Marx. Arta literară a cuprins, în toate epocile ei, descrierea marilor şi micilor evenimente politice şi sociale, şi acestea au trecut — ca procedee şi conţinut — de la o literatură la alta. S-au înrîurit reciproc şi atitudinile naţionale, ca şi cele cosmopolite, concepţii politice de tot felul, şi toate acestea alcătuiesc un vast cîmp al ideilor, pe care comparatismul nu are motive să-l neglijeze.

De la idei despre care observasem, de altfel, că interesează în literatură mai mult prin ecourile lor în sensibilitate, trecem la aceasta însăşi, mai exact, la conţinutul sentimental al operelor literare. Desigur, literatura, ca şi toate artele, e, prin excelenţă, expresia vieţii afective, legată strîns de eul fiecăruia şi, ca atare, necomunicabilă. Caracterul strict personal al sentimentului împiedică însă comunicarea lui largă şi, prin urmare, el pare a nu se integra cîmpului influenţelor şi continuităţii tradiţiilor. Există totuşi — cum remarcă Paul van Tieghem — numeroase sentimente colective, ca, de exemplu, cel patriotic, cel al onoarei, cel al cinstei familiale, al ospitalităţii, al răzbunării etc. Ele depăşesc sensibil cercul restrîns al individualităţii şi se revarsă în albia continuităţii şi tradiţiilor. Despre sentimentul celei mai crude răzbunări reflectate în literatură ne-am întreţinut mai sus, în cadrul tematicii şi, prin urmare, nu mai e cazul să revenim spre a-l ilustra aci. Vom insista

să asupra situației speciale a literaturii sentimentale, cuprinsul căreia sensibilitatea se concentrează accentat, aproape ostentativ, reacționînd împotriva rațiomului și exceselor lui. S-a produs chiar — după cum a spus — un fel de «revoluție a sentimentului în literatură», ilustrată — în mod tipic — de curentul desfășurat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Mai ainte însă, poezia trubadurilor exemplifică, de asemenea, această eflorescență a sentimentului pentru colele al XII-lea și al XIII-lea. Ea s-a dezvoltat în drul Provenței, dar a trecut apoi în nordul Franței, în rmania și Italia. După observația lui Fr. Engels, arta tică provensală «a servit tuturor popoarelor romae, ba chiar și germanilor și englezilor drept un mo-, pe atunci, inegalat»[6]. Lirica trubadurilor era - după cum se știe — o poezie de curte dedicată, în ormele ceremonioase ale cavalerilor, temelor erotice. xtinderea ei poate fi ilustrată prin cei 400 de trubaduri dentificați individual, la care se adaugă alți 70, al căror nume a rămas anonim. În fruntea lor se așează, ca primul în serie cronologică, Wilhelm al IX-lea, duce de Aquitania și conte de Poitiers, și Jaufré Rudel, prinț de Blaye, ambii din secolul al XII-lea.

Intensificarea sentimentului duce pînă la modă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd se creează, după cum notam mai sus, un adevărat curent, cel al sentimentalismului. Prévost, Richardson, Fielding, Rousseau și Goethe, prin *Werther*, îl reprezintă pe o vastă arie a Occidentului. Romanele, în mare parte epistolare ale acestora, forma «epistolei» fiind ea însăși sentimentală, s-au bucurat de un succes imens la vremea lor, puternice influențe din Anglia exercitîndu-se asupra Franței și Germaniei și a acestor din urmă țări între ele. Epistolele din *Pamela, Amalia, Noua Heloiză* sau *Werther* au contaminat lumea epocii, exprimîndu-i sentimentele și stimulîndu-le. S-a produs atunci și apariția acelor «sentimente instructive și morale», în care fuzionau sferele afectivității cu cele ale ideilor. Samuel

[6] Fr. Engels, *Die Polendebatte in Frankfurt, Neue Rheinische Zeitung*, 3 sept. 1848.

Richardson extrăsese chiar, din propria sa operă, « antologie de maxime și sentimente instructive». Prero mantismul și apoi romantismul au înlesnit dezvoltare temelor sentimentale ale poeziei abordînd marile emoți și probleme ale vieții ca sentimentul morții și, legat d el, cel al decăderii civilizației, prin cîntarea ruinelo atît de extinsă în toată literatura europeană și cu ecou rile cunoscute și la noi, în opera lui Cîrlova, Alexan drescu sau Heliade. De o difuziune de același fel s-a bucurat sentimentul naturii, în plină eflorescență în romantism, dar nu lipsit de numeroase tratări anteri oare ca și alte numeroase categorii afective.

Domeniul comparatist își anexează, mai departe, studiul genurilor și speciilor literare, privite pe arie internațională, cum altfel nici nu e cu putință. Într-adevăr, dezvoltarea sau evoluția genurilor și speciilor a depășit totdeauna sfera literaturilor particulare și s-a extins, în același ritm, asupra mai multor epoci. O istorie a genurilor literare nu se poate întreprinde altfel decît ca o istorie comparată a lor.

Categoria și teoria genurilor a evoluat sensibil din perioada clasică și neoclasică, de la Aristot și Horațiu la Boileau, și de la aceștia în secolul al XVIII-lea, mai departe, spre romantism, și apoi de-a lungul secolului al XVIII-lea, pînă la noi. După un puternic naufragiu sub romantism unde în fond n-au dispărut cu totul, cum se crede, ci numai s-au amestecat, nu fără a-și accentua anume dominante, genurile s-au reafirmat sub înrîurirea clasificărilor științelor naturale și au dus pînă la poziția radicală a lui Brunetière. Lui i se datorește însă totodată, din pricina exceselor, o tendință generală de a se desconsidera genurile. Într-o astfel de atmosferă, totala lor negare de către Croce la începutul veacului nostru n-a mai putut surprinde. Aplicînd optica propriului său sistem, după care fenomenele artistice sînt unice și deci neclasificabile, esteticianul italian socotea genurile și speciile ca simple etichete sau nume, fără conținut real, o manifestare a nominalismului, prin urmare. Teoriile cele mai recente n-au împărtășit însă opiniile negativiste, pentru motivul temeinic că acestea

nu țin seama de faptele istorice reale, care ilustrează, în mod neîndoios, existența și permanența unor tipuri specifice de organizare și integrare a structurilor literare, chiar dacă ele au trebuit să evolueze în timp. Wellek și Warren consideră genurile și speciile ca «instituții» și teoria lor ca «un principiu de ordine», ca unele «care clasifică literatura și istoria literară nu în funcție de timp sau loc, ci în funcție de anumite tipuri specifice de organizare sau de structură a operelor literare». [7]

Eclipsa romantică și cea croceeană fiind, prin urmare, depășite, comparatismul va trebui să se ocupe și de istoria genurilor și speciilor.

Să statuăm însă, mai întîi, că e necesară precizarea terminologiei, și anume că tendința generală de a se amesteca genurile cu speciile nu e recomandabilă. Nu știm de ce n-am folosi expresia de «gen» pentru tipurile fundamentale ale structurilor literare, pentru epic, liric și dramatic, și pe cea de «specie» pentru numeroasele lor subdiviziuni, pentru schiță, nuvelă, roman, pentru meditație, odă, satiră, pentru comedie sau tragedie etc.

Studiul genurilor, pentru care Paul van Tieghem propune termenul forțat de «genologie», nu poate fi întreprins, după cum observam și mai sus, decît pe scară internațională, și, ca atare, el se oferă disciplinei noastre ca obiect specific. Speciile în proză ale genului epic pot fi studiate comparativ dacă sîntem preocupați de evoluția povestirilor de călătorie, de pildă, a celor fantastice, de la Cyrano de Bergerac la Swift, Holberg și Voltaire, sau de evoluția nuvelei din evul mediu și pînă recent. Oprindu-ne mai îndelung la cea din urmă, vom întîlni — mai întîi — în evul mediu, înainte de Boccaccio, mai înainte chiar ca italienii din trecento să-i zică «novella», povestiri eroice și sentimentale, realiste, satirice și licențioase, «fabliaux»-urile chiar, încă din secolul al XII-lea și al XIII-lea. Specia

[7] R. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, trad. rom., București, Editura pentru literatură universală, 1967, p. 300.

apare însă doar în momentul în care, desfăcîndu-se d alegorii și intenții didactice ca și de duritatea ei popu lară, se va cristaliza autonom prin *Decameronul* lui Boc caccio (1350—1355), urmat de o întreagă serie de cule geri din literatura italiană a secolului al XIV-lea ș pînă în secolul al XVI-lea, constituind epoca de aur a nuvelei devenită realist-satirică și decoltată. Începînd cu secolul al XIV-lea, nuvela reapare în diferite colțur ale Europei, în Anglia, cu *Povestirile din Canterbury* (1387) ale lui Chaucer, sau în Spania, cu *Contele Lucanor* (1337) a lui J. Manuel, Infante de Castilia. Secolele al XV-lea și al XVI-lea cunosc eflorescența nuvelei cavalerești burgheze, pigmentată de scepticism moral și cinism, ca în culegerea *O sută de nuvele noi*. În veacul următor, istoria nuvelei înregistrează un moment culminant cu *Nuvelele exemplare* ale lui Cervantes (1613), dezvoltînd atît teme tradiționale cavalerești și pastorale, unele sub influență italiană cît și subiecte cu totul originale. Marele autor spaniol sparge vechile cadre ale nuvelei italiene și construiește o specie estetic echilibrată, reflectînd umanitatea specifică a țării sale din epoca ce-i era contemporană, realizînd importante valori estetice pe plan psihologic și stilistic. Secolul al XVII-lea, cu toată înclinația sa spre romanul prețios sau burlesc, cultivă nuvele prin Scarron și Boisrobert și mai ales prin povestirile și nuvelele în versuri ale lui La Fontaine, care reînviază tradiția lui Boccaccio și a «fabliaux»-urilor. Trebuie menționat că, în această vreme, conceptul de nuvelă însuși evoluează, preluînd forma narațiunii sentimentale. *Princesse de Clèves* a contesei de La Fayette e tipul nuvelei de acest fel. Secolul al XVIII-lea cultivă, la rîndu-i, nuvela, prin Lesage, Prévost și Diderot, dar — potrivit atmosferei epocii luminilor — înclină spre povestirea filozofică. Romantismul încurajează, în felul său, dezvoltarea nuvelei, care prin conciziunea ce o caracterizează poate stimula intensificarea emoției prin concentrare, o tendință tipică a curentului. Nuvelistica lui Mérimée, a lui Nodier, a lui Balzac, a lui Nerval etc. reprezintă trăsăturile specifice ale artei romantice. Evoluția nuvelei continuă, sub noi forme, în perioada naturalistă

cu Daudet și Guy de Maupassant. În Germania, romantismul sprijină dezvoltarea nuvelei fantastice cu Arnim, Hoffmann sau Tieck, cel din urmă schițînd chiar o teorie după care nuvela ar «soluționa contradicțiile existenței și ar concilia idealismul cu realismul». O tendință spre cel din urmă se identifică, mai tîrziu, în opera lui Storm, Keller și C.F. Meyer. Nuvela a fost reprezentată în Anglia de Dickens, Stevenson, Kipling, de D.H. Lawrence, K. Mansfield și S. Maugham. America ne aduce contribuția nuvelei fantastice a lui E. Poe și, în secolul al XX-lea, pe cea a lui Anderson. Un capitol deosebit îl deschide nuvelistica rusă, cu Pușkin, Gogol și pînă la Lev Tolstoi și A. Cehov. Italienii îl adaugă pe G. Verga și L. Pirandello. În ultimele decenii, nuvela pare să fi trecut pe un plan secundar, biruită de roman, ceea ce a provocat discuții, vorbindu-se chiar de o «criză a nuvelei», dar contribuții ca cele ale lui Apollinaire, Mauriac sau Sartre au ridicat din nou prestigiul speciei.

Firește, n-am prezentat aci decît o scurtă schiță istorică și cîteva jaloane, fără preocuparea epuizării, dar evoluția nuvelei poate fi urmărită — chiar și în acest cadru — nu numai în succesiunea momentelor ei, ci și prin influențele și izvoarele ce o constituie, de la epocă la epocă și de la scriitor la scriitor.

Nu mai puțin interesantă se dovedește dezvoltarea romanului, specie tipică a epocii noastre, căreia i s-au dedicat numeroase studii, de mare circulație, privind stadiul ei actual. Ele au fost introduse desigur prin lucrări mai vechi, ca cea a lui Louis Maigron despre romanul istoric în epoca romantică.[8] Se pleacă aci de la W. Scott, întemeietorul speciei, și i se urmărește soarta în Franța cu Alfred de Vigny, Balzac, Mérimée și Hugo. Autorul nu pune accentul pe scriitor, ci pe structura romanului însăși, pe tehnica lui, care purcede de la W. Scott și pe care, de fapt, francezii nu și-au putut-o însuși la același nivel.

[8] L. Maigron, *Le roman historique à l'époque romantique (Romanul istoric în epoca romantică)*. Paris, 1898—1912.

Și speciile genului liric se oferă, firește, cercetării comparatiste, ca, de pildă, satira, fabula, elegia sau meditația, a căror evoluție pătrunde orizontal și vertical prin numeroase literaturi. Înrîurirea unor școli literare, ca cea a petrarchismului, de exemplu, începînd din secolul al XVI-lea, ca într-o lucrare a lui J. Vianey (1909), și care se continuă, de fapt, pînă în secolul al XVIII-lea, alcătuiește una din temele cele mai cercetate. Trebuie amintit aci și un studiu românesc, cel al lui Jean Livescu, cu privire la petrarchismul german. [9]

Se înțelege că nici problemele dramaturgiei n-au fost date uitării și comparatismul li se aplică adesea. Soarta tragediei clasice, care a dominat trei secole scenele Europei, influența lui Corneille și Racine îndeosebi în Anglia și în Olanda, căreia i-a dedicat un studiu J. Bauwens (1921), în România, unde N. Șerban (1940) [10] s-a ocupat de înrîurirea lui Racine — a trebuit să rețină atenția cercetătorilor. Nu altfel s-au petrecut lucrurile cu specia comediei, studiată începînd cu momentul ei spaniol și influența ei europeană în Franța, Anglia, Olanda, Germania, ca, de exemplu, în studiul lui E. Martinenche. De asemenea, desigur, a interesat înrîurirea lui Molière exercitată pînă tîrziu în secolul al XIX-lea. Drama shakespeareană constituie, mai departe, o temă majoră, și influența ei a fost tratată, de exemplu, de Gundolf, referindu-se la «spiritul german», sub trei aspecte : «materia, forma și fondul». E aci locul să amintim și de ecourile europene ale lui Shakespeare, prezentate și la noi de Tudor Vianu [11].

E de la sine înțeles că asupra genurilor și speciilor se pot compune numeroase lucrări comparatiste și că exemplele de mai sus, ca, în genere, și ce-

[9] J. Livescu, *Deutscher Petrarchismus im 18. Jahrhundert. (Petrarchismul german în secolul al XVIII-lea)*, 1943.

[10] N. Șerban, *Racine en Roumanie (Racine în România)*, 1940.

[11] T. Vianu, *Studii de literatură universală și comparată*, ed. a II-a, București, Editura Academiei R. P. Române, 1963.

lelalte din această expunere, n-au decît un caracter ilustrativ.

O fațadă caracteristică a structurii operei literare e compoziția, definită ca «arhitectură generală a operei». Problemele compoziției interesau mai mult în veacul trecut, cînd ele erau tratate uneori în chip dogmatic, ca, de pildă, de către Paul Bourget, care dorea un roman sistematic și riguros, construit geometric. S-a observat însă că unele specii literare nu acordă vreo însemnătate deosebită compoziției, tectonicii. S-a constatat chiar o indiferență față de compoziție încă la Goethe, în al său *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, sau la Dickens, în al său *David Copperfield*. Albert Thibaudet a contestat prezența compoziției în poezia lirică, din pricina spontaneității ei, care-și refuză orice fel de plan preconceput. Dacă observăm însă că lipsa compoziției atît de frecventă în romanul modern contemporan, ascunde totuși — ea însăși — un fel de compoziție și anume pe cea a dezordinii voite, spre a sugera anume concepții de viață, atunci nu putem să trecem ușor peste acest aspect necesar al operei. În unele scrieri, epice mai ales, ne întîmpină așa-numita «compoziție în lanț», în care faptele se înșiruie în jurul personajelor centrale și se deapănă logic, ca în opera lui Stendhal, în timp ce în altele domină «compoziția în țesătură», în sensul că se urmăresc firele unor acțiuni în mod separat, apoi se revine asupra lor, după ce au fost părăsite și, din cînd în cînd, se înnoadă totuși între ele, ca în *Anna Karenina* a lui Tolstoi. Se adaugă și alte feluri de compoziție, ca cea în perspectivă, în labirint etc. Comparatismului îi revine sarcina să statueze diferitele moduri ale compoziției, să le ilustreze prin opere reprezentative și apoi să le urmărească repetarea în istoria internațională a genului sau a temei respective. Desigur, va fi vorba și despre procedee împrumutate de la autori străini, și eventual de modificarea lor de către scriitorii naționali sau de simple paralelisme de tip compozițional, expresii ale unor conținuturi analoge.

Structurile literare caracterizîndu-se, îndeosebi, prin faptele lingvistice ce le stau la bază, comparatismului i se cere să se îndrepte cu precădere chiar și în această direcție. Se ridică atunci problemele stilisticii literare, despre care va trebui să însemnăm — mai întîi — cîteva generalități.

Renumita expresie a naturalistului Buffon, după care «stilul e omul însuși», a atras atenția stăruitor asupra caracterului personal, strict particular al stilului. Faptul, apoi, că acesta e strîns legat de structura limbilor naționale a întărit — la rîndu-i — trăsăturile lui specifice, de data aceasta printr-un cadru colectiv, precis delimitat. De aci s-ar putea deduce că literatura comparată n-ar putea fi aplicabilă stilisticii literare, fiindcă ar da peste fenomene extrem de individuale. Pentru unii stiliști, ca, de pildă, pentru Vossler, stilul se definește ca «interpretarea individuală» a limbii. În realitate, caracterizările de acest fel sînt vădit unilaterale întrucît reduc stilul la funcția de reflectare a spiritului individual, pierzînd din vedere faptul cardinal că, în definitiv, stilul nu e strict introspectiv, ci — în chip evident — un mod de comunicare, și, prin urmare, i se adaugă o vădită finalitate socială. S-a putut spune, de aceea, cu drept cuvînt, că distingem în cuprinsul stilului două aspecte ce se suprapun organic, și anume : cel relativ-individual și cel general-social, iar acesta din urmă e constituit — la rîndu-i — dintr-o structură națională și una în care se integrează, în mod necesar, anume influențe străine. Comparatismul nu poate lipsi, prin urmare, nici cu prilejul cercetării stilului, ba chiar — după părerea lui Étiemble — el își găsește aci o aplicație fundamentală, dat fiindcă, în fond, după cum spune acest autor, «literatura e făcută din cuvinte». Stilistica comparată a rămas însă, în genere, un domeniu foarte neglijat, deși — în ultimii ani — n-au lipsit unele începuturi, pe care profesorul francez le citează. El ne vorbește [12] de inaugurarea unei colecții de acest fel la Didier, prin

[12] *Op. cit.*, p. 90.

apariţia a două lucrări despre stilistica comparată a limbii franceze şi a celei engleze, şi a limbii franceze şi a celei germane, semnată prima de J. P. Vinay şi J. Darbelnet (1958), şi cea de-a doua de Alfred Malblanc (1961). Se mai citează, mai departe, un studiu comparativ al francezei şi polonei de Boleslav Kirski şi intensificarea cercetărilor în lumea socialistă, de către Alexeev şi Jirmunski, îndeosebi. Am putea adăuga şi dezvoltarea stilisticii literare la noi, datorită îndrumării fructuoase a lui Tudor Vianu, dar ea nu se aplică propriu-zis la stilistica comparată.

Cel dintîi capitol al acesteia ar trebui să se refere la limbă, adică la cuvintele şi structurile lexicale împrumutate din străinătate. Este evident că limbile se contaminează între ele şi că, în anumite epoci, înrîuririle din afară s-au dovedit foarte puternice. În Franţa secolului al XVI-lea, scriitorii luptau contra grecizării şi italienizării, în al XVIII-lea în Spania, în contra francizării, în secolul al XVI-lea şi al XVIII-lea, la noi, s-a dus o luptă susţinută împotriva slavizării şi grecizării, în secolul al XIX-lea în contra latinizării şi italienizării ; în vremea noastră, se discută mult cu privire la influenţa americană asupra limbii franceze şi germane etc. Astfel de înrîuriri au fost caracterizate chiar de către Étiemble ca «fapte de colonizare» şi ele au provocat o vie reacţiune.

Trebuie observat însă aci că nu e cazul să confundăm cercetarea lingvistică cu cea a literaturii comparate propriu-zise. Contaminările limbilor între ele sînt studiate de comparatism numai în măsura în care ele depăşesc lingvistica spre stilistica literară adică ating problemele de expresivitate şi pe cele de accesibilitate. Influenţele străine interesează, cu alte cuvinte, numai dacă reflectă, într-un mod pozitiv sau negativ, anume efecte artistice, de pildă, sprijinind cristalizarea comicului prin deformarea lexicului eterogen, exprimînd un anume pedantism şi snobism, îngreunînd procesul de comunicare al conţinutului operei literare etc.

Capitolul de stilistică lexicală e însoţit însă şi de celelalte probleme ale acestui domeniu ca cele de stilistică fonetică, cercetînd valoarea expresivă a sune-

telor, hiaturile, cacofonia, aliteraţiile şi asonanţele, nu fără a se referi şi la simbolismul fonetic, înţeles totuşi în raport cu sensul întregului context, în sfîrşit, la stilistica morfologică şi sintactică, şi apoi la figurile de stil. Cu privire la toate aceste materii şi la fiecare în parte, dar şi la ansamblul lor închegat, comparatismul are a-şi spune cuvîntul său, prea rezervat pînă acum.

Dintre studiile referitoare la înrîuririle stilistice, să menţionăm — încă o dată — pe cele privitoare la petrarchism, care se extinde pînă în secolul al XVIII-lea din Italia în Spania, în Anglia, în Germania, accentul căzînd pe probleme de vocabular şi imagini, şi cele care abordează stilurile baroce ale marinismului, gongorismului, euphuismului, preţiozităţii etc. O culegere de poeme ca cea a lui Giambattista Marino din 1602, intitulată *Rime*, a exercitat puternice înrîuriri asupra gustului literar al secolului său, în sensul cultivării virtuozităţii mai mult verbale. Alături de acesta, se iveşte şi Gongora, la începutul aceluiaşi secol, creatorul «cultismului», caracterizat prin metafore extravagante, prin latinisme şi neologisme laolaltă, prin întorsături complicate de topică, ceea ce duce la un tipic ermetism înrîurind totuşi arta poetică a vremii sale. Cu cîteva decenii mai înainte, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, John Lyly publica în Anglia romanele din seria *Euphues*, cu trăsături stilistice ca antiteze, aliteraţii, interogaţii, simetrii, ce au exercitat — de asemenea — influenţe în epoca respectivă.

Un sector distinct al stilisticii comparate îl alcătuieşte studiul imaginilor, al înrîuririlor acestora de la o literatură la alta ca în cazurile amintite mai sus. Hiperbolele, metaforele, antitezele, comparaţiile etc. barocului literar din secolul al XVII-lea n-au rămas fără urmări, şi cel puţin tipul lor literar s-a menţinut pînă la vremea noastră. O cercetare comparată cu privire la figurile de stil ar descoperi, pe de o parte, un depozit comun de imagini între mai multe literaturi ale lumii, pe de alta — imagini legate de anume particularităţi naţionale, şi, în sfîrşit, figuri strict personale ale fiecărui scriitor în parte. Variaţia pe literaturi

e uneori atît de vie, încît aceeași imagine poate trezi sentimente deosebite și contradictorii. Étiemble ne citează, de pildă, cazul culorii de alb, care înseamnă pentru noi puritate și determină efecte stenice, în timp ce chinezii simbolizează prin alb doliul, singurătatea și durerea.

Sub proiectorul comparatismului pot cădea și diferitele forme ale poeziei, ca, de exemplu, cele fixe, aspectele strofice, cele metrice, ritmul și rimele etc. Studiul sonetului, gazelului, rondelului sau glosei în literatura universală a diferitelor epoci n-a fost încercat decît în parte, în sensul comparării variatelor exemple care le ilustrează, de asemenea cel al tipurilor de strofe (terțina, catrenul, octava, rima etc.).

Cercetările de metrică comparată, solicitate și ele de Étiemble, nu sînt prea numeroase pînă acum. În fruntea lor se așază studiul reputatului lingvist Antoine Meillet cu privire la originile sud-europene ale metricii grecești, în vederea reconstituirii sistemului general european al metricii. Se mai adaugă studiile lui László Gáldi asupra stilului poetic al lui Eminescu (1964), inclusiv asupra metricii poetului, cu care prilej se urmăresc și influențele străine, și unele lucrări anterioare ale aceluiași, asupra înrîuririi metricii lui J. Kohanovski asupra lui Dosoftei [13].

[13] *Un grand disciple roumain de J. Kochanowski : le métropolite Dosithée*, în *Studia Slavica*, 1960.

6
Forma sau modalităţile raporturilor internaţionale
I. Relaţiile directe

Factorii determinanţi

«Materiei» raporturilor internaţionale, despre care ne-am întreţinut anterior, i se adaugă — după cum am anunţat, de asemenea — în cadrul domeniilor literaturii comparate, tipurile fundamentale ale acestor raporturi. În capitolul dedicat *Termenului şi obiectului* am enumerat aceste tipuri şi anume :

1. Relaţiile sau contactele directe dintre literaturi ;

2. Paralelismele dintre acestea, în măsura în care ele nu presupun relaţii directe ;

3. Raporturile de independenţă adică structurile originale ale diferitelor literaturi, determinate prin metoda comparată.

a) Ne ocupăm, mai întîi, de relaţiile directe dintre literaturile particulare sau naţionale.

Să observăm, cu titlu introductiv, că anume împrejurări de caracter general înlesnesc contactele dintre literaturi, în mod evident. Ne referim, astfel, la condiţiile economice şi politice, precum intensificarea comerţului sau raporturilor diplomatice şi militare. Circulaţia mărfurilor a fost uneori paralelă cu cea a căr-

ţilor, sau acestea înseşi au alcătuit obiectul schimbului comercial. Războaiele au sprijinit, în mod direct, opera de difuzare a culturii, cum a fost cazul cu cele din antichitate, din Renaştere, cu războaiele napoleoniene, şi chiar cu cele din vremea noastră, în măsura în care ele depăşind caracterul lor destructiv, au înlesnit contactele literare.

În numeroase epoci, în antichitate, în evul mediu, în Renaştere, în perioadele clasicismului, în secolul al XVII-lea şi mai ales în al XVIII-lea, din epoca burgheză şi pînă astăzi, s-a creat — din motive şi condiţii deosebite — o atmosferă prielnică relaţiilor internaţionale cu caracter cultural şi literar. Secolul luminilor e tipic în această privinţă, şi studii, ca cele mai sus amintite ale lui Paul Hazard, au explicitat ţesătura intimă a acestor raporturi. Începînd din veacul al XIX-lea, contactele au devenit atît de stringente încît Goethe a putut considera, încă din 1827, după cum se ştie, că poezia a devenit «un bun al întregii omeniri» şi că a sosit timpul «literaturii universale». Constatarea goetheană a fost însă întărită în sens explicativ prin cunoscutul pasaj din *Manifestul Partidului Comunist* cu privire la transformările economice şi culturale din prima jumătate a veacului trecut. S-a arătat acolo că, prin exploatarea pieţii mondiale, burghezia a făurit o producţie şi o consumaţie cu caracter internaţional, consolidînd dependenţa economică a naţiunilor între ele şi adăugînd că fenomenul s-a manifestat în acelaşi fel şi cu «producţiile spirituale», care au devenit «bunuri culturale comune» şi astfel s-a putut crea o literatură universală («eine Weltliteratur»). Trecîndu-se de pragul secolului al XVIII-lea spre cel de-al XIX-lea, de la o concepţie raţionalistă la una istorică a culturii, s-au produs şi condiţiile de apropiere dintre literaturi pe ambele căi posibile, prin trăsăturile comune dintre ele, dar şi prin cele diferenţiale. Procesul a continuat, firesc, şi e în curs şi în epoca noastră. Dependenţa economică şi spirituală dintre naţiuni e azi un fenomen curent, concomitent, de altfel, cu cel al afirmării originalităţii diferitelor culturi.

E timpul să prezentăm acum factorii care vehiculează de la emițător la receptor «materia literară» mai sus descrisă, temele, motivele, tipurile, ideile și istoria lor, sentimentele, genurile și speciile, compoziția, stilul și modalitățile lui, formele strofice și metrice etc., dar și operele ca unități, ansamblul lucrărilor unui autor, curentele și școlile literare etc. Acești factori au fost uneori caracterizați drept «curieri» ai comparatismului sau drept «intermediari» între termenii în raport, încercîndu-se chiar — de către Paul van Tieghem — un barbarism pe bază grecească : *mesologie* (de la *messos,* care înseamnă mijloc) și care ar urma să se ocupe de studiul acestor factori, dar calificativul nu s-a putut impune.

Relațiile directe dintre literaturi sînt, desigur, cu atît mai temeinice, cu cît ele se bazează pe cunoașterea directă a limbilor respective, înlesnind, prin urmare, apropierea cea mai adecvată de textele originare. Una din misiunile de seamă ale comparatismului ar consta, de aceea, în studiul pătrunderii limbilor străine în diferite țări, în descrierea tradițiilor de cunoaștere ale acestor limbi, în precizarea extensiunii difuzării lor etc. Lucrările de acest fel sînt însă foarte rare, dintre ele putînd fi citată ca tipică doar cea a lui Georges Ascoli despre *La Grande-Bretagne devant l'opinion française au XVII-e siècle (Marea Britanie în judecata opiniei franceze în secolul al XVII-lea,* 1930), care se ocupă de răspîndirea limbii engleze în Franța, în această perioadă. În genere, s-a putut constata, de pildă, că, în ciuda simpatiei lor pentru germani, romanticii francezi — Hugo, Lamartine, Vigny, Musset — nu aveau cunoștințe prea dezvoltate cu privire la limba respectivă. Relații de acest tip ne-au dăruit doar lingviștii în mod indirect, și M. F. Guyard citează un exemplu prin lucrarea lui Fraser Mackenzie, *Les relations de l'Angleterre et de la France d'après le vocabulaire (Relațiile Angliei și Franței după vocabular,* 1939).

În ce privește cunoașterea limbilor străine la noi, ea se mărginește la sfera clericilor și boierilor, pentru perioadele mai vechi, cînd slava și greaca dominau, ceea ce prilejuia contactul cu literatura popoarelor respec-

tive. În secolul al XIX-lea, se adaugă limbile occidentale, în primul rînd franceza, apoi — mai tîrziu — germana, italiana și engleza.

Distingem, mai departe, ca factori colportori ai relațiilor directe dintre literaturi, o seamă de agenți individuali și alții colectivi. Din categoria celor dintîi vom cita numai cîteva nume ilustrative : dintre scriitorii francezi ai secolului al XVIII-lea, pe abatele Le Blanc, pe abatele Prévost sau pe La Place, cari au devenit solii literaturii engleze în Franța, în timp ce Boneville și Liebault ai aceleiași literaturi în Germania, iar Linguet în Spania. Poezia germană a avut în Bertola un crainic în Italia, iar literatura franceză — îndeosebi J. J. Rousseau — pe Karamzin în Rusia. Figurile franceze reprezentative în acest domeniu rămîn însă Voltaire pentru Anglia și D-na de Staël pentru Germania. Cel dintîi, exilat peste Canalul Mînecii în 1726, după penibilul său incident cu cavalerul Rohan, trăi în Anglia trei ani, bine primit de aristocrație și de oamenii de litere, filozofi și savanți. Voltaire fu entuziasmat de progresul acestei țări pe tărîm filozofic și politic îndeosebi, libertatea de opinii, toleranța religioasă și opoziția față de orice fel de absolutism impresionîndu-l adînc. Reîntors în Franța, popularizează, după cum am arătat și anterior, prin *Lettres philosophiques ou anglaises (Scrisori filozofice sau engleze)*, apărute în 1733 în Anglia și în anul următor în Franța, dar arse aci — concepțiile politice, literare și filozofice pe care și le însușise în exil. D-na de Staël realizează, mai tîrziu, în renumita ei lucrare *Despre Germania* (1810), aceleași țeluri și anume difuzarea teoriilor literare de dincolo de Rin în momentul eflorescenței spirituale marcate de «Sturm-und-Drang», de renașterea spiritului clasic și de afirmarea romantismului german, după cum am mai observat. Dezvoltată pe plan filozofic, sociologic și literar, scrierea — în opoziție radicală cu Napoleon — e prețioasă nu numai din punctul de vedere al răspîndirii ideilor romantice germane în Franța, dar și pentru că a stimulat liberalismul francez înăbușit de împărat.

Interesant e, mai departe, cazul legării unor relații dintre diferitele culturi sau literaturi cu sprijinul unor personalități care nu aparțin nici țării emițătoare, nici celei receptoare. O astfel de figură a fost, în primul rînd, olandezul Erasmus, important factor de cimentare al umanismului occidental, dar avînd relații și cu umanismul oriental, ca — de pildă — cu Nicolaus Olahus. De asemenea, Bodmer și Breitinger propagă, de la Zürich, difuzarea ideilor literare engleze pentru germani. Numeroase personalități grecești sau române de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea mediază nu numai între cultura greacă și cea română, dar și între literatura franceză a luminilor și cea română din aceeași perioadă. Date copioase din acest domeniu sînt expuse în cunoscuta lucrare a lui D. Popovici despre *La littérature roumaine à l'époque des lumières (Literatura română în epoca luminilor).* Un factor de seamă al etapei ce a urmat de îndată după cea a luminismului se dovedește a fi Heliade, colportor și traducător al scriitorilor străini, autorul unui proiect de bibliotecă universală, pe care l-a alcătuit după Aimée Martin.

Printre agenții individuali ai literaturilor străine sînt citați frecvent, și cu drept cuvînt, călătorii, fie scriitori, fie nu. Ei străbat nu numai țările clasicismului, Grecia, Italia, Franța, ci și întreaga Europă și răspîndesc pretutindeni imaginile pe care le adună în peregrinările lor. Se înțelege că prin noile mijloace tehnice ale epocii noastre, spațiul a devenit tot mai restrîns și apropierile tot mai intime. S-a născut apoi, pe această cale, o întreagă literatură de călătorii, și prin ea, chiar personalități de seamă, ca Walter Scott, Goethe sau Lev Tolstoi, au cunoscut aspecte caracteristice ale străinătății. Pe lîngă numeroasele cărți de călătorii ale literaților, vom cita lucrarea unui comparatist specializat ca Jean-Marie Carré, care a prezentat *Voyageurs et écrivains français en Egypte (Călători și scriitori francezi în Egipt,* 1933). De la noi, călători străini prezentați în studiile de istorie, în primul rînd în cele ale lui N. Iorga, au transmis — peste hotare — imagini ale țării și poporului român.

În ce privește factorii colectivi, amintim — mai întîi — faptul că anume țări și anume orașe au jucat un rol deosebit de activ. Între primele se citează, de obicei, Elveția, și pentru utilizarea aci a mai multor limbi, apoi Olanda, prin poziția ei geografică aproape de principalele țări de mare cultură de pe continent și totodată de Anglia. Centre urbane cu astfel de funcțiuni sînt, de pildă, Paris, Lyon sau Rouen în Franța, Frankfurt pe Main în Germania, Veneția în Italia. Urmează anume instituții care au sprijinit relațiile dintre culturi și literaturi, în primul rînd, desigur, academiile și universitățile. Marile centre universitare italiene ca Bologna, încă din evul mediu, franceze ca Parisul, germane ca Berlinul de mai tîrziu, au întreținut o atmosferă de concordie internațională și au vehiculat valorile literare din mai multe țări ; de asemenea academiile, ca, de exemplu, cele italiene din Renaștere, factori activi ai transmiterii moștenirii antice. Se adaugă bibliotecile publice, de multe ori și cele particulare, depozite de numeroase cărți ale tuturor popoarelor, întreținînd permanent interesul pentru literaturile străine. Nu poate fi ignorat, mai departe, nici rolul tipografiilor, al librăriilor și editurilor, centre de colportare — la rîndu-le — ale literaturilor străine. Să ne gîndim numai la rolul Veneției ca centru tipografic și editorial în epoca Renașterii, nu numai pentru umanismul occidental, dar și pentru Răsăritul Europei, inclusiv pentru țările noastre.

Printre factorii colectivi, se mai situează în antichitate, dar mai ales în Renaștere, curțile princiare sau domnitoare de toate gradele, la care veneau deseori, în refugiu, poeți, filozofi, ori savanți străini, ca la curtea lui Friederich al II-lea sau la cea a Ecaterinei din Rusia. Mai specifice sînt însă grupurile de prieteni literari, cenaclurile și saloanele literare, care au înlesnit totdeauna circulația valorilor literare străine. Un astfel de grup de prieteni e cel din secolul al XVI-lea al școalei lyoneze, care reprezintă tranziția de la Marot la Pleiadă. Departe de teologii sorbonarzi și de presiunile Inchiziției, școala lyoneză — întrunind poeți și poetese, ca Maurice Scève și Louise Labé — se ca-

racterizează printr-un spirit mai liberal ce deschide larg porţile influenţelor germane şi italiene. Citabil, în acest sens, e apoi grupul francez de admiratori ai englezilor, ai lui Shakespeare şi Ossian, cuprinzînd pe Stendhal, Ampère, Merimée. Astfel de grupuri se întîlnesc, desigur, înlăuntrul fiecărei literaturi în parte, de obicei strînse în jurul unei publicaţii literare — despre care vom vorbi însă mai departe. Cenaclurile dezvoltă, de asemenea, gustul pentru literaturile străine, şi vom cita aci cîteva dintre ele. Iată, de pildă, mai întîi, Pleiada, grupată în jurul lui Pierre Ronsard, care, împreună cu prietenii săi, Antoine de Baïf şi Joachim du Bellay, întemeiaseră mai întîi «brigada», căreia i s-au asociat apoi şi alţi literaţi. Pleiada poate fi considerată, deopotrivă, ca un cenaclu, dar şi ca o şcoală, ceea ce interesează însă aci e numai rolul ei în circulaţia valorilor străine. Aceasta s-a produs într-adevăr, în sensul potenţării moştenirii antice, îndeosebi a celei greceşti şi a relaţiilor cu literatura italiană, considerată — în epocă — drept a treia literatură clasică. Un cenaclu, devenit în curînd şcoală şi care se aşează la izvoarele romantismului european şi german, e «Sturm und Drang»-ul celui de al optulea deceniu al secolului al XVIII-lea. În cuprinsul lui intră Goethe, dar şi Herder, în ciuda trăsăturilor sale luministe, Maximilian Klinger, autorul piesei care a denumit mişcarea, şi alţi scriitori, mai puţin remarcabili, ai timpului. Cenaclul se situează pe o poziţie antiluministă şi împotriva chiar a *Aufklärung*-ului *(luminismului)* german, a raţionalismului, prin urmare. Ideologia sa e individualistă şi liberalistă ca şi, în acelaşi timp, accentuat germanistă. Faţă de influenţele străine, «Sturm und Drang»-ul o rupe cu înrîurirea franceză clasică, dar suferă totuşi puternic influenţa lui Rousseau ca şi cea engleză, pornind de la Shakespeare şi Ossian, de la care purced, în parte, valurile pasionalităţii timpului. În istoria literaturii noastre, exemple tipice de cenaclu ne sînt dăruite de «Junimea», de «Literatorul», de «Sburătorul» etc. Caracteristic pentru structura unui autentic cenaclu rămîne, desigur, cel al lui Al. Macedonski, constituit încă înainte de 1900,

grupat și regrupat de numeroase ori în cursul vieții maestrului, schimbîndu-și sediul, cînd nu era la revistă, pe la diferite locuințe ale poetului, și în jurul căruia s-au adunat scriitori din mai multe generații. În ce privește rolul acestui cenaclu relativ la vehicularea literaturilor străine, linia lui generală era, după cum se știe ca și cea de la «Sburătorul» de mai tîrziu, modernistă în sensul cel mai larg al termenului și se îndrepta aproape exclusiv spre literatura franceză, cu toate experiențele ei de la sfîrșitul veacului trecut, de la parnasianism la simbolism, instrumentalism etc., atingînd uneori și școlile de avangardă, ca, de pildă, futurismul italian. Cenaclurile grupate, ca unele din cele mai sus-citate, în jurul unor reviste de seamă se bucură, firește, de un mai mare prestigiu și joacă un rol mai viu cu privire la circulația valorilor străine. Dintre acestea, vom cita, în continuare, cenaclul din preajma renumitei reviste a lui Friederich și August Wilhelm Schlegel — «Athenäeum» —, publicată la Berlin în 1798 și căreia i s-au alăturat nume ca Novalis, Schleiermacher, mai tîrziu, Schelling. Gruparea se războiește, ca toate asociațiile romantice, cu valorile tradiționale, și-și propune să instaureze figurile noii lumi ce începea să apară. Ea dezvoltă o aprinsă admirație pentru scriitorii Renașterii, pentru Dante, Petrarca, Boccaccio, Camões, Cervantes și-și ia ca model, după propunerea lui Friederich Schlegel, triada «Dante, Shakespeare, Goethe». Cenaclul din jurul revistei citată răscolea deci, cu spiritul său romantic, inovațiile literare ale unei epoci ce-i impusese idoli noi. Ceva mai tîrziu, în Franța, mișcarea romantică se dezvoltă și ea în jurul unor cenacluri, închegate de Charles Nodier, și care cuprindeau pe Hugo, Vigny, Sainte-Beuve, Dumas, Boulanger, Musset. Revistele care apar ca centre de cristalizare, sînt *La muse française* (1823) și *Le Glôbe* (1824). În acest moment al romantismului francez, privirile sînt ațintite, în ce privește străinătatea, la concepția *Prefeței lui «Cromwell»*, spre Ariosto, Cervantes și Rabelais, «cei trei Homeri bufoni», și mai ales spre Shakespeare, în perspectiva unei optici realiste, după care «tot ce este în natură se găsește și în

artă». E tipic strigătul entuziast al unor gazetari ai epocii, cari se referă și la influențele străine : «Trăiască englezii și germanii. Trăiască natura brută și sălbatică, care retrăiește atît de potrivit în versurile d-lor de Vigny, Jules Lefèvre, V. Hugo.» [1] În Italia, o funcție analogă îi revine periodicului *Conciliatore* (1811—1819), la care colaborează și Giovanni Berchet, reprezentant de frunte al romantismului italian după Manzoni, traducător al lui Gray, Goldsmith, Schiller și al unor vechi romanțe spaniole.

Un factor care stimulează insistent relațiile dintre literaturi îl alcătuiesc renumitele «saloane» ale diferitelor epoci. La originea lor trebuie așezată contribuția franceză, legată de eflorescența vieții mondene, începînd din secolul al XVII-lea. Cel dintîi salon de mare reputație e cel al Catherinei de Vivonnes, marchiză de Rambouillet, care izbutește să adune la ea scriitori, artiști, savanți, cu toții amatori de plăceri spirituale, care se incitau reciproc la variate discuții intelectuale. Fără prea multă ceremonie și în afară de orice formalism frivol, dar cu decență și înaltă politețe, se desfășoară întrevederile acestui salon și a celor următoare. Părerea unanimă era că prin conversație se poate învăța mai mult decît prin lecturi. Se înțelege că salonul D-nei de Rambouillet cultivă și literaturile străine, și îndeosebi pe cea italiană. Saloanele reapar mereu în Franța pînă la Revoluția din 1789 și se integrează unei tradiții bine susținute, fiind reluate și după marile evenimente politice ale epocii, la începutul secolului a XIX-lea, de către D-na de Staël, care reunește la ea pe D-na Récamier, pe D-na de Beaumont, pe Benjamin Constant, pe Fauriel etc. În salonul D-nei Récamier apare și Chateaubriand. Moda saloanelor se extinde, de altfel, în tot veacul de care vorbim, în numeroase țări, în Germania, Italia, Austria, Rusia și nu ne lipsește nici nouă, la Iași și la București, unde se organizează *soirées*-uri boierești, după modelul francez, și unde se discută aspecte ale literaturii franceze, foarte răspîndită în epoca curentului Heliade și

[1] L. Thiessé, *Mercure de France*, 1826, nr. 1.

după acesta. Periodicele timpului — *Curierul românesc, Albina românească,* unele reviste în limba franceză sau bilingve ca *Le glaneur moldo-roumain (Spicuitorul moldo-român),* publică frecvente dări de seamă cu privire la aceste reuniuni mondene.

Importanți factori mijlocitori între literaturi sînt, desigur, periodicele, dintre care unele au și fost citate mai sus. Le completăm adăugînd și altele, care au jucat un rol însemnat în acest domeniu. Ne referim la revistele din secolul al XVIII-lea ca *Journal étranger en France,* apoi *Gazette littéraire de l'Europe,* înmulțite în veacul următor cînd apar *Archives littéraires de l'Europe, Revue britanique, Revue germanique* etc., periodice specializate în ce privește relațiile literare ca *Revue des deux mondes, Revue de Paris, Mercure de France, L'Année littéraire, Deutscher Merkur, Conciliatore* etc. Informații copioase referitor la literaturile străine apar adesea aci. Cu privire la unele din aceste periodice s-au scris monografii întregi sau cel puțin studii parțiale ca despre *Journal étranger, Archives littéraires de l'Europe,* despre *L'Année littéraire* (1749) etc. Difuzarea gazetelor și revistelor străine care aduc știri despre literaturile străine la noi începe încă din secolul al XVIII-lea, cînd se citea, de pildă, *Le journal encyclopédique, Le journal littéraire, Mercure de France,* dar și unele periodice italienești, ca *Notizie del mondo* și *Il redattore italiano* sau nemțești, ca *Die fliegende Post* sau *Offene Zeitung.* Prin unele din acestea se propagă ideile Revoluției franceze, și, în orice caz, opiniile progresiste ale Europei timpului. Desigur, răspîndirea periodicelor străine va fi tot mai frecventă în secolul al XIX-lea și mai tîrziu.

Firește, servicii evidente aduc și dicționarele, enciclopediile, gramaticile, operele pedagogice etc., în care mișună și informații referitoare la literaturile străine, informații mai mult sau mai puțin exacte.

Desigur, relațiile dintre literaturi se datoresc, în cea mai mare parte, circulației directe a cărților în limbile originale și în funcție de cunoașterea acestora. Fenomenul difuziunii tipăriturilor, fiindcă cel al ma-

BIBLIOTECA BUCUREȘTI

nuscriselor a trebuit — prin forța lucrurilor — să fie mult mai lent, s-a intensificat abia în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, prin cărțile franceze, engleze și celelalte. E interesant de ilustrat situația privind pătrunderea cărților străine la noi la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului următor. Ne referim, îndeosebi, la lucrările occidentale, care încep a înlocui, în această vreme, tot mai mult și mai frecvent pe cele grecești. În biblioteca episcopului, învățat Cezar al Rîmnicului, au putut fi găsite nu numai periodice franceze și germane ca cele mai sus-pomenite, ci și cărți luministe, în frunte cu *Enciclopedia*. În biblioteca lui Gh. Lazăr au fost identificate numeroase cărți în germană, dar și în franceză, care teoretizau iosefinismul, iar în biblioteca mitropoliei din București, la începutul secolului al XIX-lea, numărul cărților de teologie, istorie și știință în franțuzește depășește sensibil pe cele grecești, cuprinzînd și lucrări laice. Librăriile din București și Iași de pe la jumătatea veacului trecut, ca, de exemplu, cea a lui F. Bell din Iași, cuprindea, la un moment dat, 3 357 de volume în franceză, ceea ce demonstrează — fără îndoială — o vie circulație a cărții străine. Date statistice ilustrative lipsesc în domeniul de care ne ocupăm, dar — în esență — intensificarea relațiilor directe prin cărți străine e de la sine înțeleasă.

Întrucît cunoașterea limbilor străine a fost totdeauna restrînsă la pături sociale mai reduse numeric, aparținînd, în genere, claselor dominante, accesul spre literaturile străine a trebuit să fie deschis prin traduceri, adaptări, prelucrări, rezumări și parafrazări de tot felul. Se ridică, prin urmare, mai întîi, problema traducerii cu toate implicațiile ei, care ne interesează, firește aci, numai ca factor al înlesnirii relațiilor dintre literaturi.

Trebuie făcută o distincție, dintru început, între traduceri, adaptări și prelucrări. Tendința generală constînd în transpunerea cel puțin relativ exactă a unor opere dintr-o limbă în alta, se înțelege că adaptările și prelucrările, în măsura în care sînt deformări ale valorilor originale, cad pe plan secundar. Traducăto-

rii au fost însă totdeauna ispitiți să augmenteze contribuția lor creatoare prin numeroase tipuri de adaptări. S-a încercat astfel francizarea lui Homer și a eroilor săi, costumați după moda clasică franceză a secolului al XVIII-lea și transformați în aristocrați de curte. Tendința n-a lipsit nici literaturii noastre, și exemplul lui G. Murnu ne stă la îndemînă. Se știe că reputatul traducător a cultivat o anume apropiere a lumii homerice de mediul nostru, sugerînd analogii de moravuri și utilizînd arhaisme și regionalisme românești. Nu altfel, și încă mult mai accentuat, pe linie lingvistică, a procedat Romulus Vulpescu transpunînd în graiul românesc de acum cîteva secole pe Villon și înlocuind, în parte, atmosfera Renașterii franceze cu cea de la noi.

Mai deformantă a fost, mai departe, tendința prelucrărilor, numeroase în toate epocile moderne, din Renaștere și pînă azi. *Decameronul, Don Quijote,* romanele picarești, poveștile fraților Grimm sau ale lui Andersen, cărțile populare au cunoscut variante multiple tot mai depărtate de textul original. La noi, spre a cita numai un exemplu mai expresiv, transpunerile lui Tudor Arghezi din Krîlov sau La Fontaine au fost resimțite ca prelucrări fundamentale, reflectînd — în mare parte — pe autorul român. Este, prin urmare, evident că atît adaptarea cît și prelucrarea au funcții deformante și că ele reprezintă, mai mult decît s-ar crede, punctul de vedere al receptorului, nu al emițătorului, deși — pentru considerațiile noastre de aci — acesta din urmă ne interesează.

Cu toate abaterile spre adaptări și prelucrări, traducerile s-au menținut totuși pe primul plan încă din secolul al XVIII-lea și s-au multiplicat sensibil începînd din epoca romantică și pînă astăzi. Frecvența și via lor circulație au înlesnit considerabil relațiile dintre literaturile naționale. Mai ales începînd din secolul al XIX-lea, difuziunea s-a întețit în mod vădit, și putem cita cel puțin, cazul nostru însuși, referindu-ne la traducerile din perioada dintre 1780—1860, studiate statistic de către

Paul Cornea[2]. Se arată acolo că, în epoca citată, s-au putut înregistra nu mai puțin de 679 de traduceri în 935 de volume, numărul traducătorilor fiind respectabil și anume 301 identificați. Din limba franceză s-a tradus cel mai mult — 385 de titluri, din germană — 83, din engleză — 56, din greacă — 44 etc. În fruntea traducătorilor se așază Heliade, cu 21 de titluri. Să mai reamintim că același a inițiat acea bibliotecă de literatură universală pe care am mai citat-o, menită a umple un gol profund resimțit al istoriei noastre culturale. E interesant de observat, mai departe, că reacțiunea lui Kogălniceanu împotriva traducerilor n-a dăunat curentului și că el însuși a continuat-o atît de evidentă se dovedea necesitatea ei. Într-adevăr, în perioada de după *Dacia literară* dintre 1850—1860, vor apărea tot atîtea titluri cîte s-au ivit în cei 70 de ani anteriori, între 1780—1850.

Opera traducerilor n-a încetat, firește, nici după epoca romantică, și cunoaștem, în zilele noastre, un avînt în continuă creștere, așa cum îl găsim înregistrat în *Index translatorium*, repertoriul internațional al traducerilor, editat de Organizația Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură. Catalogul cu nr. 18, din 1965, de pildă, cuprinde 31 196 de traduceri publicate în 70 de țări, pe specialități. Sectorul literar inventariază 2 059 de transpuneri în U.R.S.S., 2 010 în Germania, 1 228 în Olanda, 967 în Suedia, 880 în Franța, 578 în S.U.A., 410 în Japonia ; România numără 359 de titluri. Trebuie adăugat că s-a constituit, mai de mult, o Federație internațională a traducătorilor (F.I.T.), care editează, din septembrie 1955, o revistă bilingvă (în franceză și engleză), consacrată în special traducerilor și care poartă titlul semnificativ de *Babel*. Ea se ocupă de problemele științifice și tehnice ale traducerilor, dar și de soarta traducătorilor din diferite țări și de condițiile lor profesionale de muncă.

[2] P. Cornea, *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, din vol. *De la Alexandrescu la Eminescu*, București, E.P.L., 1966.

Firește, traducerile nu sînt de același tip, și trebuie, mai întîi, deosebite cele care purced direct din limba originară și cele care pleacă de la limbi intermediare. Acestea din urmă sînt destul de numeroase, limbile mai des utilizate fiind mai ales franceza, apoi germana și mai recent engleza. Scrierile italiene și spaniole erau transpuse prin intermediul limbii franceze, în timp ce operele engleze, prin limba germană în Ungaria și Serbia, prin limba franceză, la noi, după cum ne arată statistica mai sus-citată. Limba franceză a fost, de altfel, pînă în trecutul apropiat, intermediarul cel mai frecvent dintre literaturile din Nordul și Sudul Europei.

E apoi necesar să distingem, mai departe, între traducerile din proză și cele din poezie din punctul de vedere al relațiilor internaționale. După cum se știe, funcțiunea cuvîntului e relativ deosebită în poezie față de proză. În cea din urmă, accentul cade pe conținut și uneori pe ritmul frazei, în timp ce în poezie e vorba de structura generală și integrală a stilului, de funcția cuvîntului în contextul semantic, dar și muzical, al melodiei frazei. De aci, desigur, dificultățile mai mari pe care le întîmpină transpunerea poeziei. În orice caz, atît traducerea prozei cît și cea a poeziei se cere a fi integrală și organică, îndepărtîndu-se cu totul concepția după care conținutul unei opere, fie în proză, fie în poezie, urmează numai a fi învești mîntat într-o limbă sau alta.

După cum observam, în lumina relațiilor internaționale, ne interesează — în gradul cel mai înalt — fidelitatea, în limitele posibilului, față de textul originar. Istoria traducerilor a înregistrat într-adevăr, deformări care au dăunat sensibil cunoașterii exacte a literaturilor străine. Asupra acestora trebuie — prin urmare — să insistăm.

Distingem, mai întîi, deformările ce se datoresc nerespectării integralității textelor originare. Cu cît ne înapoiem în trecut, spre secolul al XVIII-lea cu atît transpunerile sînt mai puțin complete. La sfîrșitul acestui veac, și chiar mai tîrziu, de pildă, traducerile franceze suprimau din *Werther* cel puțin cele 12 pagini cuprinzînd fragmentele din Ossian, iar *Clarissa* lui

Richardson apărea în Franța cu multe eliminări. Mai tîrziu, *Il trionfo della morte (Triumful morții)* al lui D'Annunzio apărea cu suprimarea paginilor legate de influența lui Nietzsche asupra autorului italian. La noi, pot fi citate, în acest domeniu, intervențiile în texte ale lui Heliade, mărturisite de el însuși, cu privire la Eugène Sue. Să mai amintim mutilarea romanelor rusești și a celor engleze în perioada dintre cele două războaie. Se înțelege de la sine că respectarea integralității textelor e o condiție elementară a transpunerii unor scrieri dintr-o limbă în alta.

Și mai grave sînt, apoi, infidelitățile legate de conținutul și forma operelor traduse, chiar dacă s-ar respecta integralitatea lor.

După unele păreri, ca cele ale cercetătorului sovietic F. M. Dostoievski [3], unele limbi ar fi mai puțin accesibile decît altele în ce privește traducerile. Se susține astfel că, în timp ce limba franceză și alte limbi n-au putut cuprinde adecvat pe clasicii ruși, limba rusă ar fi mai accesibilă și ar îmbrățișa mai larg pe scriitorii străini, inclusiv pe cei englezi. Într-o recentă discuție la *Revue d-esthétique*, raportată de curînd [4], se vorbea de «dificultățile metafizice» ale traducerii lui Shakespeare în franceză, constatîndu-se o «divergență profundă a tendințelor ontologice ale limbii engleze față de cea franceză». În timp ce engleza ar fi îndreptată spre aspecte concrete, singulare, individuale, fiind totuși înconjurată de un sugestiv halo poetic, franceza ar cristaliza mai adecvat aspectele esențiale, generale, raționale, conceptuale, mai puțin poetice, de unde transpunerea mai dificilă în franceză a lui Shakespeare.

Nu credem însă că astfel de opinii sînt integral întemeiate. Firește, traducerile sînt sprijinite de înrudirile dintre limbi și îngreuiate de apartenența lor la unele familii lingvistice depărtate între ele, dar se poate susține că, principial, orice limbă posedă capacitatea inte-

[3] În culegerea de studii *Scriitori ruși despre traducerile din secolele XVIII—XX*, 1960, studiul *Specificul național al literaturii ruse și problema traductibilității*.

[4] *Rev. cit.*, 1968, nr. 1.

grală a traducerii întrucît fiecare exprimă, în fond, aceeași structură a spiritualității și umanității.

Cele mai numeroase deformări purced, după cum se știe, din necunoașterea limbilor respective sau a unora dintre ele, în ce privește gramatica, dar mai ales spiritul lor intern. De asemenea, unele deformări se datoresc concepțiilor filozofice ale traducătorului respectiv. Așa, de exemplu, scriitorul creștin Young a devenit, în refracție franceză, deist, iar Ossian — trubadur, în timp ce Shakespeare, Goethe și Ossian au fost prezentați de romantici ca poeți de sensibilitate exaltată la maximum. O deformare tipică, de caracter anecdotic, e adesea citată, de pildă, din cuprinsul dramei *Othello*. E vorba anume de batista de mătase a Desdemonei, care înainte de a fi tradusă ca atare de romanticii francezi, era prezentată ca brățară, eșarfă, diademă sau agrafă, spre a menaja spiritul decent al aristocrației timpului.

Fidelitatea traducerii depinde și de tipul operei care se transpune. Evident că scrierile clasice sînt mai ușor de transferat într-o altă limbă, accentul căzînd pe conținutul de idei și sentimente. Tipul romantic și formele sale de mai tîrziu ca cel simbolist, solicită eforturi mai susținute și întîmpină pierderi mai grave.

Cu toate aceste dificultăți, și împotriva deformărilor de tot felul, arta traducerii s-a perfecționat în mod vădit în ultima vreme, în măsura în care traducătorii înțeleg să-și comprime personalitatea și să respecte textele originare. Li se cere un efort spre obiectivitate și o virtuozitate artistică ce a lipsit unora dintre ei. E, desigur, aci cazul să citäm cîteva traduceri reputate, care nu s-au depărtat prea mult de modelele lor. Iată, dintre acestea, *Viețile paralele ale lui Plutarch*, transpuse magistral de Jacques Amyot încă din 1599, o adevărată capodoperă, după cum spun toți istoricii literari, «un monument al limbii franceze», totodată ; iată traducerile lui Shakespeare — șaptesprezece drame — realizate de August Wilhelm Schlegel și terminate sub conducerea lui Tieck, iată atît de izbutitele traduceri din grecește ale lui Leconte de Lisle. Referindu-ne la literatura noastră, să citäm cîțiva dintre traducătorii de

seamă contemporani. Iată-l pe Al. Al. Philippide transpunînd pe Schiller sau Goethe, pe Tudor Vianu traducînd, de asemenea, pe Goethe, pe Cezar Petrescu transpunîndu-l, la rîndu-i, pe Şolohov, pe G. Lesnea traducînd pe Puşkin şi Lermontov, spre a nu pomeni decît pe unii dintre ei.

Oricît de exacte şi de expresive ar fi aceste remarcabile traduceri, ele cuprind, desigur, fatale devieri din punctul de vedere al fidelităţii faţă de factorul emiţător. În linii mari şi esenţiale, ele servesc totuşi ţelul circulaţiei valorilor internaţionale, care ne preocupă aci. E locul să observăm, cel puţin în treacăt, că se încearcă tot mai mult utilizarea maşinilor electronice şi în domeniul traducerilor, şi că, în ultimii douăzeci de ani, s-au făcut progrese remarcabile. Vor ajunge ele să promoveze şi valoarea artistică a traducerilor? Iată o întrebare ce strecoară evidente îndoieli.

Traducerile rămîn, desigur, mai departe, un mijloc de bază al circulaţiei valorilor literare, cu toate insuficienţele şi limitele lor. Adăugîndu-le prefeţele sau introducerile ce lămuresc prin expuneri critice şi comentarii pe autorii traduşi, înregistrăm încă un factor al circulaţiei literare şi un izvor al cercetărilor comparatiste.

Influenţele şi izvoarele

Relaţiile dintre literaturi devin însă mai profunde şi mai intime prin influenţele pe care unele le exercită asupra altora sau pe care le primesc unele de la altele. Prin procese de acest fel se pătrunde pînă în miezul frămîntării creatoare însăşi, şi sîntem îndemnaţi, de aceea, să le acordăm o atenţie mai susţinută. Va fi vorba, aşadar, aci de *influenţe şi izvoare*, concepte care se află în corelaţie directă, o dată ce influenţele presupun optica emiţătorului avîndu-şi punctul de plecare în acesta, în timp ce izvoarele implică optica receptorului, avîndu-şi punctul de ajungere în cel din urmă. Influenţele şi izvoarele sînt, deci, totdeodată, perspective deosebite, care deşi se referă la aceleaşi fenomene, nu

pot fi, totuși, confundate. Trebuie adăugat chiar că studiile privitoare la izvoare sînt mai dificile decît cele care au ca obiect influențele, iar bibliografiile referitoare la unele, nu lămuresc deplin pe celelalte.

Ne vom opri, mai întîi, la cercetarea influențelor. Ele alcătuiesc un capitol îndelung studiat în literatura comparată, și de aceea s-a produs și aci, ca și în cazul tematologiei, o reacțiune a saturației. Nu se poate vorbi totuși de eliminarea cercetării influențelor din cîmpul comparatist atît pentru motivul că astfel de studii n-au fost, nici pe departe, epuizate în cadrul diferitelor literaturi cît și dată fiind importanța lor în raport cu problemele originalității fiecărei literaturi în parte.

Față de complexitatea domeniului, o clasificare oricît de aproximativă se impune ca necesară. Nu năzuim, desigur, spre una exhaustivă, ci vom determina numai, cu titlu ilustrativ, ca de obicei, cîteva tipuri fundamentale ale influențelor.

Cel dintîi criteriu care trebuie luat în considerare ne pare cel al volumului, distingînd și aici, ca și în alte sectoare, între influențele individuale și cele colective. În cadrul primelor, ne întîmpină autori care influențează pe alții străini, fie pe plan strict individual ca, de exemplu, Molière pe danezul Holberg (studiu întreprins, încă din 1865, de către A. Lagrelle), fie trecînd de la planul individual spre cel colectiv ca în studiile *Goethe en France* (lucrare de mai multe ori citată aci a lui F. Baldensperger, din 1904), sau *Goethe en Angleterre* (lucrarea lui Jean-Marie Carré, din 1920). Mai complexe sînt influențele ce se exercită pe planuri exclusiv colective, ca, de pildă, influența Revoluției Franceze asupra literaturii italiene (studiată de Paul Hazard, 1910) sau influența franceză asupra spiritului public din România (lucrarea lui Pompiliu Eliade, 1898).

Un alt criteriu al clasificării constă în numeroasele aspecte ale fenomenelor transmise de la o literatură la alta, «materiile» despre care am vorbit detaliat într-un capitol anterior. E vorba de tematică, de idei și sentimente, de genuri și specii literare, de compoziția operelor, de structurile lingvistice și stilistice, de formele poeziei, de tehnică etc. Pentru fiecare din

acestea s-au întreprins sau pot fi întreprinse cercetări comparatiste speciale sub unghiul influențelor. Unele exemple pe acest tărîm au și fost cuprinse în capitolul citat. Aci revenim numai spre a marca, prin altele, diferitele categorii de studii, observînd totdeodată că punctul de vedere al influențelor nu coincide cu cel al palingenezei care urmărește, de exemplu, evoluția unei teme de-a lungul veacurilor, putînd constata sau nu relații directe între materiile a două opere. Cu alte cuvinte, aceeași temă poate fi descrisă în evoluția ei multiseculară fără ca să ne întîmpine, în mod obligatoriu, raporturile eventuale de influență. De acea, structurile literare ne apar aci, sub o perspectivă specifică.

Enumerăm cîteva ilustrații în cadrul tematicii : străvechiul motiv al lui «Amfitrion», de pildă, purcede, după cum se știe, din Plaut și trece prin numeroase variante în cuprinsul literaturii universale. Dacă alăturăm piesa lui Plaut de cea a lui Luis de Camões din secolul al XVI-lea, fenomenul influenței devine aci izbitor. În domeniul ideilor apoi, răsfrîngerea filozofiei idealiste germane, a lui Hegel sau Schopenhauer, asupra operei lui Eminescu a fost explicitată de la Maiorescu la studiile lui Tudor Vianu și pînă la cele ale lui Liviu Rusu. Nu mai puțin vădită s-a dovedit înrîurirea sentimentalismului și tendinței apostolice a lui Rousseau asupra lui Lev Tolstoi, de pildă. În ce privește drama romantică franceză, ea a influențat întreg teatrul european, la noi pe un Alecsandri sau Davila. Compoziția romanului «monumental» al lui Lev Tolstoi n-a înrîurit ea toată Europa, pînă în vremea noastră ? Exemple de acest fel pot fi ușor citate și din domeniul lexicului și al stilisticii comparate sau din cel al versificației ca în cazul înrîuririi alexandrinului antic sau francez asupra poeziei diferitelor națiuni ca și, de asemeni, din cîmpul tehnicii, urmărindu-se, bunăoară, influența monologului interior asupra romanului contemporan.

O categorie distinctă cuprinde influența exercitată de mari personalități literare asupra unui curent sau a unei perioade a unei literaturi străine, așa cum s-a întîmplat cu Voltaire sau Rousseau, cu Goethe sau

Schiller, cu Byron sau Hugo etc. Nu e vorba aci numai de înrîurirea operei literare a acestora, ci și de cea a vieții lor spirituale în ansamblul ei, de atitudinile lor ideologice și politice, de concepțiile lor filozofice, de formele umanismului lor. Să citäm, de pildă, pe Goethe, care vorbea despre suveranitatea lui Voltaire asupra întregii lumi intelectuale și asupra tinereții lui însuși și a cărui influență îi provoca o rezistență dintre cele mai aprige, spre a-și recîștiga independența. Despre același Voltaire, Hugo observa — la rîndu-i — că prin el se definește întreg secolul al XVIII-lea, cu fizionomia-i istorică și literară, deopotrivă.

Să trecem însă la problemele interne propriu-zise ale influenței. După cum se știe, cuvîntul închide în sine o străveche origine astrologică și desemnează o acțiune ce se exercită de la un fenomen la celălalt, îndelung, continuu și uneori pe nesimțite, cuprinzînd nu mai puțin aspecte de mister. Noțiunea a evoluat însă, și vechile ei însușiri în ce privește durata și stăruința variază de la caz la caz, influența putîndu-se manifesta și fulgerător, spontan, urmată fiind, apoi, de stingere. Un anume mister o învăluie totuși încă, fiindcă — de multe ori — încercările de motivare nu sînt convingătoare.

Cercetarea influențelor rămîne una din întreprinderile cele mai delicate, căreia nu i se poate recomanda destulă prudență. Problema cuprinde numeroase forme, de la imitația totală și conștientă, care se identifică cu plagiatul și pînă la constatarea unor incitații mai mult sau mai puțin stimulatorii. Sînt cercetători, ca, de exemplu, Wellek, pentru care studiul influențelor s-ar reduce doar la o vînătoare vană, ce nu merită prea accentuate eforturi. Nimeni nu contestă totuși, în fond, necesitatea studiului influențelor și nici nu pledează pentru încetinirea lor.

Pentru unii, influența alcătuiește un factor hotărîtor al creației, chiar un determinant exclusiv al ei. Concepția apare mai ales în cadrul literaturilor mai tinere, conștiente de numeroasele împrumuturi pe care au trebuit să le ceară. Se identifică aci uneori un fel de sclavaj sau colonialism, despre care se vorbește și

în literatură în ultimul timp. Faptul s-a produs și la noi, și el e străveziu în studiile de ansamblu ale lui Pompiliu Eliade sau în cele mai amănunțite ale lui N. I. Apostolescu cu privire la influența franceză. Și pentru Eugen Lovinescu, de exemplu, «primele traduceri și tipărituri în românește, formarea limbii literare, ba chiar și crearea istoriografiei naționale și a adevăratei literaturi române» se datorește influenței apusene.[1] N. I. Apostolescu insistă asupra fenomenului îndelung, aglomerînd modele pentru mai toate operele noastre. Pentru el, după cum am mai arătat, *Cîntarea României* e «o poemă alcătuită după Chateaubriand, Byron, Lamennais, Michelet și *Biblie*, într-o limbă românească datorită geniului lui Bălcescu».[2] După cum se vede, originalitatea acestei scrieri ar consta doar în limba națională în care a fost turnată. Se înțelege că astfel de concepții nu mai pot fi acceptate.

O atitudine opusă aparține acelora după care influența nu înseamnă nimic, sau aproape nimic. Am citat mai sus opinia lui Wellek, pe care o detaliem acum. Pentru el, opera literară fiind o structură stratificată de semne și sensuri care se deosebesc radical de procesele mentale din momentul în care scriitorul compune, problemele privind influențele care eventual i-au format spiritul nu au nici o semnificație ce ar merita vreo atenție susținută. Se ivește aci opoziția dintre școala structurală americană și cea istorică franceză. Exprimîndu-și părerile cu privire la această situație, Marcel Bataillon, comentînd unele comunicări de la Congresul din Chapel Hill, observă — cu drept cuvînt — că tradiția filologiei clasice apărută în Renaștere solicită o colaborare a tuturor punctelor de vedere, prin urmare deopotrivă a celor istorice ca și a celor structuraliste sau estetice. Influențele nu vor putea fi

[1] E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, I, p. 16.

[2] N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, p. 5.

nici ele neglijate, ca unele ce se integrează tradiţional perspectivei istorice. [3]

Istoricul literaturii engleze L. Cazamian acordase, de asemenea, mai înainte, o însemnătate redusă influenţelor. Pentru el, similitudinile dintre civilizaţii, culturi şi literaturi, trebuie explicate printr-o «lege internă» a dezvoltării lor spontane, a analogiilor crescînde privind condiţiile istorice. Influenţele propriu-zise de la un fenomen la altul n-ar constitui decît «o parte minimă şi superficială» a acestor procese.

Observaţia psihologică, concretizată şi în părerile lui Baldensperger şi bazată pe mărturiile scriitorilor, recunoaşte însă, în influenţe, acţiunea prin care aceştia sînt treziţi la viaţă proprie şi prin care virtualităţile lor devin actualităţi. Adevărata funcţie a influenţei rămîne, prin urmare, cea creatoare.

E locul, firește, să amintim aci teoria pe care Lucian Blaga o expune în *Spaţiul mioritic* (1936) cu privire la «influenţele modelatoare şi catalizatoare». Ocupîndu-se de înrîuririle străine asupra literaturii române, Blaga deosebeşte stilul culturii franceze de cel german. Primul s-ar considera model indiscutabil care se cere imitat, «ca lege şi arhetip». «Fii cum sînt eu», ar exclama francezul, în timp ce germanul ar spune: «fii tu însuţi». Pe de o parte, deci, o tendinţă clasicizantă modelatoare, pe de alta, una romantică, individualizatoare, denumită, cu un termen chimic, «catalizatoare». S-ar distinge, ca atare, două linii inductive, una franceză — cu Alecsandri, Bolintineanu, Macedonski — şi o alta germană — cu Maiorescu, Eminescu, Coşbuc. Se mai adaugă că ar exista şi genuri de influenţare mixtă.

Teoria lui Blaga e perfect legitimă sub aspectul formulării generale. Clasificarea lui dihotomică — influenţa imitativă şi cea catalizatoare — se poate susţine ca fiind reală. A fost, de altfel, expusă şi de curînd, utilizîndu-se chiar termenul de «catalizator», de către

[3] *Nouvelle jeunesse de la philologie à Chapel Hill (Noua tinereţe a filologiei la Chapel Hill), Revue de littérature comparée*, 1961, aprilie-iunie.

Pichois și Rousseau în de mai multe ori citata lor lucrare [4]. Ceea ce rămîne totuși discutabil e aplicarea ei la înrîurirea literaturii franceze sau germane asupra literaturii române. Defectul constă în generalizare, fiindcă, evident, nu întreg stilul francez e modelator și nici cel german, fără excepție, creator. Oare scriitorii citați pe linia influenței franceze — Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri sau Macedonski — sînt cu totul lipsiți de originalitate și opera lor s-ar putea reduce la imitarea unor anume modele franceze ? Pe de altă parte, pe linia inductivă germană — Maiorescu, Eminescu, Coșbuc — nu pot fi identificate și aspecte imitative, despre care, de altfel, s-a vorbit pe larg (ca în cazul lui Maiorescu sau Coșbuc) ? Realitatea, concretă în toate istoriile literare, pledează pentru ceea ce Blaga a numit «genuri mixte de influențare». [5]

Există totuși și cazuri liminare, care ilustrează încă o dată dificultatea problemei. Unul dintre acestea e cazul lui Baudelaire, acuzat că l-ar fi imitat pe Poe, pe care, de altfel, l-a și tradus. Baudelaire ne spune, pur și simplu, că atunci cînd a deschis pentru prima oară una din cărțile scriitorului american, a descoperit, «cu spaimă și satisfacție», nu numai subiectele visate de el, dar chiar și fraze compuse și scrise de el însuși cu douăzeci de ani mai înainte. Înrudirile temperamentale, acea familie de spirite de care vorbea Sainte-Beuve, analogia momentelor istorice și a atîtor factori impenetrabili operează, fără îndoială, cu astfel de prilejuri.

Rămîne să expunem, în mod concret, metodologia cercetării influențelor, înlăturînd unele procedee inadecvate, care n-au putut da, firește, rezultate pozitive.

Încercările de a reduce la minimum influențele străine și a scoate în relief numai aspectele autohtone nu s-a dovedit realistă. Așa-numita teorie a «vasului închis» nu se mai poate susține. Nici o literatură nu s-a putut izola de celelalte, și relațiile dintre ele fiind necesare, studiul influențelor se aplică, în mod normal, urmînd a fi descrise în toată extensiunea lor și în raport

[4] Pichois et Rousseau, *La littérature comparée*, 1967, p. 81.
[5] *Op. cit.*, p. 266.

cu elementele naţionale, privite, de asemenea. sub dimensiunea lor reală.

Ceea ce ar trebui însă determinat cu grijă e distingerea influenţelor de afinităţi sau paralelisme. Se impune aci o mare doză de prudenţă, care, firește, nu poate fi definită teoretic. Dăm cîteva exemple. S-a crezut, multă vreme, că diferitele forme ale barocului literar din secolul al XVII-lea, ca gongorismul, marinismul, euphuismul, preţiozitatea franceză, «stilul german umflat», ar fi expresia unor înrîuriri. Cercetările ulterioare au infirmat însă constatarea și au arătat că ne aflăm aci, de fapt, în faţa unor paralelisme vădite. În parte, lucrurile nu stau altfel nici cu marile curente literare, începînd cu Renașterea și pînă la diferitele forme ale realismului din secolul al XIX-lea sau al XX-lea. Este evident că toate acestea n-au putut fi opera exclusivă a procesului de influenţă, că — de pildă — Renașterea italiană, mai timpurie decît celelalte manifestări ale curentului din alte ţări, n-a creat, prin determinare hotărîtoare, Renașterea franceză, spaniolă sau engleză. Factorii care au fost decisivi au trebuit să exprime, în primul rînd, condiţiile interne ale societăţilor respective.

E necesar, mai departe, să înlăturăm unele procedee eronate, care apar cu prilejul studiului influenţelor. Ne referim, în primul rînd, la tendinţa cercetării mai vechi de a pune accentul pe focarul emiţător, pe capacitatea exclusivă a acestuia de a înrîuri. În realitate, aceasta nu se poate exercita decît în momentul maturizării condiţiilor de receptare, care se îndreaptă — parcă, ele — spre factorul emiţător. Reamintim termenul expresiv cu care Tudor Vianu a caracterizat metaforic această situaţie ca pe o «revoluţie copernicianã în studiile literare». E, prin urmare, limpede că studiul influenţelor trebuie adîncit dincolo de compararea filologică a textelor, spre cercetarea condiţiilor sociale generale în care ele se încadrează. Simpla lectură contaminatoare nu mai alcătuiește un criteriu, climatul spiritual-social fiind factorul cu adevărat determinant. El și explică, în același timp, aspectele specifice proprii răsfrîngerii autohtone a influenţelor

străine şi reliefează, de asemeni, însemnătatea condiţiilor interne, a tradiţiilor naţionale cu prilejul acţiunii de adaptare a elementelor străine.

O încercare ca cea a istoricului literar Giuseppe Petronio de a propune o altă concepţie despre influenţe n-a putut infirma opinia de mai sus. La Colocviul internaţional de civilizaţie, literaturi şi limbi romanice ţinut la Bucureşti în 1959, profesorul italian a susţinut că ideile se dislocă dintr-o ţară în alta prin simplă imitaţie, anticipînd chiar maturizarea condiţiilor interne ale factorului receptiv. S-a dat ca exemplu romantismul german, care ar fi înrîurit pe cel italian înaintea dezvoltării condiţiilor receptive interne. Ni se pare însă evident că ne aflăm, în astfel de cazuri, doar în faţa unor atingeri superficiale şi efemere a căror eficacitate reală nu se poate produce decît în momentul atracţiei factorului receptiv. Aşa s-a întîmplat la noi cu influenţa romantică, pe care am înregistrat-o mai întîi livresc şi superfluu în primele decenii ale secolului al XIX-lea, pentru a se produce apoi — spre jumătatea acestuia — viguroase condiţii receptive exprimate prin momentul politic, cultural şi literar din 1848.

E necesar să mai atragem totuşi atenţia, concomitent cu adoptarea concepţiei ştiinţifice despre influenţă, asupra importanţei criteriului cronologic. Ignorarea lui ar putea duce la surprize neplăcute, cum s-a întîmplat în ipoteza perpetuată a vechilor manuale şcolare după care poezia *Gefunden* a lui Goethe, creată posterior, ar fi înrîurit poezia lui Ienăchiţă Văcărescu, *Într-o grădină,* care se închega, de fapt, dintr-un motiv folcloric foarte răspîndit.

În sfîrşit, trebuie subliniat că studiul influenţelor nu urmăreşte numai propriul lor exerciţiu, sfera lor de extindere. Scopul lui final trebuie să devină determinarea originalităţii fenomenului literar, după ce s-a aplicat operaţia de reducere a înrîurilor şi a gradului lor de eficienţă.

În ce priveşte cercetarea propriu-zisă, reducerea ei la studiul paralel şi formal al textelor pe baza succesiunii cronologice şi a similitudinilor exterioare nu mai poate satisface. Înrîurirea certă, dar limitată a lui

Lamennais asupra *Cîntării României* nu se datorește numai cunoașterii textului scriitorului francez, ci și atmosferei generale a timpului și intențiilor ideologice ale mișcării din 1848. Accentul se pune în mod vădit nu pe factorul emițător, ci pe cel receptor, opinie care e astăzi generalizată atît în cadrul școlii comparatiste franceze cît și în cîmpul marxist.

Referindu-ne acum la izvoare, vom reaminti că optica cercetării se schimbă cu acest prilej abandonînd pe emițător pentru receptor. Ne întrebăm, de data aceasta, de unde vin diferitele aspecte ale fenomenului literar, care e originea lor, a tematicii, a ideilor și sentimentelor, a compoziției, a stilului și imaginilor etc.

S-a propus și pentru acest sector al comparatismului, și anume tot de către Paul van Tieghem, un termen special, cel de *crenologie* (de la grecescul *Krene*, care înseamnă «izvor»), dar — și, de data aceasta — fără succes. Domeniul rămîne însă un capitol de seamă al literaturii comparate, și încă unul, după cum observam și anterior, mai dificil decît cel al influențelor. Ca și în cazul acestora, cercetările de izvoare s-au dovedit frecvente și abuzurile n-au pregetat să se ivească, ceea ce a și determinat — la noi — apariția unei expresii ironice, ca cea de «izvorism». Se recomandă, de aceea, și aci, ca și în cazul problematicii influențelor, o cît mai susținută prudență.

Studiul izvoarelor nu trebuie mărginit numai la cel al textelor scrise. Numeroase opere sînt incitate, în mod direct, de biografia scriitorilor, de natura sau împrejurările de viață în care au trăit. Sentimentul naturii a fost dezvoltat, îndeosebi, în epoca romantică, dar el se află preexistent și cu alte prilejuri în istoria literaturii universale de la Teocrit și pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cel puțin în mod sporadic. Efloreșcența mondială a pastelului nu a avut nevoie de izvoare livrești, ci s-a produs — de multe ori — sub incitația directă a naturii, pe care uneori autobiografiile sau biografiile scriitorilor o dezvăluie. Istoria literară citează, printre acestea, mai ales călătoriile scriitorilor, însemnate izvoare ale operei. Se cunosc evadările în spațiu și timp ale romanticilor și importanța lor ca

factori de creație. Italia, Grecia, Germania, Orientul, apropiat sau depărtat, apar mereu în scrierile acestora. Cîteva din impresiile de călătorie ale marilor scriitori au rămas celebre ca cele ale lui Goethe cu privire la Italia, ale D-nei de Staël referitoare la Germania, ale lui Théophile Gautier relative la Spania, Italia sau Rusia. Nu e vorba însă aci numai de originea unor subiecte, ci de înrîuriri de seamă asupra ansamblului scrierilor unui autor. Lucrarea lui Goethe *Italienische Reise (Călătorie în Italia)*, scrisă între 1816—1829, consemnează nu numai impresii și amintiri pline de vioiciune și prospețime pînă astăzi, ci determină adevărate revelații, contactul cu arta clasică, integrarea în atmosfera spirituală a Romei și Italiei, originea unor idei care vor fructifica mai tîrziu în opera scriitorului, ba chiar și echilibrul sufletesc pe care l-a dobîndit prin aceste izvoare. De asemenea, călătoria în America întreprinsă anterior de Chateaubriand, în 1791, ale cărui impresii au fost publicate aproape concomitent cu cele ale lui Goethe, explică multe pagini din *Les martyres (Martirii)*, din *Mémoires d'outre tombe (Memorii de dincolo de mormînt)*, din *Atala* sau *René*. Impresiile de călătorie adunate la noi de Dinicu Golescu, de I. Codru-Drăguşanu sau Grigore Alexandrescu cuprind observații și notații care descoperă înrîuriri hotărîtoare asupra concepției despre viață și cultură a scriitorilor respectivi.

La călătorii se adaugă și alte incitații, uneori cu totul neînsemnate și întîmplătoare, o întîlnire surprinzătoare, ca cea povestită romantic de Alecsandri în *Buchetiera din Florența*, o simplă conversație oarecare, o amintire narată ocazional, ca — de atîtea ori — la Mihail Sadoveanu etc.

Desigur, izvoarele scrise, venind uneori direct din literatura orală, interesează mai accentuat. Cercetarea lor presupune însă, după cum am arătat, pe lîngă analize paralele minuțioase, și luarea în considerare a biografiei scriitorilor comparați, precum și a întregii ambianțe în care aceștia au trăit și creat. Studiul izvoarelor scrise ar putea avea ca obiect originile unei singure opere, și cercetarea s-ar referi, în acest caz, la întreaga

ei structură sau la anume aspecte particulare, cum a procedat, de pildă, Charles Drouhet cu analiza scrierilor lui Alecsandri sau, mai înainte, N. I. Apostolescu în amintita lucrare. De la ansamblu, grija comparatistului se extinde uneori pînă la izvoarele unui singur vers sau unei imagini izolate. Cu toate aceste prilejuri, atenția și prudența lui metodologică trebuie să rămînă mereu treze, și analiza de text coroborată cu numeroase alte informații din domeniile biografiei, cronologiei, istoriei culturale și literare, în genere.

Izvoarele s-ar putea referi, mai departe, la toate aspectele structurilor literare pe care le-am citat anterior. Subiectele operei lui Shakespeare sau Molière, de pildă, au preocupat adesea pe cercetători. După cum am arătat, ele nu par prea numeroase, dar ceea ce le multiplică e combinația dintre ele și frecventele lor varietăți. O piesă atît de complicată ca *Visul unei nopți de vară* adună atîtea izvoare din Plutarh, Apuleius, Chaucer, din cărțile despre vrăjitorii, din folclor, din mitologie etc., încît e adesea dificil să le identificăm separat ; de asemenea, izvoarele subiectului lui *Hamlet* nu sînt mai puțin numeroase și eterogene, ele trăgîndu-se din Saxo Grammaticus prin *Povestirile tragice* ale lui F. De Belleforest, din Thomas Kyd, dintr-o dramă pierdută de la sfîrșitul secolului al XVI-lea etc. Complexul eseu al lui Odobescu *Pseudokynegheticos* e, desigur, caracteristic prin multiplicitatea de izvoare care purced, deopotrivă, direct din impresiile incitate de natură și viață ca și din cele livrești, din literatură și istoria artelor.

Studiile de izvoare se pot referi, apoi, la atmosfera generală care a contribuit la făurirea ansamblului operei unui scriitor. E vorba aci de lecturile sale străine, de biblioteca lui uneori descoperită și studiată, de corespondența sa cu scriitorii altor literaturi etc. O lucrare ca cea a lui H. Tronchon [6] despre Ernest Renan a dezvăluit izvoarele sale orientale, pe cele greco-latine, pe cele franceze, germane, engleze și italiene, etajate pe perioade și pe anume momente din viața

[6] *Renan et l'étranger (Renan și străinul)*, 1928.

scriitorului, de asemenea, studiile despre «cultura lui Eminescu», de exemplu, ca cele întreprinse de G. Călinescu, și alții, privesc nu numai anume izvoare parțiale, ci și climatul general al ansamblului.

Imaginea străinului în diferite literaturi naționale

Studiul relațiilor dintre literaturi, așa cum l-am prezentat anterior, ca și ale factorilor ce le înlesnesc și le mijlocesc — cunoașterea directă a limbilor străine, circulația cărților, a revistelor și ziarelor de tot felul, activitatea cenaclurilor și saloanelor, traducerile, adaptările și prelucrările, influențele și izvoarele, în sfîrșit — acumulează numeroase materiale, prin utilizarea cărora se pot construi sinteze generale sau parțiale cu privire la imaginea popoarelor în diferite literaturi străine. Apare astfel o nouă problematică a comparatismului, în care mulți au văzut o tendință de reînnoire a disciplinei și au început a o practica, mai ales în Franța, în ultimele două decenii. Se studiază, așadar, «miturile naționale» reflectate în diferite forme ale culturii, în politică, în istorie, în sociologie, în literatură și artă etc. Desigur, reflectarea literaturii, care ne interesează aci, nu poate fi — prin natura lucrurilor — cea mai exactă, dar ea se impune prin expresivitate colorată și prin vie capacitate propagandistică, vehiculînd — cu eficacitate — imaginea unei țări în literatura alteia, sau altora.

Exercitînd o viguroasă influență asupra altor literaturi, cea franceză s-a arătat — în același timp — receptivă și interesată față de trăsăturile altor națiuni și le-a reflectat adesea în propria ei creație. Îndeosebi începînd din secolul al XVIII-lea, spiritul francez și-a îndreptat atenția mai întîi asupra Angliei, apoi asupra Germaniei.

«Mitul englez» a preocupat cu stăruință, de la Voltaire la Taine și de la acesta pînă în zilele noastre. Au

interesat și au fost elogiate instituțiile engleze, principiile constituționale, concepțiile filozofice empiriste, literatura începînd cu Shakespeare. Într-o lucrare recentă (1962) a lui Pierre Reboul, intitulată *Le mythe anglais dans la littérature française sous la Restauration (Mitul englez în literatura franceză sub Restaurație)*, se demonstrează că opinia franceză despre Anglia s-a cristalizat mai ales între anii 1815—1830, descriind un portret cu trăsături ca acestea : realismul, ipocrizia, sentimentul libertății, imperialismul etc. M. F. Guyard a completat, mai departe, imaginea, referindu-se la romanul perioadei dintre 1914 și 1940 și urmărind transformările imaginii franceze despre Anglia la scriitori ca Paul Bourget, Abel Hermant, André Maurois, Valéry Larbaud, Paul Morand, L.F. Céline, într-o lucrare a sa din 1954. A fost studiată apoi și «opinia franceză» despre Marea Britanie înainte și pînă în secolul al XVII-lea de către Georges Ascoli, dar cercetarea — ca toate cele despre «opinii» — aparține mai mult istoriei propriu-zise.

«Mitul german» a preocupat, la rîndu-i, pe francezi cam de la jumătatea secolului al XVIII-lea, și mai ales după apariția lui *Werther*. Firește, factorul cel mai activ al răsfrîngerii Germaniei în Franța a fost — după cum am mai arătat — cartea D-nei de Staël din 1813. Pînă la jumătatea secolului al XIX-lea, în Franța s-a conturat o imagine a Germaniei văzută ca «republică a literelor» cu sediul la Weimar. Abia de atunci înainte a început să-și facă loc o altă imagine, pe care războiul din 1870 a cristalizat-o în felul cunoscut. Apăreau astfel două Germanii, aceea a culturii și științei, și aceea a lui Bismarck și caporalismului. Se iviră și imagini individuale ale diferiților scriitori ca cea a lui Renan, a lui Romain Rolland sau a lui Jules Romains.

După Anglia și Germania, spiritul francez a început să fie preocupat și de alte țări, de Italia și Spania, de pildă, despre care s-au redactat cercetări încă de la începutul veacului nostru ca cea semnată de Urbain Mengin, *L'Italie des romantiques (Italia romanticilor*, 1902).

«Mitul rus», «american» etc. au fost prezentate în diferite teze și lucrări, după 1940. Nu lipsește nici imagi-

nea românului în literatura franceză, și asupra ei vom insista, firește, utilizînd studiul mai vechi, dar foarte sugestiv, al lui Charles Drouhet, publicat în *Mercure de France* [1]. Cercetătorul întreprinde, după propria lui expresie, un fel de «excursie» de-a lungul literaturii franceze din secolul al XIX-lea și al XX-lea, parcurgînd romane, nuvele și piese de teatru cu «atingeri românești». El purcede de la unele melodrame din al patrulea deceniu al veacului trecut ca cea a lui Cuvelier și Leopoldi intitulată *L'armure ou le soldat moldave (Armura sau soldatul moldav,* 1831), de la unele fiziologii în sensul lui Balzac, semnate de un Stanislav Bellanger (1840), de la contesa Dash, eroina unui roman erotic alături de unul din fiii lui Mihail Sturza în epoca Revoluției din 1848, și se oprește mai îndelung, cum era și firesc, asupra lui Michelet, cel care a sprijinit — cu atîta avînt și convingere — cauza luptătorilor români pentru libertate. Informațiile istoricului francez asupra noastră aveau izvoare multiple : unele veneau direct de la exilații cu care el se afla în relații personale, altele de la prietenii lui francezi care fuseseră în țările române sau din lecturi pe baza lucrărilor lui Heliade și Bălcescu, a traducerilor din poeziile populare iscălite de Voinescu etc. Din astfel de surse, Michelet a schițat un portret al românului, care cuprinde — între altele — melancolia doinelor, dulceața moravurilor valahe, tandrețea, dragostea de natură, capacitatea de a răbda și suferi, grija ospitalității, farmecul limbii etc. Recunoaștem aci unele tendințe de idealizare, dar nu se pot contesta acele trăsături care sînt expresia vieții noastre istorice. În ultimul deceniu al veacului trecut, și apoi mai tîrziu, imaginea despre români în literatura franceză devine mai variată și mai contradictorie, apar tot mai mult și defecte. Românii se ivesc ca personaje secundare în opera unor scriitori ca Alphonse Daudet, André Theuriet chiar și la Hippolyte Taine, care, în *Voyage aux Pyrénées (Voiaj în Pirinei)* din 1854, este atras, în salonul unui hotel, de bavardajul unei «dame moldave» ce-și povestește peregrinările prin Europa și dizertează despre civilizația turcilor și rușilor.

[1] *Rev. cit.*, 1924, nr. 1.

Alături de calități recunoscute, ca ospitalitatea, cultul trecutului, sentimentul de amiciție, se ivesc și înclinațiile spre lux, petreceri, aventuri, snobism etc. Astfel de aspecte se accentuează la anumiți scriitori francezi din secolul al XX-lea, la un Marcel Prévost, la un Willy, la Henri Bataille, la un Binet-Valmer, la care, de altfel, trăsăturile amintite sînt atribuite unor personaje cu naționalitatea incertă mai curînd, aventurieri, seducători, desfrînați etc.

Cercetarea lui Drouhet se oprește la «galeria de portrete ale românului în literatura franceză contemporană», observînd că multe dintre ele corespund realității, dar altele sînt alterate de personalitatea scriitorilor respectivi. Se înțelege că «galeria» nu e completă nici pentru trecut, că trebuie zugrăvită în continuare după data studiului (1924), și că, prin urmare, s-ar putea alcătui o lucrare mai amplă cu această interesantă temă.

Dintre studiile cu privire la imaginea românilor în Franța, trebuie citată și lucrarea lui V. V. Haneș despre *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul al XIX-lea* (1929). Cercetarea e de caracter dominant istoric, nu specific literar, și urmărește — începînd din al doilea și al treilea deceniu al secolului trecut — răsunetul problemei românești în Franța. După 1840 — se notează —, preocupările despre români sînt tot mai accentuate și informațiile despre ei mai largi, datorită călătorilor, literaților, oamenilor de știință și diplomaților francezi care au străbătut sau locuit în țările românești, așa cum au fost Vaillant, Regnault, Desprès etc. Anul 1848 constituie o culme a interesului francez pentru noi, prin incitarea, mai cu seamă, a emigrației românești de la Paris și din alte părți, a unor personalități ca I. Ghica, V. Alecsandri sau M. Kogălniceanu.

Desigur, problema generală de care ne ocupăm trebuie extinsă și în direcția contrarie, preocupîndu-se și de imaginile străine cu privire la Franța, așa cum — de exemplu — *Revue de psychologie des peuples* a reținut mai mult pe plan științific decît literar, imaginile germane, spaniole, engleze și italiene despre Franța. E notabilă aci o interesantă schiță a profesorului Roger Bauer de la Universitatea din München despre *Ima-*

ginea germanului în literatura franceză și imaginea francezului în literatura germană, apărută la *Fraternité mondiale*. Studiul, concentrat în puține imagini, descrie totuși expresiv reflectările reciproce mai sus citate, creația mitului german la francezi la începutul secolului al XIX-lea, apoi a celui francez la germani, încadrîndu-le în explicații de ordin politic, social și cultural.

Mai departe, rămîn de cercetat portretele tuturor țărilor, unele despre altele, așa cum se răsfrîng ele în literaturile respective. În această privință, nu e lipsit de interes un studiu referitor la imaginea străinilor în literatura română sau la cea a românilor în diferite literaturi străine.

Relativ la cercetări ca cele de mai sus, se pot reține unele constatări menite a sugera îndrumări pentru studiile viitoare.

Mai întîi, trebuie observat că imaginile despre o țară nu sînt, prin firea lucrurilor, unitare. Germania de la începutul secolului trecut nu poate fi numai patria lui Goethe, ci și a altor scriitori ai epocii, după cum ea nu se reduce numai la Prusia sau Bavaria. Portretele variază apoi după epoci și se situează pe galerii la niveluri deosebite, explicabile prin numeroși factori de toate tipurile. Se înțelege că optica socială joacă un rol de frunte, ceea ce se exprimă prin cele «două Germanii», de care vorbeam mai sus, sau prin cele «două Franțe», despre care scria, la noi, M. Ralea. În sfîrșit, trebuie ținut seama totdeauna de prezentarea subiectivă a scriitorilor, despre experiența lor personală în țara descrisă, de factorii politici care intervin totdeauna, de tradițiile literare etc., în așa fel, încît imaginile respective urmează a fi conturate cu supremă grijă și prudență.

II. Paralelismele

După expunerea primei modalități a raporturilor internaționale, a relațiilor sau contactelor dintre literaturi, urmează să ne oprim asupra celei de a doua modalități, care cuprinde — după cum am arătat — parale-

lismele fenomenelor aparţinînd unor arii lingvistice sau istorice deosebite. Acest nou aspect al comparatismului s-a bucurat însă de o tratare mai sporadică în raport cu studiul relaţiilor, al influenţelor şi izvoarelor. Abia în ultima vreme, cercetarea a început să se îndrepte mai insistent şi în această direcţie, şi faptul a putut fi remarcat — cu claritate — la cel de al V-lea Congres al Asociaţiei internaţionale de literatură comparată de la Belgrad, din 1967. Numeroase comunicări au fost dedicate unor astfel de fenomene, referindu-se, îndeosebi, la fizionomia internaţională a curentelor literare, la cea a umanismului Renaşterii, a romantismului, a diferitelor moduri ale realismului şi ale şcolilor de avangardă.

S-a observat, totuşi, mai de mult, că există între literaturi asemănări, analogii, similitudini, corespondenţe, dintre care unele au fost pomenite şi de noi anterior, şi pentru care nu sînt valabile explicaţiile prin influenţe şi izvoare. Fenomenul trebuie, prin urmare, constatat ca atare, înregistrat şi analizat, ceea ce ne şi propunem în cele ce urmează. E necesar să remarcăm că, în timp ce relaţiile dintre literaturi sînt relativ mai uşor de interpretat, paralelismele ne apar mai dificile, pentru motivul că ele se împletesc adesea cu fenomene ce aparţin domeniului influenţelor şi izvoarelor. Faptul se întîmplă, de exemplu, cu şcolile şi curentele literare care sînt deopotrivă expresia paralelismelor, dar şi a unor influenţe ce apar ca aspecte secundare ale celor dintîi, după cum vom avea prilejul să arătăm mai jos. În orice caz, distingerea paralelismelor de relaţii directe dintre literaturi se impune în cadrul oricărei cercetări comparatiste.

Originea paralelor aparţine, după cum se ştie, antichităţii, însemnînd atunci un foarte răspîndit exerciţiu retoric al şcolilor poetice şi filozofice. E meritul lui Plutarh (46—120 e.n.) de a fi ridicat procedeul la nivelul unui gen literar, prin renumita sa lucrare *Vieţile oamenilor iluştri* sau *Vieţile paralele*. Scriitorul antic alătură consecvent figura unui grec de cea a unui roman înşiruind 23 de perechi biografice, ca, de exemplu, Demonstene şi Cicero, Pericle şi Fabius Maximus, Ale-

xandru cel Mare și Cezar, Alcibiade și Coriolan etc. Paralelele lui Plutarh sînt cristalizate pe aceeași schemă narativ-istorică și dezvăluie, pe rînd, asemănări și deosebiri, încheindu-se totdeauna cu o apreciere de ansamblu asupra calităților morale ale celor doi eroi, raportați unul la celălalt.

Din antichitate, genul a trecut, mai cu seamă, în domeniul literaturii franceze, care ne citează pagini memorabile, ca cele ale lui Bossuet din *Oraisons funèbres (Discursuri funebre)*, ale lui La Bruyère din *Les caractères (Caracterele)* sau ale lui Chateaubriand din *Mémoires d'outre tombe*. Literatura noastră însăși, poate cita astfel de paralele, ca, de exemplu, în opera lui Delavrancea.

Toate acestea se încadrează însă în cuprinsul istoricului unui gen literar ale cărui origini rămîn antice și a căror structură stăruie a fi cea retorică. Ele nu aparțin direct comparatismului ca știință, și citarea lor aci e motivată doar de interesul istoric pe care-l reprezintă și de utilizarea metodei comparate ca atare.

Se apropie însă de spiritul literaturii comparate renumita polemică dintre antici și moderni, care s-a desfășurat între 1683 și 1719, susținută de figuri ca Fontenelle, Perrault, Boileau și pînă la abatele Dubos. Se confruntă aci, din punct de vedere literar, artistic și științific, două mari epoci din istoria omenirii, dintre care una — cea antică — amenință să anihileze capacitatea progresivă a creației moderne. Fontenelle susținea, în 1688, în reputata sa *Digression sur les anciens et les modernes (Digresiune asupra anticilor și modernilor)*, că antichitatea reprezintă doar epoca infantilă a umanității, în timp ce evul modern, pe cea virilă. El profetiza că va veni o vreme cînd scrierile secolului lui Ludovic al XIV-lea vor fi prețuite la înălțimea celor antice. În același an, Charles Perrault se va alătura dezbaterii și va scrie, la rîndu-i, o *Parallèle des anciens et des modernes (Paralelă între antici și moderni)*, în care va aduce noi argumente susținînd superioritatea celor din urmă. Poziția contrarie, cea de apărare a antichității, va fi reprezentată încă din 1674 de Boileau, care va tinde totuși, spre 1700, la o reconciliere aproxima-

tivă cu Perrault. Dezbaterea se va continua, într-o a doua fază, între 1711 și 1719, și ecourile ei nu se vor pierde nici la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd Condorcet va participa și el la dispută. De data aceasta, nu mai era vorba de un gen literar propriu-zis, ci de o adevărată opoziție de idei și concepții, de un paralelism pe bază de argumente, cu toată atmosfera de combativitate ce învăluia discuția. «Cearta dintre antici și moderni», fără a marca un moment tipic al comparatismului științific, ilustrează totuși, neîndoios, tendința cercetărilor paralele și subliniază unele similitudini dintre cele două mari epoci.

În secolul trecut procedeul a început să decadă, și ceea ce e și mai caracteristic și surprinzător, e faptul că, în epoca începuturilor comparatismului, un cercetător ca Villemain privea cu scepticism metoda. El socotea că «scriitorul subtilizează pentru a explica diferențele și falsifică trăsăturile pentru a crea asemănări» — ceea ce, firește, se referă doar la o inadecvată mînuire a comparației. Căderea în desuetudine a paralelei s-a accentuat totuși mai departe, și dicționarele și enciclopediile contemporane o înregistrează cu scepticismul veacului trecut. În ultimii ani s-a simțit totuși nevoia reabilitării paralelei, și un astfel de studiu a fost compus de Leon Céllier, care a publicat în *Revue de littérature comparée* un articol: *Paradoxe sur le parallèle (Paradoxul paralelei)*[1] care susține — cu vigoare — că procedeul nu e deloc depășit, că el merită a fi reluat, că nu e artificial și că decurge, de fapt, din natura lucrurilor însăși. Această din urmă afirmație rămîne perfect valabilă. Paralelele și paralelismul nu sînt procedee subiective ale spiritului nostru, ci există în realitate ca date obiective, pe care cercetarea e obligată să le recunoască, să le înregistreze și să le explice științific.

O explicitare a evidenței paralelismelor poate fi ușor demonstrată prin citarea cazului curentelor și școlilor literare moderne. Nimeni n-ar avea posibilitatea explicării acestora exclusiv prin procesul influențelor și izvoarelor. Nimeni n-ar putea susține, de pildă, așa

[1] *Rev. cit.*, 1964, nr. 2.

cum am arătat și anterior, că Renașterea, deși a apărut mai întîi în Italia și a fost un fenomen prin excelență italian, s-ar fi revărsat apoi peste toate țările și le-ar fi contaminat ca o epidemie universală. Cel puțin un fapt contrazice flagrant o astfel de teorie. Ne referim anume la variația datelor de apariție și dezvoltare a Renașterii în diferite țări, despre care am vorbit și în altă parte a acestei lucrări.

Curentul s-a ivit, după cum se știe și am mai arătat, mai întîi în Italia, încă din secolul al XIV-lea, reapare în Franța și Spania în secolul al XV-lea, în Anglia și Germania, și, mai tîrziu, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, în această din urmă țară sub forma specială a Reformei. În răsăritul Europei, de exemplu, la noi, fenomenele Renașterii apar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea chiar, cu Școala ardeleană, reflectînd totodată toate ecourile luminismului.

Dacă acest puternic curent european ar fi fost expresia contaminării prin influență, el s-ar fi produs concomitent în mai toate țările sau la intervale scurte de timp, sub înrîurirea riguroasă a Italiei. Diferențierile de date ilustrează însă tocmai fenomenul contrar, al independenței diferitelor forme ale Renașterii, a necesității apariției unor condiții interne care să recepteze eventualele influențe externe, a unei maturizări a spiritului propriu al fiecărui popor și a determinantelor economico-sociale respective. Influențele au putut ajuta, fără îndoială, dar ele alcătuiesc, în mod evident, un fenomen secundar, de caracter incitatoriu față de ivirea, la momentul oportun, a paralelismelor despre care vorbim. Cercetarea acestora trebuie însă amănunțită, determinîndu-se cel puțin cîteva din tipurile lor fundamentale.

O primă categorie o alcătuiește studiul paralelismelor, care se referă la multiplele aspecte ale structurilor literare, la tematică, la sentimente și idei, la diferitele fețe ale formei, la stil, la imagini, la versificație etc.

Despre paralelismele tematice am vorbit mai sus, cu prilejul descrierii domeniului literaturii comparate.

E de observat că numărul temelor nu e de loc nelimitat și că, dimpotrivă, în teatru, Gozzi socotea că nu există decît 36 de situații tragice, Schiller nu putea descoperi nici atîtea, André Maurois identifica în roman doar 12 teme de bază, la noi B. P. Hasdeu reducea prototipurile basmelor la 28. Firește, e necesar să mai adaugăm că nu e cazul să discutăm exactitatea sau inexactitatea acestor cifre, ci numai să reținem caracterul limitat al temelor și, prin urmare, să identificăm limpede prezența paralelismelor indiscutabile.

În ce privește, mai departe, conținutul sentimental al operelor, el poate dezvălui — la rîndu-i — cu ușurință fenomenul de care ne ocupăm. Să ne amintim numai de faptul condensării sentimentelor în adevărate curente literare în secolul al XVIII-lea, de la Richardson la Rousseau și Goethe, fapt de care s-a ocupat Paul van Tieghem în mod special, într-un studiu al său din *Revue de littérature comparée.*[2] Ne întîmpină aci paralelisme evidente, întărite, desigur, și de influențe, dar cele dintîi dominînd.

Paralelismele ideologice nu sînt mai puțin frecvente, și, pentru a cita numai un exemplu, să reamintim eminentele contribuții ale lui Paul Hazard în acest domeniu. Cele două mari lucrări ale acestuia privind secolul luminilor descriu numeroase paralele de idei și concepții în cadrul asaltului general împotriva «credințelor tradiționale» ale evului mediu. «Procesul creștinismului» nu e, în această epocă, expresia unei singure țări, ci critica are un caracter vădit universal. Voltaire, Lessing, Genovesi, Hagedorn etc. reprezentînd popoare diferite, susțin aceleași idei în aceeași epocă. În Italia, Franța, Germania și Anglia apar — în aceeași vreme — deismul, pasiunea pentru științele naturii, pentru dreptul natural, pentru o morală laică și socială, se admiră pretutindeni *Enciclopedia* ca și *Constituția engleză.*

Nu lipsesc — se înțelege — nici paralelismele din domeniul formei, și ne vom opri, dintre acestea, doar asupra crizei intervenite în perioada dintre Renaștere

[2] *Rev. cit.*, 1940, aprilie-iunie.

și clasicism, exprimată prin diferitele aspecte ale barocului în cazul stilului literar, pomenite de noi și altă dată mai sus, dar pe care le vom amănunți acum.

La începutul secolului al XVII-lea, apar, într-adevăr, aproape concomitent, cu o prelungire de durată în Franța pînă la jumătatea veacului, o serie de școli literare cunoscute sub numele de euphuism — în Anglia, marinism — în Italia, gongorism — în Spania, prețiozitate — în Franța, «stil umflat» — în Germania. Toate acestea se caracterizează prin pasiunea pentru idei subtile, dar artificiale, prin eleganță rafinată, prin cizelarea excesivă a imaginilor, prin aglomerare de comparații, metafore și hiperbole, antiteze, alegorii, simboluri — cu alte cuvinte, asistăm la un accentuat cult al formei și la o detașare vădită și insistentă de realități. E o perioadă oarecum alexandrină către care a evoluat Renașterea anterioară. Deși unele înrîuriri, mai ales cele care purced de la Giambattista Marino, nu lipsesc, fiecare dintre școlile amintite s-au ivit independent din condițiile comune ale crizei Renașterii și ale evoluției sociale a epocii. Ele alcătuiesc o serie de paralelisme stilistice ce nu pot fi contestate.

Fenomenul se repetă în cazul genurilor și speciilor literare întrucît asistăm, în secolul al XIX-lea, la dezvoltarea europeană a romanului, de pildă a celui romantic, realist sau naturalist deopotrivă sau a romanului cu tematică restrînsă, ca, de exemplu, cea țărănească. Aceasta din urmă înflorește mai ales în perioada dintre 1840—1860 în Elveția, Franța și Germania, cu Jeremias Gotthelf, cu George Sand, cu Gottfried Keller, cu George Eliot. E momentul în care țărănimea, după ce dispăruse din literatură de la sfîrșitul evului mediu, reapare impusă de rolul ei social, tot mai însemnat în epoca burgheză. De altfel, ea începuse a fi descrisă chiar sub aspect revoluționar, așa cum ne-o dovedește De Coster în *La légende de Ulenspiegel et de Lamme Goedzack au pays de Flandres et ailleurs* (*Legenda lui Ulenspiegel și a lui Lamme Goedzack în Flandra și aiurea*, 1867), și, mai înainte, Prosper Mérimée, în piesa sa *La Jacquerie, scènes féodales* (*Jacheria, scene feudale*, 1828), sau Pușkin în *Istoria răscoalei lui*

Pugaciov (1833). În toate aceste lucrări paralelismul tematic se adaugă celui de gen, țărănimea răsculîndu-se — deopotrivă — în Țările de Jos sau în Rusia împotriva presiunii tiranice a nobilimii.

Studiul comparatist se aplică, mai departe, și altor tipuri de paralele, dintre care unele dintre cele mai expresive sînt cele caracterologice pe baze psihologice. E vorba de «înrudirile spirituale» dintre scriitori, de «afinitățile elective» ce-i leagă uneori, îndemnînd spre închegarea acelor «familii de spirite» despre care vorbea Sainte-Beuve. Un exemplu de acest fel îl alcătuiesc asemănările psihologice și de concepții dintre Titu Maiorescu și Goethe, cărora autorul acestei lucrări le-a dedicat, mai de mult, o cercetare. Punctul de plecare îl constituie mărturia din 1858 a lui Maiorescu însuși, consemnată în *Însemnările zilnice:* «Am găsit la Goethe, în istoria evoluției lui sufletești, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, care uneori erau scoase din sufletul meu» [3] sau, în același an, oprindu-se asupra corespondenței lui Goethe, criticul român constată că anume trăsături ale acestuia «sînt adeverite de mine și asupra mea» [4]. Paralelismul Maiorescu—Goethe dezvăluie mai întîi interesul insistent al scriitorului nostru cu privire la viața și opera marelui clasic, preferințele pentru anume lucrări ale acestuia, sînt înfățișate apoi, în studiul citat, aspectele sufletești care-i leagă : nevoia de a se împărtăși altora, respectul pentru individualitate în relațiile sociale, considerația pentru unele atitudini morale, un anume evident egotism, tendințele senzuale și sentimentale, în sfîrșit, largul lor umanism. Astfel de paralelisme apar, desigur, și în alte numeroase cazuri și interesul lor caracterologic e vădit atît pentru cunoașterea mai adîncă a fiecăruia dintre termenii în raport cît și pentru statornicirea unei baze psihologice comune.

Studiul comparatist se poate referi însă și la paralelisme mai complexe decît cele de tipul mai sus descris. Anumite opere prezintă adesea similitudini tematice,

[3] *Op. cit.*, I, p. 92.
[4] *Idem*, I, p. 97.

izvoare comune, elemente psihice analoge, condiții politice de același fel, concepții filozofice asemănătoare. Se încheagă, în acest caz, paralelisme pe planuri multiple și cu țesături complicate, ceea ce le crește desigur interesul. O astfel de cercetare se datorește lui Tudor Vianu și cuprinde reliefarea analogică a situațiilor sociale, intelectuale și morale care au generat două opere de seamă : *Tragedia omului* (1861) a lui Madách și *Memento mori* (1871—1872) a lui Eminescu. Opera maghiară a apărut mai înainte cu un deceniu față de cea a lui Eminescu, eventual cel din urmă ar fi putut-o cunoaște, o traducere germană a ei apărînd încă din 1865, dar nu poate fi produsă dovada concretă a faptului. Rămîne atunci valabil doar paralelismul complex de care vorbeam, și Tudor Vianu îl urmărește cu asiduitatea și competența-i recunoscută. Cele două opere — ni se arată — sînt legate, mai întîi, prin tematica ce le e comună : succesiunea imperiilor lumii și instabilitatea sorții umane, de fapt un aspect al vechii *fortuna labilis (soarta schimbătoare).* Ele exprimă apoi stări sufletești asemănătoare, simpatia pentru Revoluția din 1848, aversiunea împotriva reacțiunii timpului, pesimismul determinat de coordonatele epocii și alimentat de Schopenhauer, receptat organic în perioada dintre 1860—1870, filozofia romantică a istoriei ca bază ideologică etc. Iată suficiente aspecte care justifică paralelismul și luminează, deopotrivă, pe Madách și pe Eminescu, fără a se pomeni vreodată de probleme de influențe sau izvoare.

Paralele sau «coincidențe» de acest fel au fost identificate și mai înainte de studiul de mai sus, și anume între Eminescu și Leopardi, mai precis, între *Scrisoarea a II-a* sau a *IV-a* și *L'inno ai patriarchi (Imnul patriarhilor),* între *Scrisoarea I* și *Al Conte Carlo-Pepoli,* între *Ce e amorul* și *Il pensiero dominante (Gîndul dominant)* etc. [5]

Cele mai tipice și complexe paralelisme sînt, după cum mai observam, cele pe care le statornicesc marile

[5] Nicanor Rusu, *Coincidențe : Eminescu și Leopardi în însemnări ieșene,* 1939, nr. 10.

curente şi şcoli literare începînd cu Renaşterea şi pînă în epoca noastră. O succintă privire asupra lor se impune, prin urmare.

Se citează, de obicei, ca un punct de plecare, renumita lucrare a lui Georg Brandes, publicată în 1872 şi 1890, sub titlul *Marile curente ale literaturii europene din secolul al XIX-lea*, dar trebuie observat — de îndată — că nu optica paralelistă domină aci. Diferitele capitole ale operei — *Literatura emigranţilor, Şcoala romantică în Germania, Naturalismul în Anglia, Şcoala romantică în Franţa, Tînăra Germanie* —, ca şi permanenta raportare polemică la literatura daneză şi scandinavă accentuează mai mult aspectele individuale ale literaturilor particulare decît pe cele general-europene. Comparatismul paralelist se dezvoltă însă în sens contrariu. Renaşterea îi apare astfel — şi cu drept cuvînt — ca o mişcare care învăluie o bună parte a întregului nostru continent în perioada dintre secolul al XIV-lea şi al XVI-lea. Literatura medievală e, de acum, depăşită, întreruperea relaţiilor tradiţionale cu antichitatea înlăturată şi o nouă lume apare, punînd un accent viguros pe cultivarea valorilor spirituale ale umanităţii. Mediul intelectual, social şi moral se modifică fundamental. Invenţia imprimeriei, marile descoperiri geografice, călătoriile frecvente ale scriitorilor şi artiştilor, vîltoarea evenimentelor politice răscolite de războaie, ce devin şi factori ai difuzării literaturii şi artei, presiunea unei noi clase în formaţie şi devenire rapidă — burghezia — sînt trăsături comune ţărilor din Occident şi se extind pînă în Centrul Europei. Limba latină continuă a fi instrumentul expresiei culturale, dar se impun hotărîtor limbile moderne ale fiecărui popor în parte. E — după cum se ştie — epoca umaniştilor adică a erudiţiei îndreptată spre antichitatea renăscută pentru nevoile noului ev. Caracterul monden domină literatura şi artele, şi pretutindeni se recunosc fenomene de panestetism. Se pot considera, ca trăsături de bază ale întregii Renaşteri europene, o nouă tematică ce abandonează în genere poporul, erou al literaturii medievale anterioare, o tendinţă constantă spre cultivarea formei după modele antice, şi un anume

sentiment accentuat al stilului și artei, chiar dacă se apropie de convențional, în sfîrșit, reliefarea consecventă a aspectelor generale și esențiale ale lumii și, pe deasupra tuturor, statornicirea marelui curent al umanismului. Toate aceste caractere se pot găsi pe tot întinsul Europei occidentale și ele alcătuiesc un complex paralelist tipic, pe care influențele reciproce dintre literaturi l-au consolidat doar.

Îi urmează Renașterii clasicismul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, o prelungire în fond a acesteia, dar fără a-i lipsi caractere distincte. În toate țările, literaturile părăsesc — încetul cu încetul — structura lor aristocratică și pătrund spre lumea burgheză. Obiectul general e, pretutindeni, omul văzut psihologic, dincolo de cadru, costume și aspect fizic. Relațiile cu antichitatea ca model se mențin și peste limitele Renașterii, și preocuparea fundamentală devine cea morală, educarea omului în vederea desăvîrșirii lui etice. Un aer general de sănătate morală învăluie întreagă această literatură. Rațiunea e norma supremă, și aplicarea ei la artă duce la gust, forma fină a acesteia. Totul devine clar și distinct, inclusiv stilul, după modelul cartezian, genurile sînt radical separate și regulile respectate cu fidelitate. Integrarea scriitorului în societate e obligatorie în cadrul monarhic al timpului. Tendința cosmopolită începută în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se impune dominant, în veacul următor, în toate țările. Influențele nu lipsesc nici acum și, după regența Italiei în epoca Renașterii, urmează cea a Franței, dar — și de data aceasta — trăsăturile comune sugerează un nou complex paralelist.

Studii ca cele ale lui Guy Michaud și Philippe van Tieghem cu privire la romantism demonstrează că pînă la evoluția spre acesta în secolul al XVIII-lea, literatura străbate drumuri frapant paralele, mai ales în cuprinsul literaturii germane și engleze și, ceva mai tîrziu, și în cel al literaturii franceze. Etapele, temele și caracterele preromantismului cunosc aceleași direcții. În Germania, sentimentul naturii, lirismul și imaginația, admirația pentru evul mediu, doctrina romantică încep a apărea de-a lungul întregului secol al XVIII-lea

și pînă la «Sturm und Drang», la sfîrșitul acestuia. În Anglia, senzualismul, sentimentalismul și individualismul, tendința imaginativă, întoarcerea spre evul mediu, teoria romantică însăși, apar de asemenea înainte de secolul al XIX-lea. Unele reacțiuni împotriva clasicismului se ivesc și în Franța încă de la începutul secolului al XVIII-lea, ca ecouri ale disputei dintre antici și moderni, sensibilitatea începe a fi cultivată de Fénelon și Marivaux, melancolia apare la Rousseau, și se pregătesc astfel — printr-un alt paralelism — zorile romantismului. În punctul său de plecare, curentul dezvăluie similitudini izbitoare între literatura engleză și cea germană. Paul van Tieghem, în reputatul său volum *Le romantisme dans la littérature européenne*, vorbește explicit chiar de «un paralelism riguros între 1798 și 1803», adică între începuturile lui Wordsworth, Coleridge, Southey, Scott, pe de o parte, și opera lui Tieck, Novalis, fraților Schlegel, Brentano, Arnim, Kleist, pe de alta. Cînd apare apoi, cu adevărat, romantismul, închegîndu-se în cel de al treilea deceniu al secolului al XIX-lea și dezvoltîndu-se pînă către jumătatea lui, el se desfășoară — de asemenea — în mai toate țările Occidentului și pînă în Răsăritul Europei prin vădite paralelisme, care scot în relief individualismul scriitorilor, imaginația și pasionalitatea, lupta aprigă împotriva regulilor clasice și a doctrinei respective, liberalismul social, apariția năvalnică a sentimentului naturii, cultivarea literaturilor naționale în opoziție cu cosmopolitismul etc. Toate aceste trăsături sînt legate de evenimentele politice și sociale ale timpului după Revoluția Franceză și din epoca războaielor lui Napoleon. Influențele par a opera mai puțin ca în perioadele precedente, în orice caz, nu se mai impune regența literară a vreunei țări, particularitățile naționale afirmîndu-se pretutindeni cu putere. Se desfășoară deci, și aci, paralelisme complexe izvorînd din condiții analoge. Ele pot fi urmărite, mai departe, de-a lungul celorlalte curente și școli din secolul al XIX-lea și al XX-lea, de la realism și pînă la cele mai noi manifestări pe tărîmul literaturii.

Descrierea și exemplificările tipurilor de mai sus duc la constatarea că ne întîmpină, de fapt, două categorii relativ distincte și anume paralelisme perfect simultane, așa cum s-au dovedit școlile baroce de la începutul secolului al XVII-lea, și paralelisme aproximativ succesive ca cele ale curentelor literare. În ambele cazuri influențele nu joacă deloc un rol determinant, înfățișîndu-se, după cum am mai arătat, ca simple adjuvante întăritoare.

Toate aceste paralelisme au un limpede caracter istoric, fiind legate, cu toate fibrele lor, de epocile respective, care au creat în diferite țări, uneori cu variații în timp, condiții economico-sociale asemănătoare alături de tradiții literare de același fel, cu alte cuvinte, un sistem de baze și suprastructuri, ca și raporturi analoge între ele.

Comparatismul nu-și reduce însă cercetarea numai la paralelismele de natură strict istorică, despre care am vorbit pe larg, mai sus. Există fenomene literare enorm distanțate în timp și spațiu, care surprind, de îndată, prin numeroasele lor similitudini, ce nu pot fi — în nici un caz — explicate prin condiții sociologice și istorice. Vom cita aci numai cîteva dintre acestea, pe care unii cercetători le-au remarcat în ultima vreme.

René Étiemble a insistat astfel o dată, în *Comparaison n'est pas raison*, asupra evidentelor corespondențe care au existat între romantismul european de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și poezia chineză cuprinsă pe o perioadă largă, între renumitul K'iu Juan (secolul IV și III î.e.n) și dinastia Song (din primele 13 secole ale erei noastre). Poezia chineză a acestei epoci și, îndeosebi, cea a lui K'iu Juan se caracterizează, și ea, ca și preromantismul de peste aproape două milenii, printr-o viguroasă inspirație populară, o cultivare devotată a tradițiilor, printr-o anume pasionalitate, dezvoltîndu-se fiecare într-o epocă de războaie, intrigi și aventuri de tot felul, cu alte cuvinte, într-o agitată și

zbuciumată perioadă politică. Paralelele de conținut sînt, din aceste motive, izbitoare.

Un al doilea exemplu ne e oferit de o cercetare recentă, pe care o citează Léon Céllier în articolul său mai sus pomenit despre *Paradoxe sur le parallèle* și care aparține lui J. Monnerot. E vorba aci de o interesantă paralelă între epoca alexandrină și îndeosebi între curentele agnostice ale acesteia, și suprarealism adică între fenomene petrecute în Alexandria cam pe la 130 e.n. și la Paris pe la 1930. Cercetătorul găsește că, în aceste îndepărtate epoci, s-au produs «tipuri sincretice», puternic vizibile. El se referă, mai cu seamă, la școlile gnostice din primele două secole ale erei noastre care combăteau unele curente filozofice grecești, ceea ce ar corespunde cu atitudinile suprarealismului față de literatura occidentală respectivă. Asemănările ar consta în anumite tendințe teozofice ale gnosticismului și sondajele inconștientului prin analizele suprarealiste.

Un alt exemplu e scos în relief de un cercetător recent — Th. Melone —, care a urmărit, cu succes, paralelele dintre gîndirea europeană a epocii luminilor și literatura negro-africană contemporană, de expresie franceză. [6]

Firește, exemplele se pot multiplica și explicația faptului nu e prea complicată : ea se reazimă pe baza psihologică general-umană de pretutindeni și de totdeauna, subliniată, de pildă, și de Marx, cînd vorbea despre valorile eterne ale artei antice.

În raport cu studiul relațiilor directe dintre literaturi, cel referitor la paralelisme deschide orizonturi mai largi, și anume spre o psihosociologie comună, spre constituirea unei vaste familii de spirite a scriitorilor, dar și spre o estetică generală, în măsura în care scoate în relief caracterele esențiale ale artei pe baza inducerii lor din variatul material, semănat pretutindeni, în timp și spațiu.

[6] *Revue de littérature comparée*, 1964, no. 2.

III. Caracterele diferențiale ca obiect al cercetării comparatiste

În cadrul domeniului general al literaturii comparate și aci, în cel, mai special, al modalității raporturilor internaționale, sîntem obligați a supune acum cercetării cel din urmă tip al acestora și anume ceea ce am numit «raporturile de independență dintre literaturi», marcate prin structuri originale, determinate, și ele, prin metoda comparației. Acest nou cîmp problematic nu ne apare însă cu totul inedit în momentul de față al expunerii noastre. Unele aspecte ale lui au trebuit să ne întîmpine, în mod necesar, și cu prilejul expunerii anterioare a celorlalte două modalități ale raporturilor internaționale, a relațiilor și paralelismelor. Într-adevăr, în cuprinsul celor dintîi, ocupîndu-ne de factorii ce înlesnesc relațiile dintre literaturi, am observat că uneori ele se datoresc concepției istorice a filozofiei culturii, apărută în secolul al XIX-lea și exprimată prin făurirea ideologiilor naționale. Interesul provocat în străinătate de o anumită literatură e, desigur, și în funcție de caracterele diferențiale ale acesteia, de pitorescul ei specific, de exotismul ei. În problema traducerilor, mai departe, am atras atenția asupra importanței respectării textelor originare ca preocupare metodologică. Am arătat apoi că traduceri valoroase, ca cele ale lui Amyot din Plutarh, August Wilhelm Schlegel din Shakespeare sau multe din cele ale lui Mihail Sadoveanu, Alexandru Philippide, Tudor Vianu sau Cezar Petrescu, la noi, au devenit — prin respectarea modelelor și prin îndemînare artistică — opere la înălțimea originalului. Referindu-ne apoi la problema influențelor și izvoarelor, a trebuit să accentuăm însemnătatea condițiilor interne ale receptării, prin urmare a factorilor specifici, mai departe am insistat asupra caracterului catalizator al unora dintre influențe, care îndeplinesc funcțiunea de răscolire și actualizare a latențelor naționale, în sfîrșit, am arătat că finalitatea cercetării izvoarelor și influențelor, ea însăși, constă în delimitarea elementelor împrumutate de cele proprii și

că, în fond și pînă la urmă, sprijină posibilitatea descrierii structurilor originale.

De asemenea, în cuprinsul studiului paralelismelor, ne-a întîmpinat — de mai multe ori — aspectul particular al literaturilor. Identificarea unor paralelisme de tip succesiv, de pildă, ca cele ale curentelor literare, nu dezvăluie intervenția unor factori interni, care determină procesul de care vorbim ? Dar e evident că paralelismele nu pot fi niciodată perfecte, coincidențele desăvîrșite, aducînd astfel în discuție aspectele diferențierii. Faptul e atît de limpede, încît lucrarea de mai multe ori citată a lui Brandes, cu privire la *Marile curente ale literaturii europene din secolul al XIX-lea*, a accentuat puternic structurile naționale, deși finalitatea ei trebuia să fie contrarie.

Domeniul raporturilor independente dintre literaturi și a caracterelor lor diferențiale apare astfel chiar din lăuntrul celorlalte modalități și îi confirmă încă o dată însemnătatea. O cercetare mai stăruitoare asupra ei se impune, prin urmare, în mod necesar.

Atît studiul relațiilor dintre literaturi cît și cel al paralelismelor le apropie între ele, reliefează asemănări, coincidențe, similitudini, corespondențe și duc spre făurirea unei imagini unitare a lumii literare. După cum am arătat însă, din chiar lăuntrul acestui tablou izbucnesc deosebirile, diferențele, reacțiunile, și pe vastul fundal comun apar — cu mare plasticitate —, după cum observă și Fritz Strich în studiul său despre *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte (Literatură mondială și istorie literară comparată*, 1930), diferențierile naționale. Se pare totuși — după autorul citat — că există unele literaturi care tind mai mult spre formule universale sau cel puțin europene, în timp ce altele au — dimpotrivă — o viguroasă înclinație națională. Literatura franceză ar aparține, de pildă, primei categorii, ea ar vorbi mai mult în numele asemănărilor dintre popoare, în numele civilizației și culturii europene. Secolul tipic al acesteia e al XVIII-lea, vremea cosmopolitismului reprezentat și propagat, cu strălucit succes, de Franța. În genere, de altfel, spirite franceze ca Montaigne, Pascal, La Rochefoucauld repre-

zintă, se spune, cultura europeană în ansamblul ei, şi nu pe cea naţională în particular. Deşi cuprinde o evidentă parte de adevăr, caracterizarea e totuşi exagerată, fiindcă atît numele citate, cît şi multe altele, nu sînt mai puţin reprezentative pentru poporul francez ca individualitate. În realitatea istorică, spiritul naţional se afirmă pretutindeni, fără excepţie, şi se poate spune chiar că tendinţele spre cosmopolitism, despre care vorbeam, sînt ele însele simptome particulare ale anumitor popoare mai mult decît ale altora, prin urmare, de fapt, tot caractere diferenţiale.

Dar originalitatea naţională se afirmă, în mod caracteristic, în cadrul raporturilor internaţionale. Secole întregi un popor nu se comportă decît pasiv, receptiv faţă de valorile culturale, literare şi artistice ale altora, dar deodată, şi în anume condiţii, devine creator pentru toată lumea literară şi chiar îndrumător al acesteia. Aşa s-a întîmplat cu poporul italian în Renaştere, cu cel francez în perioada clasică şi mai ales luministă, cu cel german în epoca lui Goethe şi Schiller. Se produce, de fapt, o coincidenţă între cerinţele obiective ale unui moment istoric european sau mondial, între condiţiile lui economico-sociale şi spirituale, şi capacitatea proprie de creaţie a unui anume popor, şi numai a aceluia, pe baza însuşirilor lui specifice. Caracterul senzorial, emotivitatea vie şi aprinsă, optimismul exploziv, veselia şi gustul «burlei», individualismul, caracterul lui *uomo singolare (omul singular)*, preferinţa pentru spectaculos, simţul pentru frumos ridicat la nivelul unui adevărat panestetism, trăsături atît de tipice poporului italian, au coincis cu cerinţele istorice ale Renaşterii şi i-au hărăzit acestui popor rolul internaţional pe care l-a jucat în acest domeniu. De asemeni, spre a mai adăuga încă un exemplu, cultul raţiunii, mobilitatea temperamentului, patosul şi o anume tendinţă retorică, scepticismul, convenţionalismul social, structura acelui *homme du monde (om de lume)*, strălucirea spiritului şi ironiei poporului francez — au înlesnit dezvoltarea clasicismului şi luminismului şi l-au desemnat ca purtător reprezentativ în lumea literară şi filozofică.

În ce privește structurile originale ale fiecărui popor în parte, deși au existat totdeauna, ele au început să intereseze mai accentuat în veacul al XIX-lea, ca o manifestare a ideologiei naționale din această vreme. Pe plan teoretic a apărut atunci o disciplină corespondentă, căreia Lazarus i-a dat, la jumătatea veacului, numele de «psihologia popoarelor» («Völkerpsychologie», 1851). Știința astfel construită avea, pe atunci, o înfățișare pur spiritualistă, atribuindu-și ca obiect procesele psihice legate de «comunitățile spirituale». Autorul concepției a fost Wilhelm Wundt, care concepea psihologia popoarelor ca a știință evolutivă, urmărind treptele dezvoltării civilizației de la nivelul primitivității la cel intermediar și pînă la cel al culturilor înalte. Procedeul, deși pornea de la unele materiale documentar-etnologice, se înfățișa mai mult deductiv și speculativ. «Psihologia popoarelor» a evoluat apoi spre metode inductive, adunînd numeroase fapte și manifestări ale popoarelor în stare de natură *(Naturvölker)*, de semicultură *(Halbkulturvölker)* sau de cultură *(Kulturvölker)* și a renunțat la concepția evolutivă și unilineară pentru una diferențial-calitativă, în sensul că recunoștea în «stadiul primitiv» al culturii o mentalitate distinctă, deosebită calitativ, o altă concepție despre lume și viață, și nu numaidecît una inferioară celei «culturale» propriu-zise.

Ceea ce ne interesează însă pe noi aci e faptul că atît vechea metodă, evolutivă cît și cea nouă, inductivă, au mînuit — cu insistență — instrumentele comparatismului.

La începutul secolului nostru, psihologia popoarelor a înregistrat un nou avînt, mai ales în deceniile al doilea și al treilea cînd a apărut o bogată bibliografie, precedată de o carte a lui Alfred Fouillée : *Esquisse psychologique des peuples européens (Schiță psihologică a popoarelor europene*, 1903), din cuprinsul căreia nu amintim decît cîteva nume, ca de pildă pe F. Tönnies (1917), pe Keyserling (1919), pe E. Boutroux (1914), pe Arnold van Gennep, care compusese un *Traité comparatif des nationalités (Tratat comparativ al naționalităților)* și, în sfîrșit, pe psihologul R. Müller-Freienfels (1930). Toți aceștia descriu, mai ales, tipul francez în

raport cu cel german, sau pe cel din urmă în raport cu cel englez sau italian. R. Müller-Freienfels a ajuns chiar la o «caracterizare schematică a unor tipuri de popoare», şi nu e lipsit de interes să reproducem aci, comentînd apoi, cîteva din aspectele tabloului său.

Referindu-se la «funcţia dominantă», psihologul german îi prezintă pe italieni ca senzoriali, pe francezi ca reprezentanţi a lui «la raison», pe englezi ca «instinctivi-practici», pe germani ca exprimînd o voinţă nedeterminată. Ca «temperament», îi înfăţişează pe italieni ca «rapizi», pe francezi ca «mobili» şi «graţioşi», pe englezi ca «flegmatici», pe germani ca «lenţi» — *gemütliche Langsamkeit (comoditate)* —, ca «emotivitate» pe italieni — «focoşi», pe francezi — «patetici», pe englezi — «reci şi energici», pe germani — ca exprimînd «Stimmung»-ul. În ce priveşte concepţia despre lume, italienii îi apar «optimişti», francezii — «pesimişti», «sceptici», englezii — «melioriştі», germanii — «tragici», iar «în raport cu realitatea», italienii i se prezintă ca abstracţi «de mică dimensiune», francezii ca deţinători ai «sensului comun», englezii ca «pragmatici», «utilitariştі», germanii ca «fantaşti», cu tendinţe totuşi concrete. Tabloul e, firește, mult mai larg, dar nu interesează aci decît metoda psihologului şi răsfrîngerea ei în literatură.

Nu i se poate contesta lui R. Müller-Freienfels veracitatea, deşi — desigur — unele trăsături ar putea fi discutabile. Ceea ce trebuie însă să i se reproşeze e caracterul cu totul static al tabloului său, care nu ţine seama de evoluţia în timp, de motivele istorice, şi astfel psihologia popoarelor apare ca rigidă, iar trăsăturile specifice ca exclusiviste. Răsfrîngerea însuşirilor psihologice în literatură contrazice, într-adevăr, de multe ori caracterizările de mai sus. Nimeni, de pildă, nu va identifica în literatura romanelor sentimentale engleze din secolul al XVIII-lea caracterul «instructiv-practic», sau pe cel «flegmatic» în opera lui Shakespeare, Byron sau Dickens, nici «optimismul» italian, în Leopardi sau Foscolo, ori «pesimismul sceptic» francez în Victor Hugo etc. E drept că literatura depăşeşte, prin numeroşi factori, psihologia generală şi, îndeosebi, adaugă

numeroase și complexe aspecte ale personalității scriitorilor, dar trebuie remarcat — în schimb — că autorii mai sus-citați sînt unele din cele mai înalte și mai reprezentative puteri creatoare ale națiunilor respective și că, în consecință, ei ar fi indicați ca exponenți tipici ai acestora.

Asupra valorilor spirituale și artistice proprii ale poporului român s-a discutat, după cum se știe, adesea, de la *Dacia Literară* și pînă în zilele noastre. Conștiința originalității și afirmarea necesară a acesteia în momentele de înclinare spre integrare eterogenă, puternicul caracter militant al teoriilor literare în diferite epoci la noi, permanentul contact al creației culte cu cea populară, reflectarea naturii patriei, a obiceiurilor poporului, a structurii lui sociale, a vicisitudinilor istoriei pînă în epoca socialistă, o anume viguroasă tendință realistă, care apare și în cadrul curentului romantic la noi, fizionomia specifică a armoniei limbii — iată numai cîteva din însușirile mai frecvent remarcate și oglindite în literatura noastră. E necesar să adăugăm însă că o adevărată caracterizare a valorilor originale, psihice și literare ale unui popor nu poate fi atinsă numai prin descriere în sine, interior. Statistica, psihologia națională, istoria particulară a literaturii nu izbutesc să ne dăruiască certitudinea unei determinări diferențiale. Se ivește, de aceea, nevoia metodei comparate, și faptul se va reliefa de îndată, dacă ne referim doar la trăsăturile mai sus înfățișate. Este, astfel, evident că nu numai literatura noastră își afirmă cu tărie originalitatea, că reflectarea naturii nu-i aparține în mod exclusiv, că oglindirea structurii sociale și istorice, ca și anume tendințe realiste apar și la alte popoare. Sînt, îndeosebi, izbitoare paralelismele cu națiunile înconjurătoare, fapt de altfel perfect explicabil, și atunci se impune de la sine o complexă cercetare comparată, adesea de nuanțe, în vederea individualizării literaturii noastre față de literaturile învecinate sau mai îndepărtate.

Spre a demonstra, cu încă un exemplu, și mai concret, acest al treilea obiectiv al comparatismului (după studiul relațiilor și al paralelismelor), ne vom referi la problema curentelor literare, pe care n-o epuizează nici

cercetările de influenţe şi izvoare, nici cele raportîndu-se la paralelisme. Ne alegem cîmpul exemplificării referindu-ne la romantismul românesc, atît de discutat şi controversat în ultima vreme, încercîndu-se chiar — ca în interesanta concepţie a lui G. C. Nicolescu[1] — negarea lui ca atare.

Se explică romantismul românesc prin acţiunea influenţelor ? Faptul s-a afirmat de mai multe ori, şi încă de pe vremea «Junimii», Pompiliu Eliade, spre sfîrşitul veacului, în cadrul accentului exagerat pe care l-a pus asupra influenţei franceze, s-a referit şi la începuturile literaturii noastre moderne, înglobîndu-le acestei «covîrşitoare» înrîuriri. Ideea a fost preluată de H. Sanielevici [2], care susţinea că Eminescu însuşi «n-a făcut altceva decît să răsădească în literatura noastră întreaga concepţie de viaţă a romanticilor germani». În perioada dintre cele două războaie, Basil Munteanu a socotit chiar şi mai tîrziu că «romantismul european comportă o anexă moldo-valahă» şi că influenţele occidentale au avut un rol copleşitor în dezvoltarea romantismului românesc. Din 1825 începînd, atmosfera, mijloacele şi temele ar fi fost preluate, pe de-a-ntregul, din Young, Byron, din *Werther*-ul lui Goethe, din Lamartine şi Hugo. Ion Pillat susţinuse însă, şi cu drept cuvînt, în seria de conferinţe despre romantismul european (publicate la Bucureşti, în 1932), că romantismul românesc nu poate fi redus, în nici un caz, la un simplu proces de imitare sau înrîurire a celui francez. Poetul, eseistul şi omul de cultură temeinică care a fost Ion Pillat, a deschis astfel o cale pe care numeroşi cercetători au reluat-o şi străbătut-o de atunci şi pînă în zilele noastre. A început să se afirme tot mai argumentat că există un romantism românesc propriu, diferenţiat vădit de cel european, deşi nimeni nu contestă prezenţa influenţelor şi paralelismelor. Îi revine, prin urmare, comparatismu-

[1] G. C. Nicolescu, în *Studii şi articole despre Eminescu*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968 : *Contribuţii la definirea şi delimitarea romantismului românesc*, p. 169—198.

[2] H. Sanielevici, în *Noua revistă română*, 1901, nr. 3 : *Eminescu şi şcoala romantică.*

lui nostru misiunea de a rezolva problema ale cărei date și principale soluții le vom schița de pe acum.

Ceea ce izbește dintru început e rolul special, deosebit de complex și larg, pe care l-a jucat romantismul la noi. Paul van Tieghem a arătat că ne situăm printre acele literaturi care între 1800 și 1830 au fost îndrumate de romantism ca de un «ghid». Lui îi datorăm stadiul inițial al literaturii noastre moderne, observă același autor, fără a se referi la eventualele procese imitative sau la influențe. De aceeași părere s-a arătat și Étienne Fournol, care a recunoscut rolul romantismului în făurirea conștiinței noastre naționale. Al. Philippide s-a situat pe aceeași linie atunci cînd a afirmat : «La noi romantismul n-a fost o reacțiune, ci un botez inițial». [3]

Lui Paul van Tieghem îi datorăm și sugestia după care eliberarea de sub regulile clasice a determinat și eliberarea morală și intelectuală a omului, «ceea ce a devenit avangarda altor libertăți mai importante» [4]. Se înțelege acum lupta pentru eliberarea socială și națională pe care a dus-o pretutindeni romantismul, dar la noi într-un grad și mai viu.

Durata romantismului românesc aduce și ea aspecte proprii față de cel european. Dezvoltîndu-se cam între *Curierul românesc* (1829) și *Convorbirile literare* (1867), romantismul românesc trece de jumătatea veacului cu aproape două decenii, spre deosebire de Occident, iar prin marea contribuție a lui Eminescu se prelungește pînă la 1890, ceea ce îi subliniază, încă o dată specificul. E adevărat că în epoca poetului romantismul nu mai reprezenta o mișcare literară masivă și unitară, dar personalitatea lui Eminescu domină totuși epoca și-i impune modul lui propriu de a crea.

Una din aprecierile globale cele mai adecvate cu privire la romantismul românesc se datorește tot lui Ion Pillat și o prezentăm, de aceea, aci : «Între romantismul apusean și romantismul din țara noastră, nu există o

[3] Al. Philippide, *Tradiția literară românească*, în *Adevărul literar și artistic*, 1936, nr. 819.

[4] Paul van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Paris, Albin Michel, 1948, p. 125.

diferență cantitativă de la mai mare la mai mic, ci una calitativă, provenită din chiar esența lor» [5].

Care sînt însă, cel puțin, unele din aceste deosebiri calitative ?

Mai întîi, cercetătorii noștri au fost de acord asupra lipsei de puritate a romantismului românesc, în sensul că el apare laolaltă și în coliziune cu celelalte curente ale timpului, cu clasicismul sau cu realismul. Întreaga istorie a literaturii române din prima jumătate a secolului trecut se caracterizează, de altfel, prin permanente interferențe, comune de altfel și cu unele literaturi din Centrul și Răsăritul Europei. Pentru Heliade, de pildă, geniul poetic nu e exploziv, cutezător, răscolitor, ci tipul omului mai echilibrat, mai calculat adică — după cum se vede — portretul romantic se încheagă, de fapt, prin unele trăsături clasice. În opera unor poeți ca Gr. Alexandrescu, apoi, mai tîrziu, la Costache Negruzzi și Al. Odobescu, romantismul s-a grefat evident pe o structură clasică, fapt și mai izbitor în dramele romantice ale lui Alecsandri, iar, după Tudor Vianu, «poezia maturității lui Eminescu însăși are marea simplitate clasică, elementul titanic se sublimează într-o artă plină de măsură» [6]. Printr-o astfel de caracterizare se ajunge vădit la o diferențiere a romantismului românesc față de cel european.

Nu lipsesc, așa cum am anunțat, nici interferențele romantismului românesc cu aspectele realismului de la Gr. Alexandrescu la Eminescu. În ascuțișul lor critic apare evident antifeudalismul scriitorilor noștri.

Este limpede că romantismul românesc nu reprezintă, apoi, nici un fel de reacțiune față de vreo epocă clasică, pe care n-am avut-o mai înainte, și care atitudine caracterizează, în genere, curentul occidental. E vorba, în cazul nostru, de altceva, de o eliberare de sub apăsarea lumii orientale, de cea a evului mediu neogrec, ceea ce constituie o altă trăsătură proprie a culturii și literaturii noastre. Se înțelege deci că lupta care se

[5] *Op. cit.*, p. 143.

[6] T. Vianu, *Despre originalitatea culturii românești*, *Gazeta literară*, 1962, nr. 52.

ducea la noi nu era una estetică, ci — în primul rînd — una general-culturală şi apoi, de îndată, şi una politică. Romantismul înlesnea o largă şi vastă informaţie culturală, îndeosebi din Occident şi privind toate curentele europene, aşa cum o dorea Heliade de pildă, dar incita la viguroase acţiuni sociale şi politice, ceea ce nu se întîmpla în Occident, în afară de Italia şi unele ţări din Centru şi Răsărit. Romantismului românesc i-a lipsit, în genere, caracterul conservator al unei părţi a romantismului francez (Chateaubriand) sau a celui englez (Coleridge, Southey) ori caracterul accentuat mistic al celui german (Novalis, Kleist, Brentano). Romantismului nostru nu i-a lipsit mai puţin, de asemeni, în genere, tendinţa interiorizării, a sondajului lăuntric sau, deopotrivă, aceea a evadării în spaţii exotice, note ce sînt atît de caracteristice romantismului apusean. Nu se poate spune, mai departe, că am cultivat — în mod deosebit — o literatură fantastică, morbidă, metafizică şi obsesivă ca unele aspecte ale aceluiaşi romantism occidental.

Simţul istoric şi cel al realităţilor au acordat romantismului românesc structura epocii, îndepărtîndu-ne de orice evazionism. De aci şi caracteristica viguros naţională a curentului la noi, programarea şi realizarea tematicii istorice şi folclorice, ceea ce ne îndeamnă să echivalăm aproape romantismul nostru cu ceea ce s-a numit curentul spiritului «naţional». Este neapărat necesar să accentuăm însemnătatea condiţiilor interne care au structurat romantismul românesc în felul propriu mai sus descris.

Putem conchide, prin urmare, fără dificultăţi, că şi în cazul cercetării curentelor literare se impune, alături de studiul influenţelor şi al paralelismelor, şi cel al analizei valorilor particulare ale fiecărei literaturi, întreprindere care utilizează în mod necesar metoda comparată.

Studiul structurilor diferenţiale ale literaturilor întregeşte, ca atare, pe cel care tinde a le unifica, şi trebuie observat că, în fond, cel dintîi se bucură de o pondere mai accentuată. Faptul e, de altfel, firesc. Atît descrierea influenţelor cît şi cea a paralelismelor se

reazimă, în realitate, pe considerarea atentă a condițiilor receptive ce se încheagă, pînă la urmă, în unitățile sintetice ale particularităților naționale.

*
* *

În cadrul general al obiectivelor comparatiste de care ne-am ocupat pînă acum, o însemnătate deosebită a dobîndit de mult tendința studierii filiațiilor diferitelor aspecte ale fenomenului literar. Le-am pomenit, de cîteva ori, de-a lungul expunerii noastre, ca, de pildă cu prilejul prezentării tematicii sau motivelor și, de aceea, o revenire nu se mai dovedește utilă. Voim numai să determinăm aci, locul filiațiilor în cadrul cîmpului cercetării noastre. În cazul lor, e desigur vorba de probleme de relații, și anume de preluarea influențelor exercitate de aspectele structurii literare apărute în diferite epoci asupra celor de mai tîrziu ca și de evoluția soluțiilor ce s-au dat problemelor de conținut sau de formă ale operelor literare.

Este necesar, înainte de a încheia expunerea cu privire la întregul domeniu al literaturii comparate, așa cum a fost prezentat mai sus, să reliefăm particularitățile concepției noastre față de cele curente în cuprinsul disciplinei de care ne ocupăm.

Pentru unii dintre cercetătorii cei mai de seamă, după cum am arătat anterior, obiectul literaturii comparate se mărginește numai la studiul relațiilor. M. F. Guyard o spune textual : «Mon maître Jean-Marie Carré — estimait après Paul Hazard et Fernand Baldensperger, que là où il n'y a plus relation, d'un homme à un texte, d'une oeuvre à un milieu recepteur — s'arrête le domaine de la littérature comparée et s'ouvre celui de la critique, quand ce n'est pas rhétorique» («Maestrul meu — Jean-Marie Carré — socotea, după Paul Hazard și Fernand Baldensperger, că acolo unde nu apar relații, de la un om la un text, de la o operă la un factor receptiv, se oprește drumul literaturii comparate și se deschide cel al criticii, dacă nu se ivește cumva cel al retoricii») *(La littérature com-*

parée, p. 7). Autorul micului manual de literatură comparată adaugă adeziunea sa la cele de mai sus.

O astfel de limitare nu intră însă în vederile, mult mai largi, ale lui Paul van Tieghem, care, cu două decenii mai înainte de Guyard, în 1931, susținea, în a sa *Littérature comparée*, că această disciplină trebuie lărgită sau prelungită spre ceea ce numea el «literatură generală», considerată singura disciplină cu adevărat internațională. Prin «literatură comparată» Paul van Tieghem înțelegea mai mult relațiile binare dintre literaturi, o a doua etapă după istoria literaturii naționale în drum spre o a treia, care era — după el — aceea a «literaturii generale». În aceasta din urmă el încorpora însă un domeniu nou, al faptelor literare care prezintă asemănări incontestabile între țări diferite și care se explică prin cauze comune. E ceea ce noi am numit «paralelisme».

După cum se poate ușor observa din întreaga noastră expunere, concepția pe care o reprezentăm e alta. Nu socotim absolut necesară întemeierea unei discipline noi, ca cea propusă de Paul van Tieghem, care — de altfel — nici nu s-a bucurat de vreun răsunet deosebit, dar nici nu credem că literatura comparată s-ar putea reduce la studiul relațiilor directe dintre fenomenele literare de limbi deosebite, cu atît mai puțin la cele de caracter binar. După cum am arătat, domeniul literaturii comparate e — după opinia noastră — tripartit. El cuprinde, deopotrivă, cercetarea relațiilor directe (sub toate formele lor, pînă la traduceri, influențe și izvoare), a paralelismelor și modalităților lor, dar și a structurilor particulare ale diferitelor literaturi, determinate prin metoda comparată. Acest din urmă capitol lipsește celorlalți teoreticieni ai literaturii comparate sau e atins numai incidental, cu prilejul explicării influențelor și izvoarelor. El constituie însă, în concepția noastră, nu numai un sector necesar al domeniului comparatist, alături de celelalte două, ci și unul caracteristic pentru o disciplină care se reazimă, mai ales, pe sinteza particulară a factorilor receptivi.

7
Spre o istorie a literaturilor europene

Obiectivele principale ale literaturii comparate fiind cuprinse în cadrul cercetării raporturilor dintre literaturile naţionale sub aspectul relaţiilor multilaterale directe dintre acestea ca şi sub cel al paralelismelor istorice şi anistorice, şi, în sfîrşit, sub cel al determinării specificului fiecărei literaturi în parte şi al contribuţiei ei la literatura universală — se tinde, după numeroase şi variate studii parţiale, spre închegarea unor vaste sinteze, dacă nu totale, cel puţin privind marile unităţi culturale şi literare ale lumii : spre o istorie a literaturilor europene, spre o istorie a literaturilor asiatice, poate — mai tîrziu — şi spre cea a altor continente. Dintre acestea, istoria literaturilor europene apare, dintru început, mai plauzibilă, dată fiind imaginea mai precisă pe care tradiţia ne-a făurit-o despre structura acesteia ca şi cercetările care s-au străduit, mai de multă vreme, în direcţia de care ne ocupăm.

După o anchetă preliminară, lansată în martie 1967, Asociaţia internaţională de literatură comparată a propus să se înceapă lucrări preliminare în vederea redactării unei istorii a literaturilor europene şi Congresul

ţinut la Belgrad, în septembrie a aceluiaşi an, s-a arătat de acord cu această semeaţă idee.

Desigur, la prima vedere, o astfel de acţiune pare şi ea — ca şi altele de acelaşi fel — îndrăzneaţă, dar trebuie să observăm că ea nu se iveşte pentru prima oară. Încă din secolul al XVIII-lea, în plină mişcare luministă, abatele Dénina publică o cercetare de ansamblu despre *Revoluţiile literaturilor vechi şi moderne* (1760), devenită aproape populară în vremea ei, şi care desfăşoară o privelişte generală a literaturilor europene. După 1800, atmosfera romantică încurajează lucrările de acest fel, şi începînd chiar cu acest an, cînd apare cartea D-nei de Staël *Despre literatură*, îndepărtatul ţel atrage tot mai mulţi cercetători. E epoca în care vechea concepţie raţionalistă a culturii tinde a fi depăşită de cea istorică, o dată cu făurirea unei ideologii naţionale. Privirile spre general încep a se îmbina cu cele spre particular, şi istoria literaturilor europene, ca vastă unitate spirituală, năzuieşte a se combina cu optica viziunilor naţionale.

D-na de Staël desfăşurase, în lucrarea citată, privelişte a epocilor literare din antichitate şi pînă în Renaştere, de acolo apoi spre lumea modernă, în pragul imediat al revoluţiei romantice. Ea intuise concepţia diferenţierii, observînd, cu pătrundere, că o schemă unică nu poate cuprinde varietatea fenomenelor şi că e necesară, cel puţin, distingerea popoarelor nordice de cele sudice în cadrul Europei. Teoreticienii romantismului, August Wilhelm Schlegel şi Friedrich Schlegel, dezvoltaseră, la rîndu-le, în primul şi al doilea deceniu al veacului, prelegeri despre literaturile vechi şi noi, ocupîndu-se nu numai de bazele doctrinei, ci şi de continuitatea literaturilor europene din antichitate şi pînă la începutul secolului al XIX-lea. Cam în aceeaşi vreme (1801—1819), Friederich Bouterwek redactase şi el o *Istorie a poeziei şi elocvenţei noi* [1], lucrare destul de răspîndită în epoca ei şi care se referă şi la literatura spaniolă, portugheză şi franceză, dintre secolul al

[1] Titlurile originale în limbi străine au fost reproduse anterior, la diferitele capitole ale lucrării.

XIII-lea și al XIX-lea. Se încerca și reconstituirea spiritului veacurilor anterioare și a curentelor respective, dar și o oarecare diferențiere a literaturilor europene.

În toate aceste lucrări care reprezintă bazele istorice ale viitoarei sinteze de care ne ocupăm, linia directoare se caracterizează prin juxtapunerea literaturilor naționale, după cum am mai arătat, și ea se continuă și în a doua jumătate a secolului trecut și, nu mai puțin, după 1900, de la studiul lui G. Saintsbury (1897—1907) despre *Perioadele literaturii europene* și pînă la culegerea condusă de Kurt Wais, *Literatura contemporană a popoarelor europene* (1939) sau seria de volume ale lui Oskar Walzel (1923), dar și pînă la *Enciclopedia Pleiadei* a lui Raymond Queneau (1956).

Juxtapunerii literaturilor naționale i se opune însă tendința mai nouă a școlii franceze spre ceea ce aceasta a numit «literatura generală», încercînd o grupare sistematică și organică a trăsăturilor comune ale literaturilor naționale. S-au exprimat, în cadrul acestei direcții, două soluții : una reprezentată de Fernand Baldensperger, care — referindu-se la secolul al XVII-lea și al XVIII-lea — a considerat mișcarea literară europeană ca pe o succesiune de focare pe țări de care s-au alipit celelalte literaturi, și anume în ordinea : literatura italiană, cea spaniolă, cea franceză, engleză și apoi germană, și o alta, ilustrată de Paul van Tieghem, care punea accentul nu pe caracterul dominant al unei literaturi și pe capacitatea de atracție solară a celorlalte, ci pe aspectele generale și comune care le leagă, în diferite epoci, în ansambluri relativ coerente și solidare, începînd din Renaștere și pînă în epoca modernă. Cercetătorul pomenit exemplifica direcția sa cu volumul *Istoria literară a Europei de la Renaștere* (1925), în care desfășura istoricul succint al genurilor și formelor artistice, cu cel ulterior, în care-și lărgea tema și materialele — *Istoria literară a Europei și a Americii de la Renaștere și pînă în zilele noastre* (1945), adăugînd literatura popoarelor balcanice, a celor din Centrul Europei, a țărilor baltice și a celor latino-americane. A continuat apoi cu sintezele lui despre preromantism și romantism, referindu-se și aci mereu la ansamblul

mișcării literare europene. Mai înainte și paralel cu Paul van Tieghem apăreau lucrările fundamentale ale lui Paul Hazard despre *Criza conștiinței europene* (1934) și cea despre *Gîndirea europeană în secolul al XVIII-lea* (1946), de asemeni cercetări caracteristice în sensul noii direcții.

Concepția juxtapunerii literaturilor naționale poate fi astfel considerată ca depășită teoretic și practic, și primii pași spre noul orizont parcurși cu temeritate și convingere.

Problema a fost reluată de Asociația internațională de literatură comparată, așa cum am anunțat la începutul acestor considerații, printr-o largă discuție teoretică, față de care vom lua aci atitudinile necesare.

Se impune, cu titlu introductiv, analiza conceptelor preliminare, și anume — mai întîi — a celui al «literaturii europene» însăși.

S-a încercat determinarea acestuia, cum era și firesc, prin reliefarea aspectului geografic. «Literatura europeană» ar însemna mișcarea literară desfășurată în limitele vechiului continent, spre deosebire, de pildă, de «literatura asiatică» sau cea «americană», localizată în alte continente. S-a observat însă că, de pildă, «literatura europeană» a apărut de fapt în Asia, cu poemele homerice, și, mai departe, că ea s-a extins și asupra altor continente, spre Australia, spre America de Sud și de Nord. S-a încercat atunci înlocuirea conceptului geografic cu unul tipologic și istoric, totdeodată. «Literatura europeană» ar exprima un anume tip spiritual, cristalizat nu numai psihologic, ci și prin tradițiile lui istorice, distincte, spre deosebire de tipul asiatic, sau, să spunem, cel african. Faptul totuși că poemele homerice au fost create în Asia Mică nu înlătură constatarea că ele au constituit tot o expresie a geniului grecesc din Europa, iar extinderea «literaturii europene» spre Australia sau spre cele două Americi e îndreptățită numai în măsura în care mișcările literare din aceste continente nu s-au rupt de tradiția lor europeană. În realitate, cu toate legăturile de limbă și de trecut istoric, literaturile Australiei sau ale celor două Americi se dezvoltă, de multă vreme, în condițiile lor particulare și și-au creat tradiții

proprii care s-au despărțit de cele europene. Ele reflectă un alt cadru geografic și o nouă istorie, care nu mai e cea europeană din care s-au desprins. Ni se pare, prin urmare, evident să conchidem că în cuprinsul «literaturii europene» nu pot fi integrate decît manifestările de pe vechiul continent și cele care le depășesc, dar numai în limitele stricte ale legăturilor încă vii cu tradițiile de bază și în măsura în care acestea mai dăinuiesc.

Nu e lipsit de interes să amintim că s-au exprimat și opinii ca, de pildă, cea a lui Werner Kraus, după care nici n-ar exista o «literatură europeană», ci numai «literaturi naționale» și o vastă «literatură mondială» *(eine Weltliteratur)*. Desigur, nimeni nu pune la îndoială existența concretă a «literaturilor naționale» și nici pe cea a unei «literaturi mondiale» înlesnită prin frecvența relațiilor internaționale și prin momentul politic actual, dar contestarea «literaturii europene» ni se pare surprinzătoare, dată fiind existența tipologică și istorică, pe baze economice, a unei structuri europene, rezultat al unor tradiții specifice și caracteristice și a unor trăsături lingvistice distincte. Se pot oare acestea confunda cu tipul asiatic sau cu cel african de pildă, cu structuri atît de diferite și cu tradiții evident eterogene ? Concluzia nu poate fi decît una : există, fără îndoială, un tip european diferențiat structural în mod psihologic, dar și prin tradiții istorice, în anume condiții economice și prin baze lingvistice deosebite. Dacă e vădit că limbile popoarelor europene sînt deosebite de cele ale altor continente, trebuie să reamintim — cu stăruință — tradițiile specifice ale Europei. Iată, mai întîi, pe cele ale antichității clasice greco-latine atît de deosebite de cele ale Orientului antic, de exemplu, iată pe cele creștine medievale, iată pe cele bizantine ale Răsăritului, la care se adaugă — în diferite grade și intensități — cele arabe, ebraice sau chiar islamice, asupra cărora a atras atenția, nu de mult, René Étiemble, și care nu aparțin continentelor din care nu fac parte în mod efectiv.

Nu poate fi contestată, așadar, existența unei «literaturi europene» sau, mai exact, a «literaturilor europene», cu un aer comun ușor de recunoscut față de cele asiatice sau, eventual, africane.

O problemă de seamă o constituie, în acest context al istoriei literaturilor europene, cea a delimitărilor temporare.

Care este *terminus a quo* și *terminus ad quem*, de unde purcede și pînă unde urmează a fi extinsă această istorie ?

În ce privește punctul de ajungere, încercarea de a se propune o limită, și anume pînă după primul război mondial, n-a putut fi admisă, pentru simplul motiv că o însemnată parte a literaturii contemporane ar cădea, în acest caz, în afara tratării, ca de pildă, literaturile țărilor socialiste. De aceea, o astfel de propunere a trebuit să fie respinsă și înlocuită cu alta, mult mai rațională care solicită pătrunderea, sub proiectorul cercetării, a întregului cincantenar al veacului nostru și chiar al literaturii de ultimă oră, a cărei perspectivă se poate întrezări de pe acum.

Mai dificilă devine statornicirea termenului *a quo*, a momentului de unde purcedem.

S-au exprimat și aci mai multe soluții.

Cea dintîi e sugerată de Ernst Robert Curtius, cercetătorul exemplar al tradițiilor medievale latine în literatura europeană. El a arătat importanța de necontestat a acestora, și nu ne putem îndoi că dacă ar fi redactat o istorie a literaturilor europene ar fi început-o cu descrierea antichității. Un astfel de punct de vedere îl reprezintă practic și Nicolas Ségur, autorul unei *Istorii a literaturii europene* în cinci volume, se pare penultima ce a apărut pînă acum (1948—1952) și care-și începe expunerea cu Grecia antică și poemele homerice.

Cu o părere contrarie se prezintă Laurie Magnus, care socotește — dimpotrivă — că literatura europeană ar începe în momentul desprinderii mișcării literare de manifestările medievale în limba latină [2].

Pentru G. Saintsbury, «literatura europeană» se ivește îndată după căderea Imperiului roman din Apus și cuprinde, în cadrul ei, atît literatura medievală latină

[2] Laurie Magnus, *A general sketch of european literature in centuries of romance (Schiță generală a literaturii europene în secolele romanului)*, 1918.

cît și monumentele cele mai vechi ale literaturii popoarelor din zilele noastre.

Pentru Paul van Tieghem, «literatura europeană» debutează cu Renașterea, părere la care se asociază și americanii Werner P. Friederich și David Malone, adăugînd ultimele rezonanțe ale evului mediu ca și orientalistul sovietic J. Konrad.

După opinia noastră, primele pagini ale *Istoriei literaturilor europene* ar trebui să fie dedicate negreșit epocii antice, celei greco-romane, în cuprinsul căreia s-au făurit, indiscutabil, nu numai tradițiile, ci și bazele înseși ale literaturii europene și s-a definit, pentru prima dată, spiritul european ca structură raționalistă, spre deosebire de cea a Orientului antic de pildă, din care a izvorît o altă cultură și o altă literatură. Dacă izvoarele creștine, bizantine, apoi — într-o măsură — cele arabe, ebraice și islamice s-au revărsat în literaturile de mai tîrziu ale Renașterii ca «tradiții», literatura greco-latină — perpetuată pînă tîrziu, cel puțin pînă în secolul al XVIII-lea — a făurit, de fapt, bazele autentice ale «literaturilor europene».

Referindu-ne acum la metoda de tratare a istoriei însăși a literaturilor europene, cercetarea modernă a renunțat definitiv la expunerea prin juxtapunere a literaturilor naționale și s-a îndreptat hotărît spre privirile sintetice, care îmbrățișează mai multe literaturi naționale, fără însă a le ignora specificul și contribuția mondială a fiecăreia din ele. Se încearcă a se ajunge astfel la o sinteză a naționalului cu internaționalul, ceea ce nu e totdeauna ușor de realizat. Modalitatea unei astfel de sinteze a fost găsită prin adoptarea expunerii pe curente, care au un caracter vădit internațional, dar nu sînt lipsite totdeodată de valențe specifice. Într-adevăr, necesitatea diferențierilor în cadrul curentelor s-a impus din mai multe motive, pe care le vom expune de îndată

S-a observat, de pildă, și cu drept cuvînt, că uneori aceleași opere sînt calificate — în ce privește raportarea lor la curente — în mod deosebit, după perspectiva națională sau internațională din care sînt privite. Citata anchetă a Asociației internaționale de literatură comparată se referă astfel la cazul scriitoarei cehe Karolina

Svêtla, din a doua jumătate a secolului trecut, care e considerată în patria ei ca realistă *à thèse*, în timp ce — în lumină europeană — e caracterizată drept romantică. Se cunoaşte şi situaţia specifică a clasicismului german, socotit ca atare în ţara lui, în timp ce în străinătate apare sub aspecte mai complexe. Nu e, de asemeni, discutabilă structura romantismului românesc, pe care unii îl neagă chiar şi nu-l socotesc ca atare ?

S-a mai remarcat apoi că, în cadrul anumitor literaturi naţionale, nu s-au manifestat toate curentele, mai ales acolo unde acestea au apărut mai tîrziu, după data dezvoltării mişcărilor autohtone. Faptul ne întîmpină, de multe ori, în unele literaturi extraeuropene.

Se mai constată, mai departe, un decalaj între curentele diferitelor ţări, de obicei acestea apărînd mai tîrziu decît în locurile lor de origină. De pildă, după cum am mai arătat, Renaşterea s-a ivit în Italia mult mai devreme decît în Franţa, Spania sau Anglia. La noi, Eminescu a apărut ca un «romantic întîrziat», în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar am avut şi un romantism concomitent cu cel apusean, prin V. Cîrlova şi unii paşoptişti. Cronologia curentelor ajunge astfel variabilă, după ţări, adică după condiţiile particulare ale fiecăreia.

Toate acestea îndreptăţesc o mai mare atenţie pentru aspectele naţionale ale curentelor internaţionale, care, în fond, n-au existenţă abstractă pe deasupra literaturilor naţionale, ci trăiesc concret în cadrul specific al fiecăreia dintre ele, colorîndu-se după conţinutul lor diferenţial.

Nu puţine dificultăţi se ridică, prin urmare, în calea istoriei literaturilor europene. În orice caz, o astfel de lucrare nu poate fi opera unui singur cercetător, aşa cum au încercat-o cei mai sus citaţi, care n-au putut izbuti decît în mod parţial. E necesară o cooperare intelectuală internaţională, şi ea e pe cale a se închega în cadrul Asociaţiei de literatură comparată despre care vorbeam. Trebuie însă, mai întîi, înlăturate unele piedici din cele mai stăruitoare, ca, de exemplu, întîrzierea reconsiderării — în spirit modern — a literaturilor na-

ţionale. În multe ţări o astfel de acţiune abia a început să se întreprindă, în timp ce, în altele, n-a putut fi încă încheiată. Numeroase probleme speciale n-au fost încă lămurite, şi vom cita, dintre acestea, numai configuraţia barocului în literatură sau pe cea a rococoului, aspectele luministe în diferite ţări, ca, de exemplu, în cele baltice, influenţa orientală asupra literaturilor europene în diferite perioade etc. Cu toate acestea, proiectata istorie a literaturilor europene nu trebuie să aştepte îndelung dezlegarea prealabilă a problemelor ce i se ridică în cale. În orice caz, se poate trece la pregătirea terenului prin apariţia unei colecţii de studii preliminare, aşa cum Asociaţia internaţională de literatură comparată a şi propus, şi biroul ei de conducere a acceptat, de curînd. Iată cîteva din volumele ce urmează a fi pregătite, după ultimele informaţii ce ni s-au comunicat oficial : completarea la zi a repertoriului cronologic al lui van Tieghem, importantă lucrare pe care şi-a luat-o asupra sa prof. Tisch de la Universitatea din Tasmania, o monografie despre naturalism, pe care s-a obligat s-o conducă Institutul de literatură comparată din Utrecht de sub direcţia prof. Brandt Cortius, două cercetări cu privire la problemele specifice ale Renaşterii în Europa de Est, pe care le pregăteşte Institutul de ştiinţe literare al Academiei maghiare, de sub conducerea prof Istvan Söter, două volume despre expresionism, ce vor fi elaborate la Universitatea din Indiana (S.U.A.), două volume cu privire la «Romantism şi folclor», pregătite de centrul de lucru de la Universitatea din Alberta (Canada), de sub conducerea prof. M. Dimič, şi un volum despre «Simbolism» care va fi elaborat sub conducerea prof. Anna Balakian, un volum despre «Avangardă», care va fi redactat la centrul Praga-Bratislava etc.

Metoda de lucru a acestor colective internaţionale constă în elaborarea unui plan comun de cercetare, plecîndu-se de la o propunere concretă, apoi la redactarea capitolelor separate după ce s-a fixat anterior dimensiunea aproximativă a fiecăruia, urmează apoi operaţia de integrare în unitatea volumului, după care întreaga lucrare e revăzută de o comisie compusă din cei mai buni specialişti ai temei respective, aleşi din

toate părţile lumii. De pildă, volumul despre «Expresionism», care e aproape integral alcătuit, va fi analizat — în ultimă instanţă — de către René Wellek şi Jacques Voisine.

Nu e lipsit de interes să reproducem aci, cel puţin în linii mari, planul lucrării despre «Romantism şi folclor» : 1. Romantismul şi limitele lui în timp şi spaţiu, conţinutul curentului ; 2. Descoperirea folclorului de către romantism ; 3. Principalele culegeri de folclor ale timpului, incluzînd şi contrafacerile, cu menţionarea respectivă şi influenţa lor naţională şi internaţională ; 4. Cîntecul folcloric şi influenţa lui asupra poeziei culte (forme, motive) ; 5. Basmul folcloric şi influenţa lui asupra operelor romantice ; capacitatea basmului popular de a sensibiliza idei filozofice ; 6. Adoptarea romantică a anumitor motive folclorice (de exemplu : dedublarea, motivul umbrei etc.) ; 7. Romantismul şi superstiţiile populare ; 8. Interesul romanticilor pentru viaţa populară ; 9. Interesul romantic pentru anume teme folclorice : pentru primitivitate, paseism, culoare locală, exotism, supranatural, pentru sincretismul religios şi mitologic ; 10. Importanţa folclorului pentru romantism şi limitele ei.

Încheiem relatările de faţă comunicînd activitatea centrului de lucru românesc. La Institutul de istorie şi teorie literară «G. Călinescu» se cercetează tema : *Valorificarea estetică a folclorului în sud-estul european în secolele al XIX-lea şi al XX-lea.* În vederea realizării, s-au redactat două volume cuprinzînd optica românească a problemei, şi anume : *Izvoare folclorice şi creaţie originală în literatura română* (380 pag.) şi *Baze folclorice şi orizont european în literatura română* (400 pag.), ambele apărute la Editura Academiei R. S. România, sub redacţia lui Ovidiu Papadima. Urmează ca materialele şi tipologia cuprinsă aci să fie comparate cu rezultatele studiilor analoge din celelalte ţări din sud-estul european. La Congresul din Bordeaux au fost convocaţi toţi delegaţii acestei zone în vederea pregătirii temei în comun.

Contribuţia românească s-a manifestat şi printr-un capitol încadrat lucrării despre «Expresionism», la care

au colaborat Dan Grigorescu și Al. Dima, capitol care a și fost predat. La volumul despre «Naturalism» lucrează și Sorin Alexandrescu, și anume cu privire la stilul curentului ; la tema despre «Romantism și folclor» colaborează Vera Călin și Zoe Dumitrescu-Buşulenga, la care se vor asocia și Liviu Rusu și I. C. Chiţimia ; la monografia despre «Avangardă» contribuie, cu un capitol, Matei Călinescu etc.

8
Utilitatea teoretică şi practică a literaturii comparate

Disciplina de care ne ocupăm cunoaşte pretutindeni o dezvoltare din cele mai accentuate, atingînd — în ultimii ani — niveluri tot mai înalte, după cum s-a putut vedea din istoricul pe care i l-am dedicat la începutul acestei lucrări. În *Prefaţa* sa la micul manual al lui M. F. Guyard din 1951, Jean-Marie Carré observa că Sorbona a înscris în dosarele ei peste 200 de teze din acest domeniu. Numeroase studii de specialitate au apărut între timp şi expunerea noastră n-a putut cita decît o parte dintre ele, pe care bibliografia ce urmează le va completa numai într-o măsură. Simptomatice sînt şi articolele, studiile şi introducerile cu scop de iniţiere şi îndrumare, apărute începînd din al patrulea deceniu. Ele ilustrează necesitatea statuării domeniului, a precizării tematicii, a concepţiei, a utilităţii disciplinei, ceea ce nu se întreprinde decît atunci cînd o ştiinţă e pe cale de a se constitui definitiv şi cercetările concrete simt nevoia închegării unei teorii cu finalitate orientativă. De altfel, expunerea noastră însăşi serveşte aceluiaşi scop.

Contribuţiile Asociaţiei internaţionale de literatură comparată, după ultimele ei congrese, pe care le-am citat de mai multe ori anterior, înregistrează obiectiv acelaşi avînt al disciplinei. A crescut nu numai cîmpul tematic, dar s-au confruntat concepţii vechi şi noi, şi s-au produs fenomene care ilustrează limpede progresul disciplinei. Chiar «criza literaturii comparate» de care s-a vorbit în ultima vreme n-a fost caracterizată, pînă la urmă, decît ca o «criză de creştere».

La toate acestea se adaugă ecourile comparatismului în învăţămîntul superior din multe ţări, printre care şi cele de la noi. Se organizează mereu conferinţe şi catedre noi, ceea ce înseamnă că interesul pentru literatura comparată e în continuă dezvoltare.

Care să fie explicaţia acestei situaţii, cum se motivează progresele evidente ale comparatismului în domeniul teoretic ca şi în cel practic ?

Să consemnăm, mai întîi, uitilitatea literaturii comparate pentru istoria literaturii naţionale, subiect atins incidental şi cu alte prilejuri. Istoricii literaturilor particulare au fost totdeauna nevoiţi să se adreseze şi altor literaturi pentru lămurirea fenomenelor lor interne ; de aci incursiunile dincolo de hotarele literaturilor naţionale. Procedarea ni se înfăţişează însă oarecum empiric şi e, de aceea, necesară o mai stringentă organizare a ei prin noua disciplină a comparatismului. Raportările la fenomenele literaturilor străine privesc deopotrivă imitaţiile, prelucrările, traducerile, influenţele şi izvoarele adică aspectele relaţiilor, dar şi paralelismele dintre literaturile naţionale şi cele străine. De altfel, numeroase probleme, ca, de exemplu, cele privind genurile, curentele sau stilurile, nu pot fi soluţionate local sau regional, ci numai în perspectivă internaţională.

Valorile literare înseşi se statornicesc într-un fel pe scară naţională, într-un altul pe cea mondială. Sub fiecare din aceste optici ele dobîndesc alte accente, lumini sau umbre. Firește, punctul de vedere european sau mondial nu trebuie să strivească valorile naţionale, sistemul axiologic operînd sub incidenţe imanente, dar raportarea lor la fenomenele străine devine necesară tocmai pentru cunoaşterea — pe calea comparaţiei —

a spiritului fiecărei literaturi. Dedicînd un mare capitol al domeniului ei structurilor particulare ale literaturilor, comparatismul își aduce astfel contribuția lui cea mai de seamă, istoriei literaturilor naționale.

Dar, desigur, dincolo de aceasta și în directa ei prelungire, apare obiectivul propriu al literaturii comparate : misiunea de a construi *o imagine generală a umanității* din aspectele literaturilor particulare. Nu ne referim numai la caracterele psihologice pe care le-am amintit în capitolul nostru anterior, la senzorialitatea literaturii italiene, la raționalismul celei franceze, la pragmatismul celei americane, la tendința metafizică a celei germane etc., cu amendările pe care le-am însemnat atunci, ci și la capacitatea artistică expresivă, prin limbi deosebite, a diferitelor popoare. Ceea ce nu ne poate oferi decît parțial o singură națiune sau un număr redus de națiuni, ne dăruiește repertoriul mai larg al mai multora. Spiritul uman, despre care se vorbește atîta, e o sinteză a contribuțiilor particulare și literatura le reflectă în cel mai plastic și mai concret mod. Dar nu se adună aci numai mari însușiri psihice și artistice, ci și nuanțe, diferite grade și intensități, combinații de caractere, de calități și defecte care contribuie la atmosfera tabloului general. E adevărat că fiecare națiune e un fragment de umanitate și, ca o *pars pro toto*, oglindește mai toate caracterele acesteia, dar numai prin integrarea lor în harta comună a întregii omeniri, se obține portretul complet. Cu cît contribuțiile naționale sînt mai numeroase și mai variate, cu atît tabloul general devine mai larg și mai fidel. Studiul relațiilor directe cu toate formele lor, cel al paralelismelor ca și cel al structurilor particulare ale literaturilor, își dăruie, fiecare, rezultatele cercetării lor acestei mari opere sintetice.

În portretul general al umanității pe care-l zugrăvește literatura comparată, își iau locul ce li se cuvine și așa-numitele «popoare mici» din punct de vedere numeric. Însușirile lor psihice ca și capacitatea lor creatoare, nu mai e pusă azi la îndoială de nimeni și locul lor în patrimoniul universal nu mai e contestat. Cultura și literatura sînt opera calității distincte și

distinse, ci nu a cantităţilor mai mari sau mai mici. Se mai integrează aceluiaşi tablou universal nu mai puţin contribuţiile literaturilor dialectale, în măsura în care au depăşit caracterul lor regional prea îngust. Cine ar putea sărăci imaginea generală a unităţii eliminînd din cuprinsul ei pe Mistral, reprezentant al literaturii provensale, pe Reuter, al celei «platdeutsch», pe Porta, reprezentant al literaturii lombarde, sau pe Pascarella, al celei romane ?

Această imagine generală a umanităţii e întărită de contribuţia repertoriului mondial al limbilor ca instrument al expresiei literar-artistice. Limbile de mare circulaţie vehiculează portretul de care vorbim într-un timp mai rapid : latina pentru Occident, limbile slave pentru Răsărit în epoca medievală, şi pînă tîrziu în secolul al XVIII-lea, limbile moderne : italiana în Renaştere, franceza în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, dar şi pînă astăzi, apoi germana şi engleza, în sfîrşit rusa, în secolul al XIX-lea şi pînă astăzi. Nu trebuie să trecem însă cu vederea şi faptul că, în ultima vreme, limba «popoarelor mici» începe a fi tot mai larg difuzată şi că interesează tot mai mult nu numai pe specialişti, ci şi pe oamenii de cultură generală, sprijinindu-se astfel răspîndirea adecvată a valorilor literare mai puţin cunoscute.

Utilitatea teoretică a literaturii comparate se extinde însă şi asupra cunoaşterii mai profunde a fenomenelor literare în genere şi asupra procesului evolutiv al acestora. Se obţin astfel, mai întîi, cunoştinţe mai vaste şi mai variate despre opere, autori, grupări, genuri, şcoli şi curente literare, cunoştinţe preluate de dincolo de aria naţională a fiecărei literaturi în parte. Este evident că cine doreşte să adîncească structura şi esenţa romanului ca specie nu se poate mărgini numai, de pildă, la romanul englez din secolul al XVIII-lea, adică numai la aspectele unei singure literaturi naţionale, ci trebuie să se îndrepte spre întreaga istorie a speciei din evul mediu şi pînă astăzi, şi aceasta e desigur internaţională. Cine doreşte să cunoască drama noastră romantică de la Hasdeu la Alecsandri, Davila şi pînă la Delavrancea, nu se poate limita între hotarele

naţionale ale acesteia, ci e nevoit să se adreseze negreşit şi dramei romantice franceze, care a precedat-o pe cea românească şi a influenţat-o în mod vădit. Se vor ridica, prin urmare, aci probleme de influenţe şi izvoare, sau chiar de paralelisme.

Numeroase fenomene literare internaţionale vor solicita, mai departe, soluţii cu privire la cauzele comune care le-au generat, fie ele înrîuriri, fie paralelisme. Alături de condiţiile propriu-zis literare, în speţă, de tradiţii, vor trebui explicitate cauzele economice, politice şi sociale de tot felul, şi — în acest mod — se va lărgi considerabil cunoaşterea procesului literar în genere, dincolo de sfera lui naţională.

Studiul relaţiilor directe dintre literaturi, cel dintîi capitol al comparatismului, va scoate apoi în relief acţiunile şi reacţiunile dintre fenomenele internaţionale, va îmbogăţi cercetarea psihologiei creaţiei însăşi, printr-o pătrundere mai intimă în procesul interior. Felul, de pildă, cum a fost asimilat la noi simbolismul în etapa Macedonski, apoi în cea a *Vieţii noi* şi, în sfîrşit, în perioada dintre cele două războaie, aduce lămuriri caracteristice cu privire la procesul literar al întregii epoci.

În genere, comparatismul lărgeşte sensibil cunoaşterea complexităţii fenomenelor, evidenţiază rolul de emiţător al unor scriitori, urmărind iradiaţia operei lor în multiple direcţii internaţionale, ca, de exemplu, pe cea a lui Petrarca, Voltaire, Rousseau, Tolstoi sau Dostoievski, rolul de receptor prin explicitarea izvoarelor ce s-au revărsat asupră-le sau pe cel de intermediar între diferite literaturi, tot în cadrul cercetării relaţiilor dintre acestea.

La cele de mai sus, se adaugă şi evidenta utilitate practică a disciplinei. Studiind relaţiile dintre literaturi şi observînd paralelismele dintre ele, se înlesneşte procesul spiritual de apropiere dintre popoare, de preţuire reciprocă, de înţelegere, de simpatie şi de solidaritate internaţională, se sprijină legăturile dintre naţiuni, se explicitează asemănările dintre ele, cu alte cuvinte, se mijloceşte marea unitate mondială. Să observăm însă, de îndată, că pe acest fundal comun apar — în mod

necesar — diferențierile dintre literaturi și că întregul tablou ilustrează vechiul principiu al unității în varietate. Diferitele capitole ale domeniului literaturii comparate contribuie, unele — ca cele dedicate relațiilor și paralelismelor — la reliefarea aspectelor comune dintre popoare, altele — ca cel dedicat structurilor particulare — diferențierii dintre ele, dar cel din urmă devine, după cum se știe, el însuși unul din motivele ce leagă națiunile între ele.

Solidaritatea între popoare despre care vorbim, nu are însă nimic comun nici cu cosmopolitismul abstract, general și supranațional pe care l-ar putea sugera sentimentul unității, nici cu naționalismul îngust și șovin pe care l-ar putea sugera diferențierea. E vorba, în fond, de o apropiere organică cu caracter spiritual, bazată pe raportul dialectic dintre general și particular, și, prin urmare, cu atît mai eficace. În orice caz, ideea izolării dintre națiuni, prin accentuarea diferențelor dintre ele, dispare cu totul. Atît din punct de vedere politic cît și cultural și literar propriu-zis, o astfel de atitudine solitară nu mai e cu putință. Prin comparatism, literaturile se conving de necesitatea contactelor dintre ele, își recunosc, cu mai multă luciditate, meritele și deficiențele, devin — în fond — mai modeste, respingînd exaltarea naționalistă.

Constatări ca cele de mai sus se răsfrîng de la sine asupra învățămîntului, care obține — prin literatura comparată — un cîmp de cunoștințe mai larg atît cu privire la istoria literaturilor naționale cît și la literatura universală ca atare. Elevii și studenții își vor însuși astfel cunoștințe mai bogate, mai variate și mai temeinice cu privire la procesul literar. De asemeni, relațiile politice și diplomatice n-au decît de cîștigat prin faptul că literatura comparată le pune la dispoziție materiale prin care cei care exercită astfel de funcțiuni pot cunoaște, și mai adecvat, popoarele cu care intră în contact, imaginile acestora reflectate în literatură, istoricul raporturilor spirituale din trecut, felul acțiunilor și reacțiunilor diferitelor națiuni, contribuții care, coroborate cu informații de altă natură, sprijină — fără îndoială — misiunile de care am pomenit.

Utilitatea disciplinei se vădește, mai departe, și prin perspectivele ei, asupra cărora ne-am oprit, pe alocuri, doar incidental. Ne referim, mai întîi, la capacitatea de sinteză pe care o poate dezvolta literatura comparată datorită naturii ei proprii, domeniilor și metodelor ei. Depășind preocupările literaturii naționale, noua disciplină — folosind materialele mai multor literaturi — posedă virtualitățile sintezelor de tot felul: sinteze privind temele și motivele, ideile și sentimentele, concepțiile, genurile și speciile, școlile și curentele literare deopotrivă, dar și vaste sectoare ale istoriei literaturii universale, ca, de exemplu, istoria literaturilor europene de care ne-am ocupat în mod special într-un capitol anterior. Perspectiva ultimă va fi, desigur, o istorie a literaturii mondiale însăși, întreprindere care poate speria la prima vedere, dar care, realizată — printr-o multiplă colaborare internațională, desfășurată pe o durată mai lungă — ar putea aduce, pînă la urmă, rezultate apreciabile. Acestea ar fi apoi utilizate, de altfel, în mai multe direcții, spre o tipologie a diferitelor fețe ale fenomenului literar (spre o tipologie a temelor și motivelor, a ideilor și sentimentelor, a concepțiilor, a laturilor formei etc.), spre o psihosociologie a procesului literar, spre o poetică mai cu seamă și, prin aceasta, așa cum o afirmam încă din primul nostru capitol, spre o estetică generală chiar, perspective, prin urmare, deosebit de îmbucurătoare și vaste.

Sintezele de acest fel ridică însă unele îndoieli, care trebuie discutate. De obicei, ideea de sinteză e înțeleasă pretențios, ca o imensă operă cu caracter general și definitiv, un fel de încununare filozofică ce nu poate fi depășită. De aci caracterul inhibitoriu al multor încercări sintetice, de aci înrîurirea nefastă a unei frîne ce împiedică orice zboruri mai înalte. Se cere anume ca și sintezele să fie prefațate de numeroase studii preliminare, de numeroase monografii prealabile, fără de care — se obiectează — nu s-ar putea trece la construcții de structură generală. Firește, o astfel de procedare ar fi ideală, dar ea nu se confirmă, în realitate, prin nici un tip de sinteză. În nici un domeniu nu s-a

lucrat strict inductiv, nu s-au adunat toate faptele posibile, nu s-au redactat nici măcar un număr de monografii preliminare, și totuși încercările de sinteză s-au produs. Faptul dovedește importanța capacității creatoare a cercetătorilor, care folosesc, cu îndemînare, rezultatele studiilor anterioare, chiar dacă acestea nu sînt complete, dar care nu se reazimă — în mod dominant — numai pe imaginația constructivă. Mai trebuie adăugat că sintezele în știință nu au, de fapt, decît un caracter provizoriu, ca reprezentînd doar suma și esența unui anumit moment istoric, și nu o operă veșnică, pe deasupra veacurilor.

9
Obiectivele comparatismului român

În finalul capitolului dedicat dezvoltării literaturii comparate în România am cuprins, o dată cu expunerea principalelor ei realizări, și cîteva din acțiunile de seamă ce urmează a fi întreprinse în viitorul apropiat. Reluăm preocuparea la sfîrșitul întregii noastre expuneri, spre a statornici obligațiile de bază ce vor reveni cercetării românești în acest domeniu.

Am arătat, la locul amintit, că literatura comparată s-a dezvoltat și la noi paralel cu cea de peste hotare și cam în același timp. Ea cuprinde mai toate tipurile de studii comparatiste privind fie problematica relațiilor dintre literaturi, fie — în mod mai restrîns — pe cea a paralelismelor și a caracterizării structurii proprii a literaturilor particulare. Prezența tuturor acestor modalități are însă un caracter ilustrativ, cantitativ redus, dar valoros calitativ. După cum vom arăta de îndată, se impune necesitatea extinderii în toate direcțiile a acestor tipuri de cercetări.

În finalul citat, am preconizat, de asemenea, unele măsuri organizatorice, pe care le reamintim și aci, dată fiind însemnătatea lor evidentă. E necesară — după

cum observam — după constituirea unui Comitet național de specialitate, care a fost afiliat Asociației internaționale de literatură comparată, întemeierea unei reviste care să reflecte activitatea cercetătorilor români, organizarea mai departe a unor consfătuiri periodice între specialiști, spre a-și confrunta opiniile și a discuta rezultatele cercetării lor, în sfîrșit, se dovedește utilă extinderea publicării în volume, a studiilor comparatiste. La acestea se adaugă o serie de propuneri privind problemele de conținut.

Ni se pare astfel de mare importanță intensificarea cercetării relative la relațiile culturii și literaturii române cu spațiul sud-est european și cu cel central, cu toate dificultățile ce se ridică aci în legătură cu limbile popoarelor din această regiune. Remarcabilele strădanii ale Institutului sud-est european de la noi sprijină acțiunile de acest fel. Ele urmează a se referi, deopotrivă, la literatura cultă, dar și la folclorul literar comparat din aria geografică de care ne ocupăm.

În ce privește problemele generale, internaționale, cuprinzînd, pe lîngă spațiul sud-est european și central, întreaga sferă a domeniului, studiile aplicate perioadei feudale se cer revizuite, completate și adîncite în lumina celor mai noi date și metode ale științei istorice. Ne referim aci și la studiile de folclor comparat și la cele privind cărțile populare. Se va dovedi apoi necesar ca rezultatele lor să fie grupate în largi sinteze creatoare, ca, de pildă, influența slavă asupra culturii și literaturii române, influența elină și celelalte, toate, firește, în raport cu reacțiunile culturii noastre.

În sectorul dedicat perioadei moderne, se impune continuarea cercetărilor relative la relațiile literaturii române cu celelalte literaturi, îndeosebi cu cele care au fost mai puțin studiate, cum sînt influența germană, engleză, italiană, rusă etc. Obiecția unora dintre cercetători, după care studiile cu astfel de obiective ar fi fost depășite, e cu totul neîntemeiată, pentru motivul simplu că mai avem încă numeroase lacune de acoperit în acest domeniu.

Puținele noastre contribuții relative la relațiile dintre diferitele literaturi străine îndeamnă și ele la

reluări mai ample și mai sistematice, nu însă fără a se da precădere raporturilor literaturii române cu celelalte literaturi. În același sens, al extinderii cantitative și al adîncirii calitative, se situează și studiile de filiații, încă puține la noi ca și cele referitoare la diferite tipuri de paralelisme. Avem și aci cîmpuri larg deschise înaintea noastră, deosebit de fructuoase, spre a scoate în relief capacitatea creatoare a artei noastre literare. Rămîne mai cu seamă de cercetat — cu insistență și firească rîvnă — problematica structurii particulare a literaturii române în raport cu literaturile spațiului învecinat și a celui mai îndepărtat. Caracterizarea «specificului național», care ne preocupă teoretic de peste un veac, de la *Dacia literară* cel puțin și pînă astăzi, va fi înălțată pe plan științific numai prin contribuția necesară a metodei comparate. Altfel, vom socoti «specifice» însușiri, caractere și calități care se regăsesc și la alte popoare și culturi.

Un capitol, de asemenea puțin tratat, se referă la imaginea românilor în literaturile străine și, ca un revers, la imaginea străinilor în literatura română, ambele perspective fiind deosebit de ispititoare, pitorești și interesante, nu numai propriu-zis literar, ci și din punctul de vedere al psihologiei popoarelor și al filozofiei culturii.

Se înțelege apoi, mai departe, că o atenție permanentă trebuie acordată teoriei literaturii comparate în curs de elaborare și pe plan mondial, și care urmează să îndrume întreaga noastră cercetare în modul științific cel mai modern, în concordanță cu dezvoltarea internațională a disciplinei. Problemele de obiect, metode, de raporturi cu celelalte științe trebuie să reapară mereu sub proiectorul studiului teoretic.

În ce privește contactele comparatismului cu folcloristica și cu istoria literaturii naționale, ele se cer — la rîndu-le — intensificate, aprofundate și mai ales aplicate cu proprietate și adecvare. Nu mai pot fi apreciate, de pildă, asemănările, relațiile sau paralelismele spectaculoase dintre fenomenele literaturii române și străine, atunci cînd se exagerează comparațiile și se urmăresc efecte de originalitate. Cumpăna prudentă a

științei trebuie să fie mereu de față. Folcloristica și istoria literaturii române urmează a-și anexa rezultatele cercetărilor comparatiste în măsura în care se dovedesc temeinice și utile.

Dorim comparatismului român modern dezvoltarea pe care domeniul o merită și pe care capacitatea creatoare a cercetătorilor noștri o făgăduiește.

Bibliografie esenţială

Nu toate sintezele introductive de felul celei de faţă se încheie obligatoriu cu bibliografii. Cea a lui Marius François Guyard, de pildă, procedează altfel. Faptul se explică, prin aceea că, în fond, întreaga lucrare e semănată cu date bibliografice explicitate şi comentate. Acelaşi e şi cazul expunerii noastre. De-a lungul tuturor capitolelor şi paragrafelor apar numeroase referinţe bibliografice, pe care notele respective le precizează.

Am socotit totuşi că mai e necesară o succintă completare care să cuprindă lucrările de bază, îndeosebi cele cu caracter bibliografic, actele congreselor, stadiul literaturii comparate în diferite ţări, articolele şi studiile principale cu privire la «termen şi obiect», cercetările cu caracter general, probleme teoretice şi bibliografiile studiilor tipice ale domeniului. Unele dintre acestea au fost incidental citate în cursul expunerii noastre, dar repetarea lor are semnificaţia accentuării esenţialului în vederea reţinerii lui, altele sînt însă referinţe noi faţă de acestea.

Bibliografie generală

L. P. Betz, *La littérature comparée. Essai bibliographique*, Strassbourg, 1900.

A. Jelinek, *Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte*, Berlin, 1903.

Fernand Baldensperger, W. P. Friederich, *Bibliography of Comparative literature*, Chapel Hill, 1950.

Yearbook of general and Comparative literature, 1952—1962, la Chapel Hill, apoi după 1962, în Indiana duce mai departe bibliografia de mai sus.

Bibliografii parțiale în diferite periodice, ca, de pildă, în *Revue de littérature comparée* (1921—1960). *Bibliografii generale în Pichois și Rousseau: La littérature comparée*, 1967.

Periodice

Acta comparationis litterarum universarum (maghiare), 1877—1888.

Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte, 1886—1910.

La revue de littérature comparée (din 1921).

Comparative literature (din 1949, Oregon).

Arcadia (Berlin, 1966).

Babel, revue internationale de la traduction (din 1955).

Anuare

Yearbook of general and comparative literature (din 1952, Chapel Hill).

Hikaku bungaku (japonez, din 1958).

Journal of comparative literature (Calcutta, din 1961).

Acte ale congreselor

A) *Fédération internationale des langues et littératures modernes.*

Desprindem cîteva teme de seamă :

Les méthodes en histoire littéraire, în *Bull. of the intern committee of Hist. Science,* 1932, nr. 14.

Les périodes de l'histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance, 1937, nr. 36.

Les genres littéraires, în *Helicon,* 1939, p. 115—224.

B) *Association internationale de littérature comparée.*

Congresele de la :

Chapel Hill (1958) : *Comp. lit.,* 1959, 2 vol.

Utrecht (1961) : *Actes du III-e Congrès de l'A.I.L.C.* (1962).

Fribourg (Elveția, 1964) : *Actes du IV-e Congrès de l'A.I.L.C.* (1965).

Belgrad (1967) : *Actes du V-e Congrès.*

Stadiul literaturii comparate în diferite țări

B. Munteano, *La littérature comparée en Roumanie,* în *Revue de littérature comparée,* 1931, nr. 3.

Cl. Pichois, *Etat de l'enseignement de la littérature comparée en France* (1959—1960), în *Revue de littérature comparée,* 1960, nr. 1.

M. Bataillon, *Nouvelle jeunesse de la Philologie à Chapel Hill,* în *Revue de littérature comparée,* 1961, nr. 2.

A. M. Rousseau, *État de l'enseignement de la littérature comparée,* 1962, nr. 3.

IDEM, *État de l'enseignement de la littérature comparée en France* (1961—1962), în *Revue de littérature comparée,* 1962, nr. 4.

M. Cadot et J. Voisine, *La littérature comparée en Europe orientale,* în *Revue de littérature comparée,* 1964, nr. 4.

Mici sinteze introductive

[1] N. Stallknecht și H. Frenz (editori), *Comparative literature method and perspective,* Carbondale, 1961 (culegere de articole variate). Ediție revăzută, 1971, de Remak ș.a.

[2] Paul van Tieghem, *La littérature comparée,* Paris, 1932, trad. rom. de Al Dima, 1966.

[3] Ulrich Weisstein, *Einführung in die vergleichende Literaturwissenschaft*, 1968.

4. Marius François Guyard, *La littérature comparée*, Paris, 1965.

5. Ch. Pichois et A. M. Rousseau, *La littérature comparée*, Paris, 1967.

Termenul şi obiectul

Teorie şi metode

E. Rod, *De la littérature comparée*, în *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*, Berlin, 1889, nr. 2.

L. P. Netz, *Kritische Betrachtungen über Wesen, Aufgabe und Bedeutung der vergleichenden Literaturgeschichte*, în *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*, Leipzig, 1896, nr. 18.

B. Croce, *La letteratura comparata*, în *La critica*, Bari, 1903, nr. 1.

P. van Tieghem, *La notion de littérature comparée*, în *Revue du mois*, 1906, nr. 3.

Paul Hazard, *La littérature comparée*, 1919.

F. Baldensperger, *La littérature comparée : le mot et la chose*, în *Revue de littérature comparée*, 1921, nr. 1.

R. Étiemble, *Renouveau de la littérature comparée*, El Katif et Masri, Cairo, 1948, nr. 1.

R. Wellek, *The concept of Comparative Literature*, în *Yearbook of general and comparative literature*, 1952, II.

R. Wellek, A. Warren, *Theory of literature*, 1948, trad. în l. română, 1967.

R. Etiemble, *Comparaison n'est pas raison*, Paris, 1963.

Tudor Vianu : *Studii de literatură universală şi comparată*, Acad. R.P.R., ed. II, 1963.

Al. Dima, *Conceptul de literatură universală şi comparată*, Acad. R. S. România, 1967.

Lucrări cu caracter general

Paul van Tieghem, *Le mouvement romantique, Angleterre, Allemagne, Italie, France*, textes choisis (a doua ediţie), Paris, 1923.

Paul van Tieghem, *Le préromantisme* (3 vol.), Paris, 1924—1948.

Paul van Tieghem, *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique*, Paris, 1951 (a III-a ediţie) ; prima, 1945.

Paul van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Paris, 1948.

W. P. Friederich, D. Malone, *Outline of comparative literature*, Chapel Hill, 1954.

Relații între literaturile naționale

1. Probleme teoretice

Culegere de articole, cu prilejul Consfătuirii de la Moscova, 1960, despre *Relațiile literare internaționale* (în limba rusă). Autori : Jirmunski, Samarin, Alekseev, Neupokoeva, Elsberg ș.a.

G. I. Neupokoeva, *Problemele relațiilor reciproce dintre literaturile contemporane* (în limba rusă), Acad. de științe, 1963.

H. Roddier, *Principes d'une histoire comparée des littératures européennes*, în *Revue de littérature comparée*, 1965, nr. 2.

Indice de nume

A

Abry 36
Alcibiade 142
Alecsandri, Vasile 60—63, 90, 126, 129—130, 134—135, 139, 162, 180
Alekseev, M.P. 45—46, 105, 193
Alexandru cel Mare 142
Alexandrescu, Grigore 60, 98, 120, 130, 134, 162
Alexandrescu, Sorin 14, 72, 176
Alfieri, Vittorio 63
Andersen, H. Ch. 22, 119
Anderson, Sherwood 101
Andreew 75
Anisimov, I. 45
Ampère, J.J. 30, 76, 114
Amyot, J. 123, 154
Apollinaire, Guillaume 101
Apostolescu, N.I. 60—61, 128, 135
Apuleius 135
Arghezi, Tudor 25, 68—69, 119
Ariosto 67, 115
Aristotel 96, 98
Arnim, Achim von 101, 151
Ascoli, G. 110, 137
Auerbach, Erich 41
Audic 36

B

Babbit, Irving 42
Bacon, Francis 91, 96
Baiculescu, George 64
Baïf, Antoine de 114
Balachov, N.I. 46
Balaci, Alexandru 63
Balakian, Anna 174
Baldensperger, Fernand 37, 42, 70, 79, 85, 125, 129, 164, 190, 192
Balzac, Honoré de 48, 90, 100, 101, 138
Barbey d'Aurevilly, Jules 92
Barrès, Maurice 89
Bataille, Henri 139
Bataillon, Marcel 37, 128, 191
Baudelaire, Charles 16, 130
Bauer, Roger 139

Bauwens, J. 102
Bălcescu, Nicolae 60, 128, 138
Beaumont, M-me de 116
Bedaride, H. 38
Bédier, Joseph 36
Belciugăţeanu, Anita 57, 63, 89, 90
Bell, Chandler 44
Bell, F. 118
Bellanger, Stanislav 138
Bellay, Joachim de 114
Belleferest, F. de 135
Bengesco, Georges 62
Berchet, Giovanni 116
Bernlow, Louis 76
Bertola 111
Besthorn 49
Betz, Paul Louis 35, 37, 190
Beza, Marcu 66
Binet-Valmer 139
Blaga, Lucian 69, 72, 93, 129—130
Block, H. 44
Boccaccio, Giovanni 91, 99—100, 115
Bodmer, J.J. 112
Bogdan-Duică, G. 54, 64
Bogdan, Ioan 57—58
Boileau-Despréaux, Nicolas 96, 98, 142
Boisrobert 100
Bolintineanu, Dimitrie 60, 129—130
Bolliac, Cezar 95
Boneville 111
Bopp, Franz 31
Borgese, G.A. 43
Bossuet, Jacques-Bénigne 94, 142
Botez, I. 66
Boulanger 115
Bourget, Paul 103, 137
Bouterwek, Friederich 29, 167
Boutroux, E. 157
Brahmer, M. 48
Brandes, Georg 12, 14, 33, 35, 149, 155
Bratu, Traian 64
Brecht, Bertolt 71
Bréhier, Emile 68
Breitinger, J.J. 112
Brentano, Clemens 151, 163
Brontë, surorile 71
Brunetière, Ferdinand 12, 14, 34—36, 41, 98
Bruno, Giordano 91
Buffon 104
Bürger, O.H. 40
Byron, George Gordon Lord 33, 61, 66, 71, 89, 92, 127—128, 158—160

C

Cadot, M. 191
Camoës, Luiz 115, 126
Caracostea, Dimitrie 57, 63, 73
Carré, Jean-Marie 37, 112, 125, 164, 177
Cartojan, Nicolae 54, 56, 69
Castro, Americo 43
Castro, Guillen de 27
Cazamian, J. 129
Călin, Vera 70—71, 176
Călinescu, George 54, 63—64, 77, 136
Călinescu, Matei 70—72, 176
Cehov, Anton Pavlovici 101
Céline, L.F. 137
Cellier, Léon 143, 153
Cervantes Saavedra, Miguel de 115
Cezar 142
Cezar al Rîmnicului (Chezarie Rîmniceanul) 118
Chauteaubriand, F.R. 61, 89, 94, 116, 128, 134, 142, 163
Chasles, Philarète 30
Chaucer, Geoffrey 100, 135
Cherubini, Luigi-Maria 88
Chiţimia, I.C. 57, 70, 74, 176
Cicero, Marcus Tullius 141
Cicognini 92
Ciorănescu, Alexandru 62, 67, 73
Cîrlova, Vasile 98, 173
Codru-Drăguşanu, Ion 134
Coleridge, William 151, 163
Collardeau 59
Conachi, Costachi 59
Condeescu, N.N. 56, 68

Condorcet, Antoine-Nicolas de 143
Constant, Benjamin 116
Constantinescu-Iași, P. 58
Conte, Rosa del 68
Coriolan 142
Cornea, Paul 70, 120
Corneille, Pierre 27, 88, 95
Corneille, Thomas 92, 102
Cortius, Brandt 174
Costin, Miron 58, 63
Coșbuc, George 129—130
Creangă, Ion 22, 71
Croce, Benedetto 39—40, 63, 85, 98, 192
Crouzet 36
Cueva, Juan de la 27
Curtius, Ernst Robert 32, 40—41, 46, 82, 171
Cuvelier 138
Cuvier, Georges 31

D

D'Annunzio, Gabriele 122
Dante, Alighieri 25, 27, 30, 33, 69, 115
Darbelnet, J. 105
Daudet, Alphonse 101, 138
Davila, Alexandru 126, 180
De Coster, Charles 22, 146
Delacroix, Eugène 88
Delavrancea, Barbu Ștefănescu 77, 142, 180
Democrit 25
Demostene 141
Dénina, Carlo 28, 167
Densusianu, Aron 53
Densusianu, Ovid 54, 63, 69
Depărățeanu, Al. 60
Derjavin, G.R. 66
Desprès 139
Dickens, Charles 101—103, 158
Diderot, Denis 49, 96, 100
Didier, Marcel 17, 104
Diez 31
Dima, Alexandru 16, 19, 21, 69—70, 74, 87, 176, 192
Dimič, M.V. 44, 174
Dolansky, Julius 47—48
Domokos, Samuel 67
Donizetti, Giuseppe 95
Dorat 59
Dosoftei, mitropolit 107
Dos Passos, John 43
Dostoievski, Feodor Mihailovici 94, 122, 181
Dragomirescu, Mihail 11, 66
Drăganu, Nicolae 54
Drimba, Ovidiu 72
Drouhet, Charles 60—61, 135, 138—139
Dubos 142
Dukas 95
Dumas-père, Alexandre 115
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 70—71, 176
Duțu, Alexandru 64
Dvoicenko, Eufrosina 66

E

Eckermann, Johann-Peter 19
Eliade, Pompiliu 52, 59—60, 125, 128, 160
Eliot, George 146
Elsberg 193
Eminescu, Mihai 17, 22, 25, 64—65, 68—69, 71—72, 93, 107, 120, 126, 129—130, 136, 148, 160, 161—162
Engels, Friedrich 28, 97
Eppelsheimer, W.M. 40
Erasm 27, 91, 112
Ermatinger 42
Escarpit, Robert 49—51
Eschil 25, 69, 91
Étiemble, René 45, 49, 83, 85—86, 104—105, 107, 152, 170, 192
Euripide 88

F

Fabius, Maximus 141
Façon, Nina 63
Faguet, Émile 36, 61
Farinelli, Arturo 35, 39
Faulkner, William 43

Fauriel 31, 116
Fénelon 94, 151
Ficino, Marsilio 91
Fielding, Henry 97
Flaminni 35
Fontenelle 93, 142
Foscolo, Ugo 31, 158
Fouillée, Alfred 157
Fournol, Etienne 161
Frenz, H. 44, 191
Friederich, Werner P. 42, 44, 172, 192

G

Gáldi, László 48, 107
Galilei, Galileo 68
Gallegos, Romulo 42
Gane, Tamara 67
Gaster, Moses 53
Gautier, Théophile 61, 92, 134
Găzdaru, D. 57
Geerds, H.J. 49
Gendarme de Bévotte, G. 56, 92
Gennep, Arnold van 157
Genovesi 94, 145
George, Stefan 89
Gheorghiu, Octavian 71
Gherghel, Ion 65
Ghica, Ion 139
Gilberto 92
Goethe, Johann Wolfgang 19—20, 28—29, 33, 35, 37, 40, 42, 65, 68, 72, 89, 91, 97, 103, 109, 112, 114—115, 121, 123—127, 132, 134, 137, 140, 145, 147, 156, 160
Gogol, Nikolai V. 66, 101
Goldoni, Carlo 39, 92
Goldsmith, Oliver 116
Golescu, Dinicu 134
Golescu, Dumitru 58
Gongora y Argote, Luis de 106
Gotthelf, Jeremias 146
Gounod, Charles 95
Gozzi, Carlo 145
Graf, Arturo 33
Grammaticus, Saxo 135
Granges, Charles des 36
Gregorian, K.N. 46
Gray 116
Grigorescu, Dan 72, 176
Grillparzer, Franz 88
Grimm, Petre 65—66
Grimm, fraţii 31, 119
Guevara, Antonio de 63
Guiette, Robert 56
Guillermou, Alain 17, 68
Guizot, François Pierre Guillaume 30
Gundolf, Friedrich 102
Guyard, Marius-François 7, 78—79, 110, 137, 164—165, 177, 189, 192

H

Hagedorn 145
Haneş, V.V. 60, 139
Haraucourt, Edmond 92
Hart, Julius 21
Hasdeu, Bogdan Petriceicu 54, 56—57, 60, 69, 145, 180
Hazard, Paul 32, 36—37, 85 93—94, 109, 125, 145, 164, 169, 192
Hegel, Georg-Wilhelm-Friedrich 65, 80, 96, 126
Heine, Heinrich 35, 65
Heliade-Rădulescu, Ion 25, 65—66, 69, 95—96, 98, 112, 116, 120, 122, 138, 162—163
Hemingway, Ernest 43
Herder, Johann Gottlieb 28, 68, 91, 114
Hermant, Abel 137
Hesiod 25, 69, 91
Hobbes, Thomas 96
Hoffmann, Ernst-Theodor-Amadeus 92, 101
Hofmannsthal, Hugo von 89
Holberg, Ludvik 99, 125
Homer 27, 119
Horatius, Quintus Flaccus 96, 98
Hornung, Joseph 31
Hugo, Victor 25, 60, 69, 101, 110, 115—116, 127, 158, 160

I

Iancu, Victor 72
Ibrăileanu, Garabet 12
Ibsen, Henrik 95
Iliescu, Lazăr 19
Ionescu, Radu 65
Iordan, Iorgu 53, 63
Iorga, Nicolae 53, 63, 66, 112

J

Jakobson, Roman 43
Jelinek, A. 190
Jirmunski, V.M. 45—47, 105, 193
Jukovski, V.A. 66
Julleville, Petit de 35

K

Kant, Immanuel 12
Karamzin, Nikolai Mihailovici 111
Keller, Gottfried 101, 146
Keyserling, H. 157
Kipling, Rudyard 101
Kirski, Boleslav 105
Klein, Karl-Kurt 64
Kleist, Heinrich von 151, 163
Klinger, Maximilian 68, 114
Klopstock, Friedrich 94
Koch, Max 34—35, 40, 84
Kochanowski, Jan 107
Kogălniceanu, Mihail 65, 120, 139
Konrad, N.I. 45, 83, 172
Kraus, Werner 49, 170
Krîlov, Ivan Andreevici 119
Krżynowski, Jan 48
Kuleşov, V.I. 45
Kushner, Eva 44
Kyd, Thomas 135

L

Labé, Louise 113
La Bruyère, Jean de 142
La Fontaine, Jean de 100, 119
Lagrelle, A. 125
La Harpe, Jean-François de 28
Lamartine, Alphonse de 60—61, 94, 110, 160
Lamennais, H.-F.-R. de 61, 94—95, 128, 133
Lanson, Gustave 36, 38
La Place, Pierre-Antoine 76, 111
La Rochefoucauld 155
Laumônier, Paul 89
Lawrence, D.H. 101
Lazăr, Gh. 118
Lăncrănjan, Ion 90
Le Blanc 111
Lefèvre, Jules 116
Lemaître, Jules 36
Lempicki, St. 48
Lenau, Nikolaus 22, 92
Leopardi, Giacomo 67, 93, 148, 158
Leopoldi 138
Lermontov, Mihail Iurievici 66, 124
Lesage, Alain-René 100
Lesnea, G. 124
Lessing, Gotthold Ephraim 29, 32, 39, 94, 96, 145
Liébault 111
Linguet 111
Lisle, Leconte de 123
Livescu, Jean 102
Locke, John 96
Lope de Vega 27, 64, 90
Lovinescu, Eugen 54, 65, 70, 128
Lucretius, Titus Carus 25, 80
Lyly, John 106

M

Macedonski, Alexandru 114, 129—130, 181
Machiavelli, Niccolò 96
Mackenzie, Fraser 110
Madách, Imre 69, 148
Maddalene, E. 39
Magnus, Laurie 171
Maigron, Louis 101

Maiorescu, Titu 64—65, 69, 77, 126, 129—130, 147
Malblanc, Alfred 105
Mallarmé, Stéphane 42
Malone, David 172, 192
Mann, Thomas 72, 89
Mansfield, Katherine 101
Manu, I. 95
Manuel, J. 100
Manzoni, Alessandro 116
Marcu, Al. 63
Marino, Giambattista 106, 146
Marivaux 90, 151
Markiewicz, Henryk 48
Markovici 95
Marmontel, Jean-François 28
Marot, Clément 42
Martin, Aimée 112
Martinenche, E. 102
Marx, Karl 28, 96, 153
Maugain, Gabriel 90
Maugham, Somerset 101
Maupassant, Guy de 101
Mauriac, François 101
Maurois, André 137, 145
Meillet, Antoine 107
Melone, Th. 153
Meltzl, Hugo 47
Mengin, Vrban 137
Mérimée, Prosper 100—101, 114, 146
Metaphraste, Simeon 95
Metastasio, Pietro 62
Meyer, C.F. 101
Michaud, Guy 150
Michelet, Jules 61, 69, 128
Mickiewicz, Adam 33
Milch, W. 40
Milton, John 66, 69, 94
Mistral, Frédéric 180
Mistral, Gabriela 42
Molière (Jean Baptiste Poquelin) 92, 102, 125, 135
Monnerot, J. 153
Monnier 31
Montaigne, Michel Eyquem de 93, 95, 155
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat 13, 32, 80
Morand, Paul 137
Moreau, Gustave 88
Mornet, Daniel 36
Mortier, Roland 49
Morztyn, Andrei 48
Motîliova, Tamara 45
Mozart, Wolfgang Amadeus 92
Mukarovski, Jan 47
Munteanu, Basil 54, 160, 191
Munteanu, Romul 71
Murald 75
Muratori, Antonio Ludovico 27
Murărașu, D. 54
Murnu, George 119
Musset, Alfred de 89, 92, 110, 115
Müller-Freienfels, R. 157—158

N

Nădejde, Ion 53
Negruzzi, Costache 60, 162
Nerval, Gérard de 100
Netz, L.P. 192
Neupokoeva, I.G. 45, 193
Nicoleanu, N.N. 60
Nicolescu, G.C. 160
Nicolescu, Tatiana 66, 70
Niculescu, Radu 70
Nietzsche, Friedrich 93, 95, 122
Nöckle 49
Nodier, Charles 100, 115
Noël 76
Novicov, M. 70, 74
Novalis 94, 115, 151, 163

O

Odobescu, Alexandru 77, 135, 162
Olahus, Nicolaus 112
Olteanu, Pandele 58
Ortiz, Ramiro 57, 62, 64
Ossian 38, 66, 114, 123
Otway, Thomas 89
Ovidius, Publius Naso 25, 69, 88

P

Panaitescu, P.P. 57—58
Papadima, Ovidiu 175
Paris, Gaston 36
Pascal, Blaise 93—94, 155
Pascarella, Cesare 180
Pădureanu, O. 66
Pellegrini, G. 40
Peretz, Hertha 72
Pericle 141
Perrault, Charles 142—143
Peruse, Juan de la 88
Petöfi, Sándor 22
Petrarca, Francesco 27, 95, 181
Petrescu, Cezar 124, 154
Petronio, Giuseppe 132
Philippide, Al. 53, 124, 154, 161
Pichois, Claude 7, 76, 79, 130, 190—192
Pillat, Ion 160
Pirandello, Luigi 101
Piron 59
Piru, Alexandru 54
Platon 80, 93, 96
Plaut 126
Plotin 25
Plutarh 135, 141—142, 154
Poe, Edgar Allan 101, 130
Pogor, Vasile 58
Popa, N.I. 70
Pope, Alexander 66
Popescu-Telega, Al. 63—64
Popovici, D. 53—54, 58—60, 96, 112
Porebowicz, Ed. 48
Porta 180
Posnett, Macaulay 34—35
Prampolini, Giacomo 21
Preda, Marin 90
Prévost, abatele 97, 100
Prévost, Marcel 111
Protagoras 25
Puşcariu, Sextil 53, 64
Puşkin, Alexandr Sergheevici 66, 92, 101, 124, 146

R

Rabelais, François 22, 115
Racine, Jean 93, 102
Ralea, Mihai 140
Rally, A. 62
Rally, G.H. 62
Rebreanu, Liviu 90
Reboul, Pierre 137
Récamier, D-na de 176
Regnault 139
Reizov, B.G. 45
Remak, H. 43—44, 82, 191
Renan, Ernest 76, 135, 137
Reuter, Fritz 180
Reymont, Wladyslaw 90
Richard 31
Richardson, Samuel 97—98, 122, 145
Rickert, H. 13
Rod, Edouard 31, 192
Roddier, H. 49, 193
Rolland, Romain 137
Romains, Jules 137
Roman, Filip 67
Romano, A. 95
Ronsard, Pierre 114
Roques, Mario 61—62
Rosetti, C.A. 66
Roşca, D.D. 68
Rousseau, Jean-Jacques 25, 35, 49, 68, 69, 93, 95, 97, 111, 114, 126, 145, 151, 181
Rousseau, M. André 7, 76, 79, 130, 190—192
Rudel, Jaufré 97
Rüdiger, Horst 42
Russo, Alecu 77, 95
Russo, Demetrios 58
Rusu, Liviu 64, 70—71, 126, 176
Rusu, Nicanor 148

Q

Quadrio, Saverio Francesco 28
Quéneau, Raymond 21, 168
Quinet, Edgar 30, 69

S

Sadoveanu, Mihail 57, 134, 154
Sainati, A. 89
Saint-Réal 89
Sainte-Beuve, Charles Augustin 12, 14, 30, 36, 115, 130, 147
Saintsbury, G. 168, 171
Samarin, R. 193
Sanctis, Francesco de 33
Sand, George 89, 146
Sanielevici, H. 160
Sartre, Jean-Paul 80, 93, 101
Sasu-Ţimerman, Dorothea 64
Scarron, Paul 100
Scève, Maurice 113
Schelling, Friedrich Wilhelm 115
Schiller, Friedrich 29, 48, 68, 116, 124, 127, 145
Schlegel, Friedrich 21, 29, 40, 115, 151, 156, 167
Schlegel, August Wilhelm 29, 40, 115, 123, 151, 154, 167
Schleiermacher 114
Schmidt, Erich 35
Schober, Rita 48
Schopenhauer, Arthur 64, 80, 93, 95, 126, 148
Scott, Walter 101, 112, 151
Scurtescu, Nicolae 60
Ségur, Nicolas 171
Seneca 88
Shakespeare, William 27, 33, 39, 66, 102, 114—115, 122—123, 135, 137, 154, 158
Shaw, Bernard 92
Shelley, Percy Bysshe 80, 91
Sismondi, J. Ch. L. 31
Skwarczyńska, S. 48
Söter, István 47, 82, 174
Southey, Robert 151, 163
Spencer, Herbert 12
Spitzer, Léo 43
Staël, D-na de 12, 29, 111, 116, 134, 137, 167
Stallknecht, N.P. 44, 191
Stamati, Costachi 60, 66
Steiner, R. 49
Stendhal, H.B. 43
Stevenson, Robert Louis 101
Storm, Theodor 101
Strauss, Richard 92
Strich, Fritz 42, 155
Sue, Eugène 122
Svetla, Karolina 173
Swift, Jonathan 99
Sziklay, L. 48
Szyjkowski, M. 48
Şăineanu, Lazăr 54
Şerban, N. 67, 102
Şolohov, Mihail 124
Şotropa, Virgil 53

T

Tafrali, Oreste 58
Taine, Hyppolite 12, 14, 36, 68, 136, 138
Tasso, Torquato 63
Tăutu, Ionică 58
Teocrit 133
Texte, Joseph 35, 37
Theodorescu, Barbu (v. şi Filip Roman) 67
Theuriet, André 138
Thibaudet, Albert 103
Thierry, Augustin 30
Thiessé, L. 116
Thomas, L.P. 90
Tieck, Ludwig 101, 123
Tieghem, Paul van 7, 16, 38, 43, 70, 78, 80, 82, 87, 92, 96, 99, 110, 133, 145, 151, 161, 165, 169, 172, 174, 191—192
Tieghem, Philippe van 150
Timuş, Rodica 14
Tirso, Molina de 90—91
Tisch 174
Tolstoi, Alexei 92
Tolstoi, Lev Nikolaevici 66, 95, 101, 103, 112, 126, 181
Tönnies, Ferdinand 157
Topîrceanu, George 66
Torouţiu, I.E. 65—66
Tronchon, H. 135
Trousson, Raymond 86—87 91
Turdeanu, Emil 57—58

U

Ureche, Grigore 58
Urechia, V.A. 53

V

Vaillant 139
Văcărescu, Iancu 60
Văcărescu, Ienăchiță 132
Vajda, Mihaly, György 47
Valéry, Larbaud 137
Valéry, Paul 42
Velea, Stan 70
Verga, Giovanni 101
Vergiliu 25, 69
Verlaine, P. 46
Veselovski, Al. 45, 47
Vianey, J. 102
Vianu, Tudor 25, 47, 64, 68, 69—70, 72—73, 91, 102, 105, 124, 126, 131, 148, 154, 162, 192
Vico, Giambattista 96
Vigny, Alfred 67, 101, 110, 115—116
Villemain, François-Abel 30, 76, 143
Villon, François 119
Vinay, J.P. 105
Vischer, Th. Fr. 13
Vivonnes, Catherine de, marchiză de Rambouillet 116
Voisine, Jacques 49, 74, 175, 191
Voltaire 25—27, 46, 69, 93—94, 99, 111, 126—127, 136, 145, 181
Vossler, Karl 104
Vulpescu, Romulus 119

W

Wagner, Richard 89
Wais, Kurt 21, 41—42, 168
Walzel, Oskar 21, 168
Warren, A. 14, 43, 99
Weisstein, Ulrich 192
Wellek, René 14, 43—44, 80, 99, 127—128, 175, 192
Wiegler, Paul 21
Wieland, Christoph Martin 29
Wilhelm, duce de Aquitania 97
Willy 139
Winckelmann, Jakob 29
Windelband, Wilhelm 13
Wordsworth, William 151
Wundt, Wilhelm 157
Wyka, Cazimir 48

X

Xenopol, A. D. 13, 63

Y

Young, Terence 66, 123, 160

Z

Zaburov, P.R. 46
Zamfirescu, Duiliu 62
Zamfirescu, Ion 70—71
Zamfirescu, Mariana 63
Zamfirescu, Mihail 60
Zamora, Antonio de 92
Zeletin, Ștefan 70
Zola, Émile 48, 95

Sumar

Pag.

CUVÎNT ÎNAINTE 5
CU PRILEJUL EDIȚIEI A DOUA 9

1

LITERATURA COMPARATĂ ÎNTRE DISCIPLINELE ȘTIINȚEI LITERATURII 11
Concepte preliminare și delimitări 11

2

MIȘCAREA COMPARATISTĂ MONDIALĂ 26

3

LITERATURA COMPARATĂ ÎN ROMÂNIA 52

4

TERMENUL ȘI OBIECTUL 75

5

DOMENIILE 84
Materia 84

6

FORMA SAU MODALITĂȚILE RAPORTURILOR INTERNAȚIONALE 108
I. Relațiile directe 108
Factorii determinanți 108
Influențele și izvoarele 124
Imaginea străinului în diferite literaturi naționale . 136
II. Paralelismele 140
III. Caracterele diferențiale ca obiect al cercetării comparatiste 154

7

SPRE O ISTORIE A LITERATURILOR EUROPENE . . 166

8

UTILITATEA TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ A LITERATURII COMPARATE 177

9

OBIECTIVELE COMPARATISMULUI ROMÂN . . . 185

BIBLIOGRAFIE ESENȚIALĂ 189
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ 190
INDICE DE NUME 195

Principles of comparative literatures

One of the latest branches of literary historiography in full development throughout the world, comparative literature is still a matter in dispute, and is in need of clear and up-to-date approaches even more than other related branches. *Principles of comparative literature,* published by Prof. A. Dima in a revised edition, succeed in giving a clear and all-embracing vision on the present day developments in that field both at home and abroad. Both a guide and a synthesis, the book provides a vast prospect on the development of world comparative studies and on Romanian ones ; starting with an incursion in the former history of that branch, it lays special emphasis on its present-day achievments and on its further developments abroad and at home.

The work systematizes the material according to three directory lines : relations among literatures parallel developments in various literatures, and finally, one of the main objects of comparative literature, the establishment of differentiating features.

In substance, the book brings to light new views regarding comparative literature, by spotlighting the modes of international relationship, especially the specific national features which can no longer be defined in themselves, that is metaphysically, but only in comparing them to achievments in other countries.

The work goes on surveying the prospects of a history of European literatures envisaged by the World Association of Comparative Literature, the author of the «Principles» being one of the members of the special committee whose charge it is to coordinate the editing work. The last part of the book dwells on the theoretical and practical significance of comparative literature. A special chapter is devoted to the further development of Romanian comparative research work.

Principles of comparative literatures is equally devoted to specialists and to the large public interested in getting acquainted with the comparative developments in the humanistic field.

Principes de littérature comparée

L'une des disciplines modernes de l'historiographie littéraire plus vivement cultivée aujourd'hui presque partout dans le monde, la littérature comparée demeure pourtant un domaine controversé qui exige — plus que d'autres — une présentation claire et nouvelle. *Les principes de littérature comparée* que le prof. A. Dima publie dans une edition revue et augmentée, réussissent à rendre une image nette sur le stade actuel de cette discipline, autant sur le plan international que sur le plan national. Il s'agit d'une introduction — en même temps synthèse d'une recherche attentive — que l'auteur entreprend par une large vue d'ensemble sur le mouvement comparé mondial et sur celui également de la Roumanie. L'ouvrage se rapporte au développement de cette discipline dans le passé, en soulignant ses principales positions actuelles, ainsi que les perspectives du proche avenir à l'étranger et chez nous.

L'ouvrage systématise son domaine en trois grandes sections: les relations entre les diverses littératures, les parallélismes entre elles et enfin les caractères différenciels vus comme objet de la recherche comparatiste.

On y avance, au fond, une nouvelle conception sur l'objet et les domaines de la littérature comparée, en insistant surtout sur les modalités des rapports internationaux, spécialement sur les parallélismes et sur le spécifique national, qu'on ne saurait définir en soi, c'est-à-dire d'une manière métaphysique, mais par des comparaisons nécessaires avec d'autres nations.

L'ouvrage décrit — ensuite — les perspectives qui s'ouvrent devant une histoire des littératures européennes, histoire préconisée par l'Association internationale de littérature comparée par l'entremise d'un Comité spécial de coordination, dont l'auteur du présent livre. Les deux derniers chapitres sont consacrés à la démonstration de l'utilité théorique et pratique de la littérature comparée ainsi qu'aux objectifs propres du comparatisme roumain. *Les Principes de littérature comparée* s'adressent tant aux spécialistes qu'à tous ceux qui désirent connaître de près le développement comparé des disciplines humanistes.

Основы сравнинтельной литературы

Сравнительная литература — одна из новейших дисциплин литературной историографии, которой ныне уделяется все больше внимания во всем мире—представляет собой в то же время предмет многочисленных споров и требует — более чем любая другая дисциплина — нового и четкого подхода. Основы сравнительной литературы, опубликованные в пересмотренном и дополненном издании профессором Ал. Дима, ярко отражают современный этап развития этого предмета, как в международном, так и в республиканском масштабе. Книга является введением и в то же время синтезом внимательного исследованияю она начинается широким обзором сравнительной литературы во всем мире, и в Румынии в частности, причем автор упоминает о развитии предмета в прошлом, но особо подчеркивает его сегодняшнее положение, а также перспективы его ближайшего будущего как в Румынии, так и за границей.

В книге намечены три больших раздела предмета: соотношение между литературами, их параллелизм и, наконец, их дифференциальные характеристики, как предмет сравнительного исследования.

В сущности работа предлагает новый взгляд на предмет и разделы сравнительной литературы, причем особый упор делается на формы межлитературных отношений, в особенности на параллелизмы и национальную специфику, которую в дальнейшем следует определять *не как таковую*, то есть метафизически, а посредством необходимых сравнений с другими народами.

Далее, в книге отражены перспективы, которые открываются перед историей европейских литератур, создание которой намечено Международным обществом сравнительной литературы, через посредство специального координационного комитета, чьим членом является автор «Основ». Работа заключается уяснением теоретической и практической целесообзности сравнительной литературы и главой, посвященной специфическим целям румынской сравнительной литературы.

«Основы сравнительной литературы» предназначены в равной мере специалистам и широкой публике, интересую. щейся сравнительным развитием гуманитарных дисциплин.

Vor mai apărea:

Tudor Vianu ■ IDEALUL CLASIC AL OMULU

Romul Munteanu ■ METAMORFOZELE CRITICII LITERARE MODERNE

Alexandru Duţu ■ SINTEZĂ ŞI ORIGINALITATE ÎN CULTURA ROMÂNEASC

Lei 6